

Е. Сетон-Томпсон

ВІННІПЕЗЬКИЙ ВОВК

Е. Сетон-Томпсон

ВІННІПЕЗЬКИЙ ВОБК

Оповідання

Видавництво дитячої
літератури «Веселка»
Київ 1970

И (Канад)
С 33

До цієї книжки увійшли найкращі, найвідоміші оповідання канадського письменника Ернеста Сетона-Томпсона (1860—1946).

Закоханий у свою справу натураліст, він усе життя вивчав звірів та птахів Північної Америки і намагався прищепити людям любов до дикої природи. З щирою симпатією зображає письменник своїх героїв-тварин, мешканців лісових пущ та прерій.

Перекладено з англійської

**МАЛЮНКИ Е. СЕТОНА-ТОМПСОНА
ОБКЛАДИНКА ТА ТИТУЛ С. АРТЮШЕНКА**

ВІННІПЕЗЬКИЙ ВОВК

I

Вперше я зустрівся з Вінніпезьким вовком під час великої сніговиці 1882 року. В середині березня я виїхав з Сен-Поля, сподіваючись за двадцять чотири години перетнути прерії й дістатися до Вінніпега, але цар вітрів вирішив перешкодити моему наміру і наслав зі сходу страшенну хурделицю. Година за годиною шалено, безперестанку бурхав сніг. Ніколи не бачив я такої хуртовини. Весь світ потонув у снігу — сніг, сніг, сніг, що кружляв, кусався, жалив, вихорився,— і велетенське страховисько-паротяг, пахаючи, змушений був зупинитися за наказом цих легеньких, мов пір'їнки, кристаликів бездоганної чистоти.

Багато дужих рук, узявши лопати, вийшли на двобій з майстерно вивершеними кучугурами, що перегородили нам шлях, і через годину паротяг рушив з місця,— для того тільки, щоб застрягти в найближчому заметі. Жахлива це була робота — день за днем, ніч у ніч ми то загрузали в заметах, то відкопувались, а сніг все йшов, грайливо кружляючи навколо нас.

— До Емерсона їхати двадцять дві години,— запевнив мене в Сен-Полі залізничник, але минуло майже два тижні, поки ми, весь час відкопуючись, добралися

до Емерсона, цього тополиного краю, де густі хащі створювали надійний захист від заметів. Звідси поїзд пішов швидше, тополеві гаї погустішали — миля за милю ми мчали серед густого лісу, зрідка минаючи галявини. Наближаючись до Сен-Боніфаса, східної околиці Вінніпега, ми проїхали через невеличку просіку, ярдів п'ятдесят завширшки, і посеред неї я побачив картину, що зворушила мене до глибини душі.

На галявинці, звиваючись у живе рухливе коло, хвилювалася чимала зграя собак — великих і малих, чорних, білих і рудих. Трохи осторонь маленька руда собачка непорушно простяглася на снігу. Поза цим колом великий чорний пес стрибав і гавкав, тримаючись, однак, весь час позаду ватаги. А посередині — центр собачої уваги і причина хвилювання — величезний похмурий вовк.

Вовк? Він скидався скоріше на лева. Стояв сам-самісінький — рішучий, спокійний, з наїжаченою гривною, міцно розставивши ноги, поглядав то туди, то сюди, готовий до відсічі в будь-якому напрямку. Губи йому кривилися неначе в презирливій посмішці, але я гадаю, що насправді то був лиш войовничий оскал зубів. Під проводом вовкоподібної собаки, що їй слід було б хоч трохи сором мати, ватага кинулася на нього, мабуть, удвадцять. Та величезний сірий звір плигнув туди, сюди, хрюскаючи страшними щелепами: хрясь, хрясь, хрясь — жодного іншого звуку не чути було від цього самотнього воїна. Тим часом як серед його ворогів раз по раз лунало передсмертне скавчання, поки ті з них, що zostалися живі, знову відскочили назад, залишивши його, як і раніш, нерухомого, неприборканого, неушкодженого і сповненого презирства.

Як я хотів тепер, щоб поїзд знову застряв у заметі!

Серце моє рвалося до цього сіроманця. Я жадав побігти йому на допомогу. Але засніжена галявина промайнула мимо, тополеві стовбури заступили світ, і ми наблизилися до кінця нашої подорожі.

Оце й усе, що я бачив, і, здається, небагато, але через кілька днів я довідався, що удостоївся рідкісного видовища: серед білого дня побачив легендарного звіра — не більше і не менше, як самого Вінніпезького вовка.

Дивна була у нього слава — це був вовк, що віддавав перевагу містам над селами, обминав овець, щоб убивати собак, і завжди полював один.

Розповідаючи історію Чаклуна, як його декотрі звали, я, проте, цілком певен, що багато городян навіть і не чули про всі ці події. Так, наприклад, самовдоволений крамар, що тримає лавку на головній вулиці,

навряд чи знав про існування Вінніпезького вовка до того дня, коли відбулася остання сцена біля різниці і величезний труп вовка віднесли до зоологічної крамниці Гайна. Там зробили з нього опудало, яке пізніше показували на Чикагській всесвітній виставці і яке згоріло, на жаль, під час пожежі, що спопелила Малвейську середню школу в 1896 році.

II

Якось у червні 1880 року скрипаль Поль Дерош, вродливий гульвіса-метис, радніший полювати, ніж працювати, блукав з рушницею лісистими берегами Червоної річки поблизу Кілдонена. Побачивши сірого вовка, що виповз з берегової нори, він вистрелив навмання і вбив його. Спочатку Поль послав у нору собаку, щоб упевнитись, чи там немає другого дорослого вовка, а потім уповз у лігво сам і побачив — на превелике собі диво й радість — вісім вовчат. Дев'ять премій по десять доларів! Скільки ж це! Ціле багатство, напевне. Взявшись за палицю, він повбивав з допомогою жовтого собаки всіх звірят, крім одного. Існує повір'я: коли вб'єш останнього з выводка — не буде тобі щастя. Отож Поль попрямував до міста зі скальпами старого вовка і семи вовчат та одним живим вовчям.

Трактирникові, до якого перейшли всі долари, одержані за скальпи, незабаром дісталось і живе вовчєня. Хоч воно росло на ланцюгу, але мало такі розвинені груди й щелепи, що жоден міський собака не міг до нього рівнятися. Його тримали у дворі для розваги відвідувачів, і ця розвага завжди зводилась до того, що в'язня цькували собаками. Кілька разів молодого вовка кусали й нівечили мало не до смерті, але він очуновав, і з кожним місяцем все менше було собак, охо-

чих зустрітися з ним. Життя його було надзвичайно важке. Єдиним втішним проблеском була дружба, що міцніла між ним і маленьким Джімом, сином трактирника.

Джим був свавільний шельмуватий хлопчина. Він уподобав вовка за те, що той загриз собаку, який покусав його. З того часу він почав годувати і пестити вовка, а той у відповідь дозволяв йому такі вільності, що на них ніхто більше не зважувався.

Батько з трактирника був не зразковий. Звичайно він балував сина, але часом на нього находила лють, і він жорстоко лупцював його за якусь дрібницю. Дитина рано зрозуміла, що її б'ють не за провину, а за те, що розгнівила батька. А тому варто було десь перечекати, поки гнів уляжеться, і тоді вже боятися нічого. Одного разу, рятуючись від батька, що гнався за ним, він ускочив до вовка в будку. Безцеремонно розбуджений сірий приятель повернувся до виходу, вищирив подвійний ряд зубів і вельми ясно сказав батькові: «Не смій його чіпати».

Якби Хоган міг тоді пристрелити вовка, то так і зробив би, але він боявся влучити в сина, а тому вирішив дати їм спокій. А вже через півгодини сам сміявся з усього, що трапилось. Відтоді маленький Джим тікав до вовчого лігва, як тільки йому загрожувала небезпека, отож побачивши, що він ховається за спиною суворого в'язня, можна було здогадатися — хлопець уже в чомусь провинився.

Заощаджувати на найманій праці — така була Хоганова перша заповідь. Тому буфетником у нього служив китаєць. Це було сумирне, боязке створіння, отож Поль Дерош міг з ним не церемонитися. Одного разу, коли Хоган кудись вийшов і китаєць був сам за стойкою, Поль, уже напідпитку, захотів випити в кредит.

Але Тунг Лінг, виконуючи наказ хазяїна, відмовив йому. Його нехитре пояснення «не гаразд — ніколи не платити» підлило олії у вогонь, і Поль, заточуючись, посунув за стойку, щоб помститися за образу. Китайцеві довелося б непереливки, якби не нагодився маленький Джім, що спритно підставив довгу палицю під ноги скрипалю. Той простягся на підлозі, потім важко звівся на ноги, присягаючись, що Джім поплатиться за це життям. Але хлопчик, що був якраз поблизу дверей, миттю опинився у вовчій будці.

Побачивши, що у дитини є захисник, Поль схопив довгого дрюка і з безпечної відстані заходився бити вовка. Сіроманець рвався на цепу, та, хоча він уникав багатьох ударів, хапаючи дрюка зубами, все ж йому чимало перепало. Раптом Поль зрозумів, що Джім, котрий при цьому не відмовчувався, порпається тремтливими пальцями біля нашійника вовка і звір ось-ось опиниться на волі. Справді, хлопчик уже давно спустив би його, якби вовк не натягував так ланцюга.

Думка про те, що він опиниться у дворі сам на сам з величезним розлютованим звіром, примусила здригнутися хороброго Поля.

Тут почувся улесливий голосок Джіма.

— Тримайся, вовчику, почекай ще трішечки, і ти зробиш з ним що завгодно! Тепер візьми його, любий вовчику!

Цього було досить: скрипаль утік, старанно зачиняючи за собою всі двері.

Отож дружба між Джімом і його улюбленцем міцніла. З кожним днем в міру того, як розвивалася могутня сила вовка, зростала також його ненависть до людей, від яких тхнуло горілкою, та до собак — причини всіх його страждань. Ця ненависть у поєднанні з

любов'ю до дитини та до деякої міри до всіх дітей взагалі, як виявилось потім, стала керівною силою його життя.

III

В цей час, восени 1881 року, місцеві фермери почали скаржитись на те, що в околиці розвелось багато вовків, котрі дуже спустошують стада. Отрута і пастки нічогосінько не допомогли, отож коли у віннілезькому клубі з'явився відомий німецький мандрівник і заявив, що він привіз собак, котрі можуть легко виловити всіх вовків, його вислухали з надзвичайною цікавістю. Бо скотарі дуже любляють влови, і думка зарадити лихові з допомогою кількох вовкодавів здалася їм дуже привабливою.

Незабаром німець привів двох прекрасних датських догів; один був білий, другий — сіруватий з чорними плямами і якимсь чудним білястим оком, котре доповнювало його надзвичайно лютий вираз. Кожен з цих величезних псів важив близько двохсот фунтів. М'язи у них були, як у тигрів, і всі охоче повірили словам німця, що одна ця пара здолає найбільшого вовка. Він так описував їхній звичай полювати:

— Вам треба тільки показати слід, і навіть якщо цей слід буде вчорашній, вони відразу ж побіжать по ньому. Нічим їх не зіб'єш. Хоч як би вовк ховався і кружляв, вони швидко знайдуть і насядуть на нього. Вовк навтікача, тоді сірий пес хапає його за стегно і кидає отак,— і німець підкинув у повітря кусень хліба,— і не встигне він торкнутися землі, як білий учепиться йому в голову, а сірий — у хвіст, і вони розривають його навіп.

Все це здавалося вельми схожим на правду; у вся-

кому разі кожен бажав перевірити собак на ділі. Кілька місцевих жителів запевняли, що можна знайти вовка на Асінібуані, отож влаштували там влови. Але, три дні марно проблукавши, вони вже ладні були відмовитись від полювання, коли це хтось згадав, що у Хогана живе вовк на цепу; його можна дешево купити, і хоч йому минуло трохи більше року, все ж він годиться для того, щоб перевірити, на що здатні собаки.

Вартість вовка відразу ж підвищилась, як тільки Хоган довідався, для чого він потрібен. Крім того, «сумління не дозволяло» йому продати вовка. Проте «сумління» одразу перестало заважати, як тільки погодились на його ціну. Найперше Хоган подбав, щоб спровадити маленького Джіма. І він послав сина з якимсь дорученням до бабусі. Потім вовка загнали в буду, забили її цвяхами, поставили на фургон і вивезли у відкриту прерію.

Собак ледве можна було стримати — вони так і рвалися, як тільки зачули вовка. Але кілька сильних чоловік держали їх на припоні, поки фургон відвезли на півмилі далі. Вовка насилу вигнали з буди. Спочатку він здавався зляканим і понурим, шукав, де б йому сховатися, а не те, щоб кусати кого. Але, відчувши себе на волі та ще й гнаний свистом та тюканням, він скрадливо потрюхикав на південь, де місцевість здавалася пересіченою. Тієї ж миті спустили собак, і вони з несамовитим гавканням кинулися за молодим вовком. Голосно тюкаючи, вершники поскакали за ними. З самого початку було ясно, що вовкові не втекти: доги мчали набагато швидше — білий міг бігти не гірше за хорта. Німець кричав у нестримному захваті, дивлячись, як білий летить через прерію, з кожною хвилиною наближаючись до вовка. Багато хто пропонував битися об заклад, що собаки переможуть, але ніхто не хотів

приймати цих пропозицій. Погоджувалися лише ставити на одну собаку проти другої. Молодий вовк мчав тепер що було сили, але незабаром білий дог наздогнав його і підскочив до нього впритул.

— Дивіться тепер,— кричав німець,— як вовк злетить у повітря.

Через хвилину вовк і собака зіткнулися, але одразу ж відскочили один від одного, ніхто не злетів у повітря, а білий пес покотився по землі з жахливою раною на плечі — виведений з ладу, якщо не вбитий. Через десять секунд налетів, роззявивши пащу, сірий з чорними плямами. Ця сутичка була така ж короткочасна і майже така ж загадкова, як і перша. Обоє ледве торкнулися один одного. Сіроманець відскочив набік, голова його на мить сховалася в блискавичному русі. Плямистий пес заточився і показав скривавлений бік. Спонукуваний людьми, він кинувся знову, але дістав ще одну рану — і в нього зразу відпала охота до бійки.

Саме в цей час прибув лісовик з чотирма величезними псами. Їх спустили на вовка, і люди з дрюками та арканами поспішили на допомогу, щоб добити його, коли це через рівнину верхи на поні примчав маленький хлопчик. Він скочив на землю і, пробравшись у середину кола, обняв вовка за шию. Він називав його «любим вовчиком», своїм «дорогим вовчком»; вовк лизав йому обличчя і махав хвостом. Потім хлопчик повернувся до натовпу і крізь сльози, що збігали по щоках, сказав... Та краще не друкувати того, що він сказав. Йому було лише дев'ять років, але він був дуже невихований, бо зростав у корчмі й успішно засвоїв усі ті огидні лайки, які йому доводилося там чути. Він проклинав усіх і кожного до третього коліна, не шкодуючи і рідного батька.

Якби дорослий дозволив собі такі образливі і непристойні вирази, його могли б лінчувати. А що робити з дитиною? Мисливці не знали. І врешті-решт вони вчинили найкраще — голосно розреготалися. Але сміялися вони не з себе — хто ж з себе сміятиметься, а з німця та його знаменитих собак, яких осоромив вовк-недоросток.

Джиммі засунув брудний, мокрий від сліз кулачок у простору хлопчачу кишеню і, порпаючись там серед скляних кульок, жувальної гумки, перемішаних з тютюном, сірниками, пістонами до пістолета та іншою контрабандою, витягнув звідти тоненьку шворку і припнув нею вовка за шию. Потім, все ще схлипуючи, поскавав додому на поні, ведучи за собою вовка і кинувши німецькому дворянинові на прощання погрозу:

— Я б за два центи нацькував його на вас, щоб вам добра не було!

IV

На початку зими Джиммі захворів. Вовк жалібно вив у дворі, нудьгуючи за своїм маленьким другом, і нарешті на вимогу хворого його впустили до кімнати. І тут цей великий дикий пес (бо вовк — це ж і є дикий пес) вірно вартував біля постелі хлопчика.

Спочатку хвороба здавалася легкою, тому всі були вражені, коли раптом настало значне погіршення і за три дні до різдва Джиммі помер. Ніхто так щиро не тужив за ним, як його «вовчик». Великий сірий звір жалібно вив, відгукуючися на церковний дзвін, коли проводив померлого у свят-вечір на цвинтар біля церкви святого Боніфація. Незабаром він повернувся на задвірок трактиру, та коли спробували знову посадити його на цеп, він перескочив дощаний паркан і зник.

Трохи згодом тієї ж зими в рубленій хатині біля річки оселився старий мисливець Рено з вродливою донькою-метискою Нінеттою. Він нічого не знав про Джіммі Хогана і дуже здивувався, побачивши вовчі сліди на обох берегах річки між цвинтарем і фортом Гаррі. Рено з цікавістю і сумнівом прислухався до розповідей службовців Гудзонівської компанії про великого сірого вовка, що оселився поблизу і вночі забігав навіть у саме місто, а особливо полюбляв ліс навколо церкви святого Боніфация.

У свят-вечір, коли задзвонили дзвони, як колись під час похорону Джіммі, самотнє тужливе виття пролунало по лісі, майже переконавши Рено в правдивості цих розповідей. Він знав усі різновиди вовчого виття: клич на допомогу, любовну пісню, самотнє голосіння і різкий виклик. Це було самотнє голосіння.

Старий мисливець спустився на берег річки і відповів таким самим виттям. Невиразна тінь вислизнула з далекого лісу, гайнувши через лід туди, де на колоді, сам, як колода, нерухомо сидів чоловік. Тінь наблизилась до нього, оббігла навколо і понюхала. Тоді очі її загорілись, вона загарчала, як роздратований пес, і майнула знову в темряву ночі.

Таким чином Рено, а незабаром і багато інших городян довідалися, що по вулицях міста бродить величезний сірий вовк, втричі більший від того, що сидів на цепу біля шинку Хогана. Він був грозою всіх собак, убиваючи їх при першій же нагоді, а говорили навіть, хоч це так і не доведено, що він зжер не одного п'янюгу-метиса.

Отаким був Вінніпезький вовк, що його я побачив того зимового дня в засніженому лісі. Я хотів йому допомогти, гадаючи, що він потрапив у безвихідь, але те, про що я довідався пізніше, змінило моє перше вражен-

ня. Я не знаю, як закінчився той бій, але знаю, що згодом вовка бачили багато разів, а деякі собаки зникли зтозна-де.

Отже, жоден вовк ніколи не жив таким дивним життям. Він міг почувати себе вільно серед лісів і степів, а волів щоденно важити своїм життям у місті, не менше ніж раз на тиждень чудом рятуючись з лабетів смерті і день у день здійснюючи звитяжні подвиги. Іноді він знаходив тимчасовий притулок під дощаним настилом на перехресті. Ненавидячи людей і зневажаючи собак, він провадив щоденну боротьбу і тримав у постійному страху ватаги собак або вбивав, коли зустрічав їх по кілька чи поодинці. Він лякав п'яниць, уникав людей з рушницями, вивчив усі пастки, вивчив і отрути — як саме, не можна сказати, але вивчив без сумніву, — бо обминав отруєні принади або виявляв до них своє презирство.

Не було у Вінніпегу жодної вулиці, якої б він не знав, не було поліцая, котрий не бачив би його швидкої невиразної тіні, що промайнула в сірому світанку; не було собаки, що не тремтіла б із жаху, коли всезнаючий вітер приносив звістку про те, що старий Чаклун причаївся десь поблизу. Він ступив на стежку війни, і весь світ був йому ворогом. Але в усіх цих страхітливих напівказкових розповідях вирізнялася одна втішна річ — не було випадку, щоб Чаклун скривдив дитину.

V

Народившись в глушині, Нінетта пішла вродою в індіанку-матір. Сірі очі дісталися їй від нормандця-батька, і тепер це була гарнісінька дівчина шістнадцяти років, перша красуня на всю округу. Вона могла

вийти заміж за першого-ліпшого з найбагатших і найстатечніших молодиків з околу, але, як це буває з примхливими дівчатами, серце її полонив гультьям Поль Дерош. Гарний парубок, добрячий танцюрист і непоганий скрипаль, Поль був назахват на всіх святах, але він безперестану пиячив, та ще й ходили чутки, нібито він уже мав дружину в Нижній Канаді. Рено правильно зробив, прогнавши його, коли він прийшов свататися. Та це біді не зарадило.

Покірлива в усьому іншому, Нінетта не відцуралася від свого обранця. Того ж самого дня, коли батько прогнав Поля, вона пообіцяла зустрітися з ним в лісі за річку. Влаштувати це було не важко, бо вона була ревна католичка, а навпростець через річку до церкви було ближче, ніж в обхід через місток. Пробираючись засніженим лісом до призначеного місця, вона помітила, що слідом за нею біжить великий сірий собака. Він здавався їй цілком приятним, і дівчинка (бо вона була ще просто дівчинка) не злякалася його. Та коли вона прийшла до місця, де чекав на неї Поль, сірий пес вийшов наперед і грізно загарчав. Поль глянув на нього, упізнав величезного вовка і—навтікача, як справжній боягуз. Пізніше він пояснював, що побіг по рушницю. Та він, мабуть, забув, де вона лежить, бо поліз за нею на дерево. Тим часом Нінетта побігла по льоду додому, щоб попередити друзів Поля про небезпеку. Не знайшовши вогнепальної зброї на дереві, хоробрий лицар змайстрував списа, прив'язавши ножа до гілляки, і зловчився боляче поранити сіроманця в голову. Звір грізно загарчав, але відійшов на безпечну відстань, одверто виявляючи свій намір дочекатися, поки людина злізе з дерева. Але наближення групи рятівників змінило його рішення, і він зник.

Скрипалю Полю легше було пояснити свою поведінку

Нінетті, ніж кому іншому: вона все ще палко кохала його. Але батько її ставився до нього з такою безнадійною зневагою, що вони вирішили потайки втекти, як тільки Поль повернеться з форту Александер, куди він мав їхати погоничем собак від компанії. Фактор дуже пишався своїм запрягом — трьома величезними лайками з пухнастими хвостами бубликом. Вони були здоровенні та дужі, як телята, а люті, як розбійники. І оце ними скрипаль Поль мав правити з форту Гаррі до форту Александер, везучи кілька важливих пакунків. Його вважали досвідченим погоничем, бо він був нещадно жорстокий.

Рано-вранці, випивши кілька чарок на дорогу, він жваво рушив вниз по річці. За тиждень він мав повернутися з двадцятьма доларами в кишені і, роздобувши таким чином кошти, здійснити задуману ними втечу. Сани мчали річкою по льоду. Собаки бігли швидко, проте огризалися, коли Поль, хльоскаючи довгим батогом, кричав: «Ану, марш-марш!». Вони пронеслися на всьому скаку повз хатину Рено на березі, і Поль, ляскаючи батогом і біжачи слідом за саньми, помахав рукою Нінетті, що стояла на порозі. Незабаром сани з лютими псами і п'яним погоничем зникли за поворотом, і ніхто відтоді ніколи не бачив скрипаля Поля.

Того ж вечора лайки повернулися самі до форту Гаррі. Вони були забризкані замерзлою кров'ю і поранені в кількох місцях, але, хоч як це дивно, зовсім не голодні.

По сліду рушили скороходи і побачили, що всі пакунки, цілі і непошкоджені, лежали на льоду. Уламки саней були розкидані на милю, а то й більше вгору по річці. Недалеко від пакунків знайшли рештки одягу, що належав скрипалеві.

Цілком ясно, що собаки загризли і з'їли свого погонича.

Фактор був дуже прикро вражений цією подією — це могло коштувати йому собак. Він відмовився вірити чуткам і вирішив сам з'ясувати, як було діло. Рено послали разом з ним; та ще за три милі до того фатального місця старий мисливець показав на великі сліди, що перетинали річку зі сходу на захід, якраз після сліду саней. Він пройшов щось із милю назад цим слідом і помітив, що звір йшов повільно там, де собаки не поспішали, і біг там, де вони мчали. Потім повернувся до фактора і сказав каліченою англійською мовою:

— Великий вовк — він ішов за саньми весь час.

Вони простежили сліди до західного берега. За дві милі до Кіддоненського лісу вовк уповільнив свій біг і йшов по сліду саней ще кілька ярдів, потім повернув до лісу.

— Поль — він щось загубив тут, можливо, пакет; вовк — він вернувся на запах. Тепер він летить, бо знає — саньми їде п'яний Поль, що розсік йому голову.

Наступну милю, як видно з вовчого сліду, він біжить галопом за саньми. Слід людини тепер зникає — погонич скочив на сани і підхльостує собак. Отут він відрізав вантаж: ось чому пакунки були розкидані по льоду.

Бач, як скачуть собаки під ударами батога! А ось у снігу ніж скрипаля. Він, мабуть, упустив його, намагаючись захищатися від вовка. А тут — ба! — слід вовка зникає, а сани мчать далі: вовк скочив на сани. Нажакані собаки піддали ходу — адже на санях творилася кривава розправа. В одну мить все скінчено: вовк і його жертва скочуються з саней. Вовчий слід знову з'являється на східному березі і зникає в лісі. Сани відхиляються до західного берега, де через півмилі чіпляються за корч і розбиваються.

Сніг також розповів Рено, як собаки, заплутавшись в упряжі, зчинили гризню між собою, поки обірвали по-сторонки і, повертаючись нарізно річкою додому, зібралися біля трупа їхнього ката і зжерли його.

Справа була кепська, та все ж із собак зняли обвинувачення у вбивстві. Цілком ясно, що це робота вовка, і Рено, коли минуло перше жакливе враження, сказав, полегшено зітхнувши.

— Це Чаклун. Він врятував мою дівчинку від Поля. Він завжди був добрий до дітей.

VI

Оця сама подія спричинилася до того, що на різдво, якраз через два роки після смерті маленького Джіма, було призначене велике доконечне полювання. На влови зігнали мало не всіх собак округи. Тут були три лайки — фактор вважав їх особливо необхідними, — були і датські доги, і шукачі, і різномасті дворняжки без роду й племені. Цілий ранок вони без успіху прочісували ліс на схід від церкви святого Боніфація. Але по телефону сповістили, що слід, який вони шукають, з'явився поблизу Ассінібуанського лісу на захід від міста, і через годину мисливці вже бігли по гарячому сліду Вінніпезького вовка.

Ось вони мчать — згряя собак, строкатий загін вершників, натовп піших чоловіків та хлопчаків. Вовк не боявся собак, але він знав, що у людей є небезпечні рушниці. Він прямував до темної лінії Ассінібуанського лісу, але вершники, що мчали по відкритому просторі, змусили його повернути назад. Він побіг вздовж видолінка Колоні-крік, уникаючи куль, що вже засвітили над ним. Далі повернув до огорожі з колючого дроту і, перескочивши її, на якийсь час позбувся

вершників, але йому доводилося триматись улововини, що захищала від куль. Тепер його наздоганяли собаки. Мабуть, він тільки й думав про те, як би залишитися з ними на самоті, і хоч їх було сорок чи п'ятдесят проти нього одного, він прийняв би цей нерівний бій. Собаки вже оточили його, проте жодна не насмілилася підступити. Довготелесий гончак, покладаючись на свою прудкість, нарешті наблизився збоку, але вовк одним ударом збив його з ніг. Вершники змушені були скакати обхідною дорогою, і тепер гонитва прямувала до міста. Звідти вибігло багато людей і собак, щоб узяти участь у переслідуванні.

Вовк повернув до міської різниці, добре знайомого йому місця, і стрілянина припинилася, бо мисливці боялися влучити в будинки, а також в собак, що були дуже близько. Собаки справді вже оточили вовка тісним колом так, що далі йому нікуди було тікати. Він озирнувся, шукаючи прикриття з тилу для останнього бою, і, побачивши дерев'яний пішохідний місток через рівчак, плигнув під нього і вищирився на собак. Люди дістали лопати і зруйнували місток. Він вискочив, знаючи, що настав час умирати, готовий до смерті, але бажаючи гідно битися до останку. І ось він уперше стояв перед людьми серед білого дня — загадковий убивця собак, примарний голос лісів Сен-Боніфаса, дивовижний Вінніпезький вовк!

VII

Нарешті після трьох довгих років боротьби він стояв сам перед ними, віч-на-віч з чотирма десятками собак і озброєними людьми, що допомагали їм. Але зустрічав він їх з такою ж рішучістю, як і в той день, коли я вперше побачив його в зимових лісах. Так само

презирливо кривилися йому губи, міцні боки ледь-ледь здіймалися, а жовто-зелені очі горіли незмінним вогнем. Собаки зімкнулися, їх вели не величезні лайки з лісів — вони, мабуть, чудово знали, чим це загрожує, — а бульдог з міста. Почулося тупотіння багатьох ніг. Цявкання собак на якийсь час змінилося глухим гарчанням. Сивувато-червоні щелепи вовка розтулилися — і вмить собаки відступили. І ось знову він стоїть один, готовий до нападу, похмурий і сильний розбійник. Тричі собаки нападали на нього — і тричі діставали належну відсіч. Найсміливіші з них лежали вже довкола нього. Перший загинув бульдог. Навчені досвідом, собаки тепер трималися на відстані — боялися. А по міцній його поставі не видно було найменших ознак слабості. Після хвилини нетерплячого очікування він ступив кілька кроків уперед і — ой леле! — дав стрільцям довгождану нагоду. Пролунало три постріли, і вовк нарешті упав на сніг, скінчивши свій сповнений боротьби життєвий шлях.

Він сам обрав цей шлях. Життя його було коротке і вщерть наповнене подіями. Замість багатьох спокійних років він прожив лише три — і це були роки щоденної борні. Він обрав собі нову дорогу, хоч коротку, але дорогу високості. Волів випити свій келих одним духом і розбити його — зате ім'я його стало безсмертне.

Хто може зазірнути в душу вовка? Хто може пояснити мотиви його вчинків? Чому він тримався саме цього міста, де зазнав стільки горя? Не тому, що він не знав інших країв: ліси тут безмежні, харчів досить скрізь, а його бачили аж біля Селкірка. Навряд чи утримувала його тут жадова помсти: жодна тварина не здатна присвятити помсті ціле своє життя — це лихе почуття властиве лише людині. Тварина ж шукає спокою.

Лишається тільки один ланцюг, що міг прикувати його,— це найсильніша влада на світі, наймогутніша сила на землі — любов.

Вовка вже немає. Останки його згоріли під час пожежі в школі. Та й досі сторож церкви святого Боніфація твердить, що у свят-вечір, як тільки задзвонять дзвони, у відповідь лунає моторошне тужливе виття вовка з сусіднього лісистого цвинтаря, де лежить маленький Джім — єдина істота на світі, що ставилася до нього з любов'ю.

БОЙОВИЙ КОНИК

Пригоди зайця

I

Бойовий Коник знав майже всіх собак містечка. Найчастіше ганявся за ним великий рудий пес, від якого він легко рятувався, шмигнувши крізь паркан. Добре знав він і жваве собача, яке могло пролізти крізь паркан,— від нього він утікав, перестрибнувши двадцятифутову зрошувальну канаву, де між стрімкими берегами текла швидка вода. Собача не зважувалося на такий карколомний стрибок, і хлопчачи й досі називають це місце «заячий плиг». Але був у містечку один хорт, який стрибав іще краще за нашого зайця,— не можучи пролізти крізь паркан, він через нього перестрибував. Той хорт не раз досаджав Бойовому Коникові, і заець рятувався тільки тим, що летів скільки сили до колючих чагарників, куди хорт боявся потикати носа. Окрім цих заклятих ворогів, у містечку була ще сотня великих і малих собак, докучливих, проте зовсім слабких у перегонах.

На околиці собак держали в кожному дворі, але Бойовий Коник побоювався лише одного з них — довгоногого лютого чорного пса, такого спритного і настирливого, що заець кілька разів мало не попав йому в зуби.

На котів наш заєць не зважав анітрохи. Вони тільки раз чи двічі заступали йому дорогу. Однієї місячної ночі, коли він пасся на своєму пасовиську, до нього підкрався здоровецький кіт, переможець численних котячих двобоїв. Побачивши вогнеокого чорного звіра, Бойовий Коник зразу ж звівся на задні ноги, випростався і підняв широкі вуха. Отож він став вищий на добрих шість дюймів. По тому заєць крикнув «чаррр-чаррр!» і стрибнув на голову котові, уп'явшись у неї гострими кігтами задніх ніг. Переляканий котяра щодуху дременував від дивовижного двоногого велетня.

Цей спосіб самозахисту заєць успішно випробував кілька разів, але двічі він зазнав прикрої невдачі: перший раз, коли Бойовий Коник натрапив на кішку з кошенятами — тоді йому довелося наживати п'ятами, і другий раз, коли він помилково стрибнув на скунса.

Однак із усіх ворогів найстрашніший був хорт, і рано чи пізно він би таки зловив Бойового Коника, якби не одна пригода.

Поживу Бойовий Коник здебільшого шукав уночі, коли менше ворогів і легше ховатися. Одної зимової ночі він засидівся біля стіжка люцерни аж до світанку. Вже по видному біг він через засніжене поле, прямуючи до своєї улюбленої нори, і раптом здивав хорта, що никав за околицею містечка. Удень на чистому полі сховатися майже ніяк, лишилося одне — втікати, а зайцеві важче бігти по снігу, ніж собаці.

Обоє бігунів летіли що було сили, здіймаючи струмені снігу. Все сприяло собаці: порожній шлунок, холодна погода, м'який сніг, а зайцеві давався взнаки ситний сніданок з люцерни. Проте він утікав так прудко, що кожної миті в повітря здіймалося кільканадцять снігових струменів. Кругом простягалося чисте поле,

ніде не було рятівних чагарників, а собака зводив на-нівець кожну спробу зайця звернути до паркану. Вуха в Бойового Коника вже зів'яли, що була певна ознака занепаду сил і духу, та раптом вони злетіли догори, мов пранорці. Бойовий Коник напружив усі свої сили, але не для того, щоб дістатися паркану на півночі; ні, він побіг на схід. Хорт не відставав, і заєць, збиваючи лютого переслідувача з пантелику, стрибків через п'ятдесят крутнувся вбік; та за хвилину він знову звернув на схід. Звертаючи і викручуючись, заєць біг до найближчої ферми, де був високий дощаний паркан з лазами для курей і де жив його другий ненависний ворог — великий чорний пес. Паркан на мить затримав хорта, тож заєць управився шаснути крізь лаз у двір і причаївся. Хорт кинувся навкруг двору до воріт і перестрибнув їх, втрапивши прямо на курей, які враз розбіглися, кудкудахаючи і розмахуючи крилами. Голосно забекали вівці. Вірний сторож кинувся їм на поміч, а тим часом Бойовий Коник вискочив у поле через дірку. У дворі зчинився несамовитий гавкіт, а невдовзі почулися і людські голоси. Заєць не знав і не хотів знати, чим там усе закінчилося, але відтоді спритний хорт його більш не займав, хоча як і раніше жив у містечку.

II

В житті буває всякого — і радощів, і горя, але особливо змінилося життя місцевих зайців за останні роки. Споконвіку їм доводилося потерпати від хижих птахів і звірів, холоду, спеки й мух, які розносили згубні хвороби, — і все-таки зайці вижили. Та ось у прерії оселилися фермери, і все пішло по-новому.

Завдяки собакам і рушницям значно поменшало котів, лисиць, вовків, борсуків і яструбів — ворогів

зайця, а відтак за кілька років зайців розмножилася сила-силенна. Та раптом почався мор, який скопив їх майже дочиста. Вижили тільки найсильніші і найзагартованіші. Кілька років зайці були дивиною, але за цей час сталася ще одна зміна. Скрізь на полях зросли живоплоти, які стали для зайців новим надійним захистком, тож тепер їхній рятунок залежав більше від кмітливості, ніж від швидкості, і найвдатніші з них, коли за ними гнався койот чи собака, кидалися до найближчої огорожі й шмигали у вузький лаз, поки ворог шукав широкої дірки. Тоді койоти змінили спосіб полювання. Один з них гнався за зайцем, а другий чатував на нього по той бік живоплоту, і заець, проскочивши крізь лаз, все одно потрапляв їм у зуби. Він міг рятуватися лиш тоді, коли, помітивши засідку, чимдуж налягав на ноги.

Тож переживши силу-силенну всіляких напастей, зайці знову розмножилися; загартовані численними випробуваннями, вони почувалися привільно навіть там, де їхні предки не витримали б і двох місяців.

Вони не любили розлогих, відкритих пасовищ на великих ранчо; їм подобалися вузькі, поперегороджувані поля маленьких ферм, що, купчачись, утворювали села.

Одне з таких сіл виростало коло залізничної станції Ньючусен. Навкруг неї жило багато зайців нової витривалої породи. Серед них була і маленька зайчиха, на прізвисько Ясноока. Вона вміло захищалася від ворогів, добре бігала і особливо спритно втікала від койотів. Своє кубельце вона змстила на відкритому пасовиську, де ще лишився незайманий клапоть колишньої прерії. Тут у неї знайшлися зайченята. Одне з них, як і мати, було яснооке, сріблясто-сірої масті й частково наділене її розумом, а в другому поєдналися всі

найкращі якості матері й батька, що належав до нової породи степових зайців.

За пригодами цього зайченяти ми з вами зараз простежимо. Ставши неперевершеним бігуном, воно здобуло собі ім'я Бойовий Коник і зажило світової слави. Бойовий Коник винайшов незнані досі способи збивати ворогів з плигу, і їм довелося міняти свої мисливські навички.

Ще зовсім маленький, він вигадав хитрість, гідну наймудрішого зайця Каскадо. За ним гналося настирливе руде собача, і він марно намагався втекти від погоні, петляючи між огорожами і фермами. Від койота в такому місці легко відкараскатись, бо фермери і собаки часом незумисне допомагають зайцеві втекти, нападаючи на койота. Але в цьому випадку справа стояла інакше, бо собача пролазило крізь живопліт, і Бойовий Коник, ще зовсім маленький і кволий, почав знесилюватись. Вуха його вже не стриміли догори, а заломлювались назад і навіть зовсім лягли на спину, коли він, прошмигнувши крізь вузький лаз у живоплоті, побачив, що його меткий ворог теж проскочив крізь лаз незагадно. І тут малий угледів, що серед поля пається невелика череда корів із телям.

У диких тварин є дивовижне поривання в хвилини відчаю довіритися першому зустрічному. Вони знають, що ворог позаду несе певну загибель. Тож лишається тільки надія, що незнайомий може виявитися другом; і саме ця, остання, породжена відчаєм надія погнала Бойового Коника до корів.

Певно, що в іншому разі корови байдуже споглядали б трагічний кінець зайченяти, але вони мають вроджену ненависть до собак, тож, побачивши руду шавку, вся череда зразу підняла морди й задерла хвости. Сердито пирхаючи, корови згуртувались і на чолі з ма-

тір'ю теляти рушили на собаку, а зайченя тим часом сховалося під кущиком терну. Собака кинувся вбік, але стара корова вирішила, що він хоче напасти на її теля, і так шалено за ним погналася, що той ледве-ледве втік від певної смерті.

Ця хитрість збереглася в пам'яті заячого роду з давніх часів, ще відтоді, як бізон і койот грали ролі корови й собаки. Зайчик не забув цього випадку і згодом не раз рятував собі життя в подібний спосіб.

Бойовий Коник вирізнявся серед інших зайців не тільки своєю кмітливістю, а й мастю.

Тварини мають два відтінки забарвлення: один уподібнює їх до оточення і допомагає їм ховатися — так званий «захисний», другий в окремих випадках робить їх помітними і зветься «спрямовуючим». Зайці характерні тим, що мають обидва відтінки. Коли вони сидять у своїй схованці в сірому чагарнику чи під купиною, видно тільки сіру шерсть вух, голови, спини і боків; вони зливаються із землею, і помітити їх можна лише зблизька. Та тільки заець збагне, що ворог іде просто на нього і може його вгледіти, він схоплюється і біжить геть. Тепер він скинув маску, і сіра масть одразу ж змінюється світлою, вуха стають білі з чорними кінчиками, ноги — білі, хвіст — чорна цятка на білій спині. Отож він став чорно-білий. Забарвлення його — вже спрямовуюче. Як же це в нього вийшло? Дуже просто. Зовні вуха сірі, а зсередини чорно-білі. Чорний хвіст із білою облямівкою ховається, коли ноги підібані. Сірий кожушок натягнутий донизу і розпушений, поки заець сидить, а коли він зривається з місця, кожушок піднімається, всі чорні й білі цятки з'явилися на видноті, і його барви, які ще мить тому шепотіли: «Я купина...», тепер голосно кричать: «Я заець!»

Навіщо йому це потрібно? Чому полохливе створін-

ня, рятуючись утечею, замість того, щоб утекти якомога непомітніше, заявляє про себе на весь світ? Тут має бути якась важлива причина, інакше заєць ніколи б так не чинив. А справа ось яка: коли зайця наполохає другий заєць — іншими словами, коли тривога виявиться фальшивою, — тоді він умить попереджує про помилку, показавши свої властиві барви. В іншому випадку, якщо його злякає койот, лисиця чи собака, вони одразу побачать, що перед ними заєць, і зрозуміють: гнатися за ним — значить тільки згаяти час. Тож вони й кажуть собі: «Це заєць, а я не наздожену зайця на рівнині». Облишаючи думку про погоню, вони тим самим позбавлять зайця від непотрібної біганини й тривоги. Чорні і білі цятки є своєрідним національним вбранням і прапором зайців. У кволих зайців вони звичайно невиразні, але в породистих цятки не тільки більші, а й чіткіші, і Бойовий Коник, сірий, коли сидів у своїй схованці, виблискував, як вугілля і сніг, коли, кинувши виклик лисиці чи рудуватому койотові, легенько мчав у далечінь — спершу чорно-білим зайцем, потім біленькою плямою і, нарешті, крихітною пушинкою, яка ледь маячила на видноколі.

Багато фермерських собак затямили собі науку: «Сірого зайця спіймати можна, але чорно-білого — нізачо». Звичайно, вони могли вряди-годи погнатися за таким зайцем, але лиш для забави. Усвідомлюючи свою перевагу, Бойовий Коник любив, щоб собаки за ним ганялися, і раз по раз грався з небезпекою, чого інші, менш удатні зайці, не наважувалися робити.

У зайця, як і в усіх диких тварин, була своя ділянка, яку він вважав власною територією і за межі якої виходив дуже рідко. Ця ділянка, завдовжки біля трьох миль, тяглася на схід від села. Він частенько міняв свою оселю, тому мав багато «лігвищ», або, як ще тут

кажуть, «ліжок». Це були звичайні заглибини під кущем чи купиною, обстелені травою і листям. Господар подбав і про вигоди своїх лігвищ. Кілька з них призначалися для спекотливої погоди — вони виходили на північ, були мілкі і служили для захисту від сонця. За зимові лігвища правили глибокі ями з виходом на південь, а решта — для м'якої погоди — були добре вкриті травою і виходили на захід. Удень він відпочивав в одному з цих лігвищ, а вночі виходив пастися разом із своїми товаришами, які перекидалися й пустували під місячним світлом, мов зграя щенят, але завжди вертали на світанку до свого лігвища, що найбільш відповідало погоді.

Найбезпечнішим пасовиськом для зайців були луги між фермами, де щільні живоплоти й протягнутий нещодавно колючий дріт правили за надійний захист від можливого ворога. Але найсмачніший корм був поблизу житла, — найсмачніший корм і найгрізніша небезпека. Тут на зайців чатували не володарі полів — хижі звірі, а люди, рушниці, собаки і неприступні паркани. Однак той, хто знав Бойового Коника, аж ніяк не здивувався б, довідавшись, що він влаштував собі лігвище на грядці динь посеред городу. Тут на нього чигало безліч небезпек, але водночас тут він міг тішитися силою-силенною різних насолод, і, крім того, на випадок вимушеної втечі, десятки лазів у паркані давали йому двічі більше можливостей врятуватися.

III

Ньючужен — типове західноамериканське селище. Все в ньому, незважаючи на зусилля здаватися ліпшим, було потворне. Замість вулиць — вузькі прямі дороги, без поворотів, ні на чому навіть спинити погляд. Будин-

ки — облуплені й нікчемні халупи з дощок і толю, які навіть не могли зізнатися в своїй потворності, хоча кожен з них хотів видаватися кращим від інших. Один красувався фальшивим фасадом, який мав створити враження, буцімто в ньому не один, а два поверхи, другий був розписаний під цегляну кам'яницю, третій прикидався мармуровим храмом.

Потворніших осель нізащо не знайдете в цілім світі, і на кожному з них можна було прочитати потаємну думку власника — перебути тут рік-другий, а там податися в яесьь інше місце. Селище прикрашали, і то ненавмисне, довгі ряди насаджених для затінку дерев, що їх страшенно спотворили, побіливши стовбури й попідстригавши крони, які все ж таки вабили око принадою зеленню.

Єдиною більш-менш гарною спорудою в містечку був хлібний елеватор. Він не удавав із себе грецького храму чи швейцарського шале¹, а всього лише високого, незграбного, чесного хлібного елеватора. В кінці кожної вулиці розгортався краєвид прерії з її фермами, вітряками-водокачками і довгими рядами живоплотів. Тут було чим помилуватися — сіро-зелені огорожі, міцні, густі й високі, рябіли золотавими плодами, неїстівними, та все ж бажанішими тут, ніж дощ у пустелі; вони були гарні і, звисаючи із довгих'дебелих гілок, разом з ніжно-зеленим листям тішили натомлені очі.

З такого селища хочеться вибратись якомога швидше,— так думав один мандрівник, якому довелося просидіти тут два дні наприкінці зими. Він розпитав про визначні пам'ятки селища. Опудало білої ондатри у вітрині крамниці, старий Беккі Буллін, оскальпований індіанцями сорок років тому, і люлька, з якої яось

¹ Ш а л е́ (франц.) — гостроверхий сільський будинок.

курив Кіт Карсон, здалися йому нецікавими, і він зразу ж подався до вкритої снігом прерії.

Серед численних собачих слідів йому впав у око слід великого зайця. Він запитав перехожого, чи є в містечку зайці.

— Мабуть, немає. Я ніколи не бачив жодного,— була відповідь. Робітник з млина відмовив те саме, але хлопчик з пакою газет сказав: «Звичайно, є. У прерії їх сила-силенна і чимало забігає до міста. А на городі Калба живе здоровенний заєць — величини неймовірної з чорно-білими плямами, мов шахова дошка!» — і порадив незнайомцеві піти на схід.

«Здоровенний, неймовірної величини заєць» був Бойовий Коник. Та він не жив на городі Калба, а тільки зрідка забігав туди. Цього разу його там не було, він сидів у своєму відкритому на захід лігвищі, бо саме дув холодний східний вітер. Лігвище це було розташоване на схід від Медісон-авеню. Поки чоловік тримався дороги, заєць був спокійний, але шлях звертав на північ, а подорожній взяв ліворуч і пішов навпростець через поле. Тоді заєць відчув небезпеку. І щойно чоловік зійшов з дороги, заєць вискочив із своєї схованки і, петляючи, чимдуж помчав через прерію на схід.

Звичайно заєць, що втікає від ворога, робить стрибки по вісім-дев'ять футів завдовжки, і після кожних п'яти-шести стрибків він робить розвідувальний стрибок — не в довжину, а високо вгору, щоб підскочити над травою й кущами і роздивитися навколо. Недосвідчений молодий заєць робить розвідувальні стрибки вгору через кожні чотири поздовжні стрибки і втрачає багато часу. Розумному зайцеві задосить для розвідки одного стрибка вгору через кожних вісім-дев'ять поздовжніх. Бойовий Коник одержував необхідні відомості, підскакуючи вгору після дванадцяти поздовжніх

стрибків, а кожен з них становив від десяти до чотирнадцяти футів. Його слід мав ще одну особливість. Американський кролик чи заєць-лісник біжать, задерши догори хвоста, і не торкаються ним снігу. У великого північноамериканського зайця під час бігу хвіст звисає чи стримить назад; у деяких він опущений донизу і тому раз у раз залишає ризику на снігу позаду слідів від ніг. Чорний блискучий хвіст Бойового Коника був незвичайної довжини і з кожним стрибком залишав на снігу довгий слід, такий довгий, що вже за цією ознакою можна було визначити його породу.

Багато зайців не злякалися б, побачивши людину без собаки, але Бойовий Коник, пам'ятаючи, як один мисливець вистрелив у нього з відстані сімдесяти ярдів, добре затямив собі, що таке вогнепальна зброя. Низько припадаючи до землі, він побіг до паркану, що тягнувся на схід. Потойбіч паркану він полетів, немов яструб, поки через мілью нарешті досягнув однієї добре замаскованої схованки, де й уместився спочивати, попередньо випроставшись і оглянувши місцевість.

Та спочивав він недовго. За двадцять хвилин його великі, нахилені до землі сторожки вуха почули виразний мірний звук — хресь, хресь, хресь: скрип людських ніг на снігу, і він, підстрибнувши, побачив людину з лискучою палицею в руках—цього разу значно ближче.

Бойовий Коник чимдуж кинувся до паркану. Він жодного разу не зробив розвідувального стрибка, поки між ним і переслідувачем не виросла переплетена колючим дротом огорожа, зайва на цей раз осторога, бо мисливець бачив тільки слід, а зайця навіть не помітив.

Заєць мчав далі, пригинаючись якомога нижче й роздивляючись, чи немає нових ворогів. Він тепер знав, що чоловік іде його слідами, і вроджений інстинкт,

успадкований від предків, яких часто переслідували хорти, спонукав його зробити петлю. Він прямував до дальшого паркану й, обігнувши його, пробіг ще п'ятдесят ярдів; тоді повернувся по старому сліду і побіг в інший бік, до другої своєї схованки. Він добряче вигулявся цієї ночі і був би радий тепер спочити, бо саме пригрівало тепленьке сонечко; та ледве він зігрівся, як знайоме «хрусь, хрусь, хрусь» оповістило про наближення ворога, і заєць знову кинувся навтіки.

Пробігши півмилі, він спинився на низькому пагорбі і, переконавшись, що людина знову йде за ним, старанно заплутав сліди; такі кривульки могли б забити памороки не одному переслідувачеві. Минувши своє улюблене лігвище, він повернувся до нього з іншого боку і ліг спочивати, певний, що тепер остаточно позбувся ворога.

Не так скоро, але зрештою знову почулося те ж саме: «хрусь, хрусь, хрусь».

Заєць прокинувся, але не рушив з місця. Чоловік підійшов на сто ярдів ближче, і тоді Бойовий Коник непомітно вискочив із схованки, розуміючи, що його переслідує особливо підступний ворог і що для цього ворога треба вигадати якусь нову хитрість. Вони обходили по великому колу територію, що належала Бойовому Коніку, і тепер наближались до ферми, де жив чорний пес. Круг ферми стояв чудовий дощаний паркан із зручно розташованими лазами для курей. Це місце навіяло зайцеві приємні спогади — тут він не раз здобував перемогу, тут обдурив хорта.

І Бойовий Коник відкрито помчав по снігу до паркану великого чорного пса.

Лаз для курей був зачинений, і Бойовий Коник, збитий з пантелику, метнувся понад парканом, шукаючи другого лазу, але намарно. Аж ось біля воріт він по-

мітив широко розчинену хвіртку. У дворі на купі дощок лежав великий чорний пес і міцно спав. Кури сиділи, настовбурчивши пір'я, у найтеплішому закутку двору. Кішка сторожко пробиралася від комори до кухні. Бойовий Коник спинився перед хвірткою.

Чорна постать його переслідувача посувалася білою сніговою рівниною. Заець спокійнісінько вскочив у двір. Довгоногий півень, замість пильнувати свого діла, побачивши зайця, голосно закудкудахкав. Пес, що лежав на осонні, підняв голову й підвівся. Зайцеві загрожувала страшна небезпека. Він припав до землі, перетворившись на сіру купину. Зроблено це було блискуче, та він міг би загинути, якби не кішка. Незумисне, без доброго наміру, вона врятувала його. Чорний пес ступив три кроки до Бойового Коника, хоча й не бачив його, і заступив єдиний вихід із двору, як раптом з-за будинку з'явилася кішка і, вистрибнувши на підвіконня, звалила з нього квітковий горщик. Одним цим незграбним рухом вона порушила збройний нейтралітет, що існував між нею і псом. Кішка кинулася до комори, а зрозуміло, що жоден собака не всидить на місці, бачачи, як утікає його ворог.

Вони промчалися футів за тридцять від розпластаного зайця. Як тільки вони щезли, заець обернувся і, не сказавши навіть: «Спасибі, кицю», вискочив з двору й помчав уторованою дорогою.

Господиня дому одігнала собаку від кішки, і він уже знову лежав на дошках, коли підійшов чоловік, що висліджував зайця. В руках у нього була не рушниця, а дебела палиця, яку колись називали «собачими ліками», отож пес не посмів його зайняти.

Звичайно, слід був утрачений. Хитрість зайця — зумисна чи ні — вдалася, і він позбувся свого надокучливого переслідувача.

Наступного дня незнайомий знову пішов шукати зайця, але знайшов тільки його слід. Він розпізнав цей слід по рисці, яку залишав його хвіст на снігу, по довгих стрибках і нечастих розвідувальних стрибках угору, але тепер поряд з ним тягнувся слід меншого зайця. Тут вони зустрілися, там ганялися одне за одним — мабуть, граючись, бо слідів боротьби не було видно; тут вони паслися чи спочивали поряд на осонні, тут бігли поряд, а тут знову пустували в снігу, все такі ж нерозлучні. Висновок був один: настала пора парування. І Війовий Коник знайшов собі подругу.

IV

Наступне літо було для зайців надзвичайно щасливе. Безглуздий закон установив винагороду за кожного вбитого яструба і сича, внаслідок чого цих пернатих вартових прерій винищили майже повністю. Зайців, навпаки, розвелось так багато, що вони загрожували спустошити весь край.

Зрештою, фермери, які найбільше терпіли від цього закону, котрого вони самі домоглися, замислили велику облаву на зайців. Всіх місцевих жителів було запрошено прийти одного ранку на головну дорогу провінції, щоб оточити всю округу, простуючи проти вітру, і загнати зайців у велику загороду з дротяної сітки. Собак із собою не брали, бо вони могли вийти з послуху, рушниць — також: вони були небезпечні в натовпі; але кожний чоловік і хлопець прийшов з двома довгими киями і торбою каміння. Жінки їхали позаду верхи чи на бідках. У багатьох були тріскачки, мисливські роги і зв'язки бляшанок. На деяких бідках висіли старі бідони чи жмути дранки, які, б'ючись об спиці коліс, бряжчали й торохтіли. А що зайці мають дуже тонкий

слух, то шум, що приголомшував навіть людину, повинен був зовсім збити їх з пантелику.

Погода була чудова, і о восьмій ранку пролунала команда рушати. Лінія гонів спочатку розтягнулася на п'ять миль, чоловіки простували за тридцять-сорок ярдів один від одного. Бідкам і вершникам доводилось триматися майже виключно доріг, але нагоничі, використовуючи свою перевагу, ішли навпростець. Вони були розташовані по трьох сторонах квадрата. Кожний намагався шуміти якомога гучніше і ширяв палицею в усі кущі. Почали вибігати зайці. Кілька кинулося до нагоничів, намагаючись пробитися крізь лінію гонів, та більшість із них тут же загинули. Спочатку їх було небагато, але через три милі все поле вкрилося зайцями, які врзнобіч утікали від людей. За три години, коли облава пройшла п'ять миль, пролунав наказ зімкнути обидва крила. Відстань між нагоничами зменшилася до десяти футів, і коли крила облави нарешті з'єдналися, зайці опинилися в повному оточенні. Тепер нагоничі додали ходи, десятками вбиваючи зайців, що підбігали близько. Землю всіяли тільця тварин, але згряя наче зростала, і перед тим, як жертви були загнані в загороду, два акри¹ поля поміж нагоничами були вкриті звихреним тлумищем зайців, які стрибали, бігали, борсались. Вони ганяли по колу, шукаючи порятунку, та невблаганний натовп згущувався, а кільце ставало все вужче, і нарешті вся згряя була втиснена в загороду, де одні тупо припали посередині до землі, другі гасали понад сіткою, треті намагалися забитися в кутки чи один під одного.

А Бойовий Коник — де був він під час гонів? Облава змела його разом з іншими, і він один із перших

¹ Акр — англійська міра площі, 0,4 га.

потрапив до загороди. Так здійснено задалегідь задуманий план відбору. Невеличка загорода мала стати смертельною пасткою для всіх зайців, окрім найкмітливіших і найсильніших. Багато виявилось зовсім нікчемних; той, хто вважає, ніби всі дикі тварини цілком досконалі, дуже здивувався б, побачивши, скільки з чотирьох-п'яти тисяч зайців, що попали в загороду, було кульгавих, покалічених і кволих.

То була римська перемога — на слабких чекало катування. Найкращі ж зайці призначалися для арени. Арени? Так, за арену правив іподром.

У загороді, завчасно приготованій для зайців, попід стінами стояло багато маленьких скриньок, щонайменше п'ятсот; кожна з них була розрахована на одного зайця.

Найспритніші зайці потрапили в загороду перші. Одні були спритні й дурнуваті: опинившись усередині, вони почали несамовито гасати. Другі були спритні й розумні: вони швидко знайшли схованку, скориставшись скриньками. Тепер усі сажки були заповнені. Так були відібрані п'ятсот найспритніших і найрозумніших — способом, може, й не досить досконалим, але найпростішим і найзручнішим. Ці п'ятсот призначалися для навчання хортів. Решту — чотири з лишком тисячі — було безжалісно знищено.

П'ятсот маленьких скриньок з п'ятьмастами яснооких зайців того ж дня повантажили в поїзд, і серед них був Бойовий Коник.

V

Зайці легко переживають труднощі, і не слід думати, що в'язні зазнали великого страху, після того як затих шум різанини; а коли їх привезли на іподром

поблизу великого міста і обережно вийняли одного за одним,— адже римські гвардійці теж піклувалися про своїх бранців,— вони опинились у великому загоні, з достатком хорошої їжі, у повній безпеці від ворогів. Отож їм не було чого скаржитися на свою долю.

Наступного ж ранку їх почали тренувати. Перед ними відчинився ряд дверцят, що виходили на широке поле. Коли зайці вибігли, юрба хлопчаків почала з галасом ганяти їх, поки вони знову опинилися в просторому загоні, що звався Пристанню. Через кілька днів таких вправ зайці збагнули, що коли їх переслідують, порятунку треба шукати за дверцятами Пристані.

Тепер почався другий урок. Всю зграю вигнали через бокові двері на довгу доріжку, що огинала іподром і вела до стартового загону на протилежному кінці. Дверцята цього загону відчинились, зайці кинулись бігти через поле, а за ними погналися хлопчаки з собаками. Дехто з молодих зайців робив розвідувальний стрибок, а попереду всіх, низько припавши до землі, мчав чудовий чорно-білий заець; струнконогий, ясноокий, він привернув до себе увагу ще в загоні, але тепер, на полі, він повів за собою всю зграю, легко випередивши її настільки, наскільки інші зайці випередили собак.

— Гляньте на нього! Ну хіба не Бойовий Коник?— вигукнув конюх-ірландець, і це прізвисько так до нього й пристало. Пробігши півполя, зайці згадали про Пристань і нараз повернули до неї, линучи, як снігова заметіль, над кучугурами.

У цьому й полягав другий урок — бігти прямо до Пристані, лиш випустять їх із загону. За тиждень усі вивчили його і були готові до урочистого відкриття змагань на іподромі

Бойового Коника тепер добре знали і конюхи, й глядачі; він вирізнявся навіть забарвленням, а довговуха зграя, що бігла за ним, визнавала його своїм ватажком. Глядачі закладалися не тільки на собак, але і на нього.

— Цікаво, чи випустить цього року старий Дігнем свою Мінкі?

— Хтозна, а якщо випустить, то б'юся об заклад, що Бойовий Коник випередить і Мінкі, і її напарника.

— Я ставлю три проти одного, що моя старенька Джен схопить Бойового Коника, перш ніж він добіжить до Великої трибуни,— заявив один собачник.

— В такому разі я приймаю парі,— сказав ірландець Мікі.— Більше того — ставлю місячну платню, що жоден з місцевих собак не примусить Бойового Коника звернути з прямої дороги.

Так вони сперечалися і билися об заклад, але з кожним днем все більше й більше людей вірило у Бойового Коника, чудового бігуна, в те, що він здатен осоромити в перегонах найкращих хортів.

VI

Змагання почалися погожим ранком. Велику трибуну заповнила міська публіка. На полі з'явилися псарі, які водили хортів по одному чи попарно. Собаки були вкриті попонками, але всі бачили їхні м'язисті ноги, зміїні шиї, гарні голови з довгими щелепами й меткими жовтими очима,— витвори природи і людської хитроумності, напрочуд довершені пристрої для бігу, створені з плоті і крові. Псарі берегли їх, як зіницю ока, доглядаючи, як малих дітей, пильно стежили, щоб вони не їли покидьків, а особливо, щоб не обнюхували незвичних предметів і не підходили до незнайомих. Під

час перегонів на цих собак ставили великі гроші, й бувало, що підступно підсунута приманка, шматок уміло зготованого м'яса, навіть майстерно скомпонований запах виводили з ладу прудкого бігуна, перетворюючи його на безвольного ледаря і розоряючи власника.

Собак кожної категорії випускають парами, оскільки всяке змагання по суті є і двобоєм; тих, що перемогли в перших забігах, знов об'єднують попарно. При кожному забігу із статованого загону випускають одного зайця; тут же на нього чекають два собаки-суперники, яких тримає статовий. Тільки заець побіжить, статовий ставить собак поряд і відпускає обох разом. На полі верхи на коні чекає одягнений в червоне суддя. Він їде за учасниками гонів. Пам'ятаючи засвоєну науку, заець біжить через поле повз Велику трибуну до Пристані. Собаки женуться слідом. Коли собака от-от має наздогнати зайця, той кидається вбік. Щоразу, як заець зверне з прямої, собаці зараховують очки, а повним переможцем він вважається тоді, коли зловить і задушить тварину.

Іноді собака забиває зайця за якусь сотню ярдів від старту — тоді, значить, бігун слабкодухий; найчастіше це трапляється перед Великою трибуною, але у виняткових випадках заець пробігає все поле і рятується в Пристані. Можливі чотири розв'язки: собаки ловлять зайця, він утікає в Пристань, собак, яким загрожує розрив серця від тривалого бігу в спекотну погоду, замінюють іншою парою, і, нарешті, для тих зайців, що петляють полем, знесилюючи собак, і не хочуть бігти до Пристані, припасено заряджену рушницю.

На цих змаганнях у Каскадо так само багато шахрайств, як і на кінських перегонах, тому тут також необхідно мати суддю і статового, яким можна було б довіряти.

Напередодні змагань ірландця Мікі зустрів один чоловік з діамантовими перснями — зустрів начебто випадково. Він почастивав Мікі сигарою, і, здавалося, нічого дивного в цьому не було, але вона була в зеленій обгортці¹, яку довелося зняти перед закурюванням. І чоловік той сказав:

— Якщо ви завтра будете стартовим і Дігнемова Мінкі програє, я дам вам ще одну сигару.

— Якби я був стартовим, я міг би обернути справу так, що Мінкі не здобула б жодного очка, та й напарник її також.

— Навіть так? — чоловіка з діамантами, здавалося, це зацікавило. — Чудово. Так і зробіть. Одержите дві сигари.

Стартовий Слаймен завжди чесно виконував свої обов'язки й відхилив чимало звабливих пропозицій — це всі добре знали. Більшість довіряла йому, та було кілька й невдоволених, і коли до розпорядника змагань підійшов чоловік з кільканадцятьма золотими дармовисами на ланцюжку і висунув проти Слаймена кілька серйозних і добре аргументованих звинувачень, його довелося тимчасово усунути від обов'язків стартового, і таким чином це місце посів Мікі Ду.

Мікі був бідний і не особливо делікатний. Він мав нагоду заробити річну платню за хвилину, не завдавши нікому лиха — ні собаці, ні зайцеві.

Зайці дуже подібні між собою. Це відомо кожному. Питання полягає в тому, щоб вдало вибрати зайця.

Перші забіги закінчилися. Було випущено і вбито п'ятдесят зайців. Мікі справлявся з обов'язками стартового навдивовижку добре: всі пари собак були спущені

¹ Доларові банкноти США мають зелений колір.

без жодного порушення правил. І його так і лишили стартовим. Тепер наближався фінал змагань — кубкові забіги і гони на великий приз.

VII

Стрункі, зграбні хорти очікували своєї черги. Мінкі та її суперник були перші. Досі гра йшла чесно, і хто має підстави сказати, що на цей раз стартовий зшагрував? Мікі ж мав право випустити якого завгодно зайця.

— Номер третій! — гукнув він помічникові.

Із сажка вискочив Бойовий Коник — з великими чорно-білими вухами і легенько плигнув на п'ять футів; злякано зиркнувши на незвичайний натопт, він зробив неймовірно високий розвідувальний стрибок.

— Гр-р-р-р-р! — закричав стартовий, а його помічник затарабанив палицею по паркану. Стрибки Бойового Коника сягнули восьми-дев'яти футів.

— Гр-р-р-р-р! — і вони досягли десяти-дванадцяти футів.

Коли він відбіг на тридцять ярдів, спустили собак — обох зразу і водночас; дехто вважав, що задосить було б і двадцяти ярдів.

— Гр-р-р-р-р! Гр-р-р-р-р! — і Бойовий Коник помчав чотирнадцятифутовими стрибками, не роблячи жодного розвідувального.

— Гр-р-р-р-р!

Чудові собаки! Як вони мчали! Але далеко попереду них, мов біла чайка, мов хмаринка, летів Бойовий Коник. Ось він минув Велику трибуну. А собаки? Чи скорочувалась відстань між ними і зайцем? Скорочувалась? Ні, збільшувалась! Не встиг би я вам оце все розповісти, як чорно-білий пушок уже влетів у дверця-

та Пристані, такі подібні до старого доброго курячого лазу,— і хорти спинилися ні в сих ні в тих. На іподромі знялося справжнє ревище: глядачі глузували з собак і вітали Бойового Коника. Як реготав Мікі! Як лаявся Дігнем! А репортери писали й писали в своїх блокнотах...

Другого дня всі газети вмістили замітку, яка починалася: «Спортивний подвиг зайця. Заєць, на ймення Бойовий Коник, здобув переконливу перемогу над двома відомими біговими собаками».

Між власниками собак спалахнула суперечка. Зрештою, дійшли висновку, що гони закінчилися внічю, і Мінкі та її напарника допустили до нового забігу; але, пробігши півмилі за Бойовим Коником, вони виснажилися, жоден з них не зміг виграти кубок.

Наступного дня Мікі зустрів чоловіка з діамантовими перснями — начебто випадково.

— Хочеш сигару, Мікі?

— Авжеж, сер. Вони такі файні, що я не відмовився б ще від одної. Дякую, сер.

VII

Відтоді Бойовий Коник став гордістю ірландця. Стартового виправдали й поновили на посаді, і Мікі знов почав випускати зайців, але тепер він став уболівати за зайців, а не за собак, а особливо за Бойового Коника, бо він один прославився з п'ятисот уцілілих від облати. Були й інші, яким щастило добігти до Пристані і взяти участь у наступних забігах, але тільки він один пробіг дистанцію, не звернувши вбік. Змагання проводилися двічі на тиждень, щоразу гинуло сорок-п'ятдесят зайців, і майже всі п'ятсот бранців знайшли свій кінець на арені.

Бойовий Коник виступав у кожному змаганні і щоразу добігав до Пристані. Мікі нестямно захоплювався своїм здібним улюбленцем. Він щиро любив довгоногого бігуна і рішуче твердив, що будь-який собака, зазнавши поразки від такого молодця, може цим вельми пишатися.

Зайцям дуже рідко щастить пробігти через усе поле, тому коли Коник зробив це шість разів, не звертаючи з прямої, про нього почали писати газети, і після кожного змагання з'являлася замітка: «Бойовий Коник сьогодні знову пробіг через усе поле; на думку старожилів, це свідчить про те, що в наш час хороші собаки остаточно виродилися».

Після шостої перемоги доглядачі зайців прийшли в захоплення, а Мікі, їхній головний командир, радів, мов несамопитий.

— Хай там що, а його треба пустити на волю. Він виборов собі свободу, як і будь-який американець,— говорив він, сподіваючись вплинути на патріотичне почуття розпорядника змагань, що був, по суті, власником зайців.

— Гаразд, Мікі. Коли він пробіжить тринадцять разів, тоді можеш відвезти його на батьківщину,— була відповідь.

— А чому б не відпустити його зараз, сер?

— Ні-ні, він мені потрібен, щоб збити пиху кільком новим собакам.

— Згода! Тринадцять разів, і він вільний.

Тим часом прибула нова партія зайців, і один з них був дуже схожий мастю на Бойового Коника. Він бігав не так швидшо, але Мікі, щоб не припустити помилок, загнав свого улюбленця в скриньку, щоб позначити йому вуха контролерським компостером. Гострий компо-

стер викарбував на тонкому вусі чітку зірочку, і Мікі вигукнув:

— Отак я ставитиму тобі зірочку за кожне змагання! — І він пробив на вусі підряд шість позначок. — Тепер усе гаразд, Бойовий Конику. Я певен, ти станеш найвільніший із вільних зайців. На нашому прапорі теж було тринадцять зірок, коли ми здобули свободу¹.

Протягом тижня Бойовий Коник переміг ще кількох хортів, і зірки були не тільки на всьому правому вусі, але й на лівому. Ще за один тиждень він пробіг через поле тринадцять раз, тепер на його лівому вусі було шість зірок, і сім на правому. Газети мали про що писати.

— Ого-го! — триумфував Мікі. — Ти тепер вільний заєць, Бойовий Конику! Число тринадцять завжди було щасливе! Воно мене ніколи не обманювало.

IX

— Так-так, знаю, що обіцяв, — сказав розпорядник. — Але мені хотілося б випустити його ще раз. Я поставив на нього гроші проти одного з нових собак. Йому нічого не загрожує, він переможе. Гаразд? Ну, Мікі, не впирайся. Це ж дрібниця — лиш на один забіг більше. Адже собаки бігають двічі-тричі в день, то чому б не пробігти зайцеві?

— Вони не ризикують життям, сер.

— Облиш.

У загороду пустили багато нових зайців — великих і малих, миролюбних і войовничих, і один великий са-

¹ Виборовши у XVIII ст. свою незалежність, Сполучені Штати склалися з тринадцяти штатів. Тому на тогочасному американському прапорі було тринадцять зірок. Тепер число штатів — і зірок на прапорі — збільшилося до п'ятдесяти.

мець задерикуватої вдачі, побачивши вранці стрімкий біг Бойового Коника до Пристані, скористався нагодою напасти на нього.

Іншим разом Бойовий Коник добряче луснув би розбишаку по голові, як зробив це якоесь котові, і втихомирив би його за мить, але тепер бійка затяглася, і він зазнав поразки. Отож Бойовий Коник дістав кілька синців і подряпин, які далися йому взнаки під час го-нів.

Змагання почались, як звичайно. Бойовий Коник побіг низько й легко, його вуха стриміли догори, і в тринадцяти зірках свистів вітерець.

Мінкі з новим собакою Фанго шалено мчала за ним, але, на подив стартовим, відстань між зайцем і переслідувачами зменшувалась. Бойовий Коник уповільнив біг, і якраз перед Великою трибуною стара Мінкі змусила його зійти з прямої; собачники вибухнули ревищем, вітаючи добре знаних бігунів. Через п'ятдесят ярдів зайця завернув Фанго, і всі трое прибігли до стар-ту. Там стояли Слаймен і Мікі. Заець викручувався, хорти переймали його; сил йому забракло, і коли, здавалося, загибель була неминуча, Бойовий Коник стриб-нув прямо на Мікі. Той схопив його на руки, відбиваю-чись ногами від оскаженілих собак. Навряд чи заець мав Мікі за друга; він тільки довірився давньому ін-стинкту втікати від певного ворога до кого завгодно, навіть не маючи певної надії на захист. І виявилось, що він вчинив правильно й розумно. Трибуни схвально загомоніли, коли Мікі взяв на руки свого улюбленця. Але собачники запротестували: «Це порушення правил! Треба закінчити перегони!» Вони звернулись до розпо-рядника. Поставивши на зайця проти Фанго, він був роздратований і призначив новий забіг.

Година відпочинку — це було все, що Мікі міг ви-

просити для зайця, і за годину той знову побіг, ведучи за собою Фанго й Мінкі. Тепер він був прудкіший, біг краще, але зразу за трибуною його змусив звернути спершу Фанго, а потім Мінкі. Қидаючись усебіч, несамовито стрибаючи, він ледве вивертаяся від своїх переслідувачів. Так тривало кілька хвилин. Мікі бачив, що вуха зайця починають обвисати. Ось собака стрибнув на нього. Бойовий Коник крутнувся і шуснув майже попід ним,— тільки для того, щоб зустрітися з іншим собакою; тепер обидва його вуха були розпластані на спині. Але собаки теж почали знемагати. Вони висолопили язики, їхні пащі і обважнілі боки були в піні. Вуха Бойового Коника знову піднеслись догори. Здавалося, страждання собак повернули йому мужність. Він рвучко кинувся прямо до Пристані, але собаки цього тільки й чекали, і через якусь сотню ярдів йому знову довелоя звернути, почавши відчайдушну гру в кривульки. Тоді псарі, боячися за своїх собак, спустили ще двох, свіжих хортів; вони напевне закінчать перегони. Та не так сталося, як жадалояся. Бойовий Коник зібрався з останніми силами. Він лишив перших собак далеко позаду і вже наближався до Пристані, як наспіли другі.

Тепер нічого, крім вивертів, не могло його врятувати. Вуха йому обвисли, серце тарабанило об ребра, але дух його був сильний. Він кривуляв полем з останньої сили. Собаки наштовхувались один на одного. Здавалося, вони ось-ось схоплять його. Один з них відкусив кінчик його чорного хвоста, і все-таки він вислизнув; але вже не було ніякої надії досягнути Пристані. Щастя йому зрадило. Тисячі жінок стежили за ним. Час було кінчати гони. Друга пара собак почала виснажуватись, аж раптом на них наскочив Мікі, вигукуючи, мов навіжений, прокльони:

— Бандити! Падлюки! Нікчемні боягузи, тварюки!— і він люто накинувся на собак.

Збіглися служники і відтягли Мікі, що без угаву на всі заставки лаяв і собак, і людей.

— Чесна гра! Оце, по-вашому, чесна гра, брехуни, нікчемні шахраї, кровожерливі боягузи!

Його виволокли з поля. Останнє, що він побачив, були чотири запінені собаки, які кволо бігали за втомленим і загнаним зайцем, та ще суддя на коні, який подавав знаки чоловікові з рушницею.

Коли ворота зачинились за Мікі, він почув два постріли — бах, бах,— а потім галас та скавчання собак і зрозумів, що Бойового Коники спіткала розв'язка номер чотири.

Все своє життя Мікі любив собак, але тепер його віра в чесну гру розвіялась. Звідси він нічого не побачить, а на іподром його не пустять. Мікі побіг до Пристані, звідки було видно все поле, і невдовзі побачив Бойового Коники, який шкутильгав сюди, напівзвісивши вуха; він зрозумів, що чоловік з рушницею схибив,— уціливши не в того бігуна, що треба. Глядачі дивилися, як одного пораненого собаку виносять з поля, а другому, що корчився, подавав допомогу ветеринар.

Мікі враз оглянувся, поставив у кутку Пристані скриньку, обережно загнав у неї змучену тварину, зачинив кришку, потім зі скринькою під пахвою переліз через паркан, не помічений у сум'ятті, і пішов геть.

Все одно його звільнили б з роботи. Він пішки подався з міста до найближчої станції, сів на поїзд і через кілька годин приїхав у заячу країну. Сонце давно вже зайшло. Над рівниною висіла зоряна ніч, коли тут, серед ферм, живоplotів і полів люцерна, Мікі Ду відчинив скриньку і випустив з неї Бойового Коники.

Усміхнувшись, він сказав:

— Не вперше стара Ірландія випускає на волю тринадцять зірок.

Якусь мить Бойовий Коник збентежено озирався, потім зробив три-чотири довгих стрибки і один розвідувальний, щоб зорієнтуватися. Тоді, розгорнувши свої чорно-білі кольори й прикрашені почесними зірками вуха, він помчав назустріч своїй трудно здобутій волі, як завжди бадьорий і сильний, за мить поринувши в ніч своїх рідних рівнин.

Відтоді його часто бачили в Каскадо. Багато разів тутешній люд влаштовував облави на зайців, але він, певно, винайшов різні способи рятуватись, бо серед усіх тисяч пійманих силками і загнаних у загороду зайців ніколи більше не траплявся заєць із зірками на вухах, Бойовий Коник.

ВЕДМЕЖА ДЖОННІ

I

Джонні — так звалося химерне маленьке ведмежатко, що жило зі своєю матір'ю Грампі¹ в Єллоустонському парку. Було там ще багато інших ведмедів, які уподобали околиці готелю «Фонтан». Вони почували себе там, як у себе вдома.

Управитель готелю загадав вивозити покидьки з кухні в ліс на сусідню простору галявину, щоб ведмеді мали харч протягом туристського сезону. Щороку їх надходило туди більше й більше, бо парк оголосили заповідником, де всі дикі тварини могли почувати себе в цілковитій безпеці. Звірі пристали на умови перемир'я, запропоновані людиною, і багато кому з них обслуга готелю дала прізвиська, що пасували до їхнього вигляду та вдачі.

Худого чорного ведмедя з дуже довгими лапами прозвали Довготелесим Джімом. Рудомизим прозвали іншого чорного ведмедя, що його шерсть здавалася присмаленою. Дуже товстого, ледачого ведмедя, який звичайно їв лежачи, охрестили Гладуном. Двох пелєхатих недолітків, що ходили завжди в парі, назвали

¹ Г р а м п і — англійською мовою «злюка».

Близнятами. Але найбільшої слави зажили Грампі та маленький Джонні.

Грампі відзначалася серед усіх чорних ведмедів своєю величиною та злостивістю, а Джонні,— очевидячки, її одиначок — був надзвичайно докучливий малюк: він безперестанку або гарчав, або скиглив. Можливо, він хворів, бо здорові ведмежата не скиглять просто з доброго дива — так само, як і здорові діти. І справді, у Джонні був хворий вигляд: таких миршавих ведмежат у парку ще ніхто не бачив. За всіма ознаками, він хворів на нетравлення шлунка. Це спало мені на думку, коли я побачив, якою жахливою мішаниною запахався Джонні на тій галявині. Він куштував усе, що попадалось на очі. А мати у всьому потурала своєму дитяті — отже, сама й була винна, що воно нездужало.

Джонні мав тільки три здорові лапи. Хутро у нього було якесь рудувате, шолудиве, лапи тонкі, зате вуха та живіт аж надто великі. Але мати обожувала синочка. Мабуть, вона вважала його красунчиком, принцом серед ведмежат — і, як і слід сподіватися, зовсім розпестила його. Грампі завжди ладна була терпіти які завгодно неприємності заради сина, а він тільки радів, коли вдавалося вплутати матір в халепу. Дарма, що хирявий і хворий, Джонні був зовсім не дурень: він добре знав, чого йому треба і як домогтися свого від матері.

II

Познайомився я з Джонні й Грампі влітку 1897 року, коли прибув у Єллоустонський парк вивчати життя та звичаї тварин. Мені сказали, що в лісі, поблизу готелю, можна щодня бачити ведмедів. Спочатку я не йняв віри цим розповідям. Але через п'ять хвилин після при-

їзду, вийшовши чорним ходом з готелю, я зустрівся вічна-віч із великою чорною ведмедицею та її двома малятами.

Я прикипів до місця, добре-таки злякавшись. Ведмеді й собі зупинилися, присіли на задні лапи й почали роздивлятися мене. Потім ведмедиця-мати видала чудний звук, ніби закашляла: «Коф-коф»,— і поглянула на найближчу сосну. Очевидячки, малята зрозуміли, чого вона од них хоче, бо подалися до того дерева й подряпалися вгору, наче пара мавпенят. А коли відчували себе нарешті в безпеці, то посідали, мов хлопчачки, тримаючись передніми лапами за гілки та дригаючи задніми в повітрі, і стали стежити за тим, що діялося внизу.

Ведмедиця, все ще на задніх лапах, помалу наблизилась до мене, і мені стало моторошно, бо на зріст вона була добрих шість футів і, напевно, нічого не знала про магічну силу людського погляду.

У мене не було навіть палиці, щоб оборонитись від неї, і коли вона глухо загарчала, я хотів уже позадкувати до готелю, хоч мене й запевняли перед тим, що ведмеді досі ніколи не порушували мирних взаємин з людьми. Однак саме в цю хвилину ведмедиця зупинилась. Вона стояла футів за тридцять і мовчки розглядала мене. Вона начебто вагалась, але кінець кінцем, очевидно, дійшла висновку: «Хоч ця людина, можливо, й не має недобрих намірів, але наражати своїх малят на небезпеку ні в якому разі не слід».

Вона поглянула вгору, на своїх годованців, і якось жалібно заскавуліла: «Ир-р-р, ир-р-р». А вони, як слухняні діти, зразу ж полізли вниз. В їхніх рухах не було нічого вайлуватого або, як ми кажемо, «ведмежого». Вони легесенько перестрибували з гілки на гілку, аж поки не скочили на землю, і тоді всі гуртом подались до лісу.

Мене дуже зворушила слухняність ведмежат. Вони одразу виконували всі накази матері. Їм і на думку не спадало зробити щось по-своєму. Незабаром я зрозумів, що поводитись вони так неспроста, бо за непослух вона дала б їм такого прочухана; від якого довгенько потім довелось б скавуліти.

Отак я став свідком чудової сценки з родинного життя ведмедів. Вже заради неї варто було сюди приїхати. Але мої друзі в готелі сказали, що це не найкраще місце для спостереження ведмежого життя. Мені слід піти до звалища, на чверть милі далі в ліс. Вони сказали, що там я вже досхоchu надивлюся на ведмедів.

Удосвіта другого дня я пішов у сосновий ліс, до місця ведмежих бенкетів, і заховався в найближчих кущах.

Незабаром з лісу вийшов великий чорний ведмідь, підійшов до звалища й заходився порпатися в купі, пожираючи покидьки. Він поведився дуже насторожено, при найменшому шумі присідав і озирався або сполошено відбігав на кілька кроків. Коли з'явився ще один чорний ведмідь, він нашорошив вуха і чкурнув у сосняк. Але й другий ведмідь поведився так само несміливо — й кінець кінцем подався геть, коли я випадково сколихнув кущ, вишукуючи собі краще місце для спостереження.

Спочатку я теж нервував. Адже в парку нікому не дозволялось мати при собі зброю. Та несміливість ведмедів підбадьорила мене, і я став думати тільки про те, щоб добре роздивитись на лісове життя тих великих волохатих звірів.

Мені заманулось побачити їх зблизька, і я вирішив покинути своє місце в кущах, бо звідти до смітника було не менше як сімдесят п'ять ярдів. А коло самого

звалища кущів не було. Отже, я зробив те, що тільки й залишилось мені зробити: підійшов до купи, видовбав у ній яму, де б можна було сховатись, і засів там на цілий день серед запашних капустяних качанів, картопляного лушпиння, консервних бляшанок та смороду зіпсованого м'яса. Місцина та подобалася мені далеко менше, ніж мухам. І справді, там так пахтіло, що коли я повернувся ввечері додому, мене не пустили в готель, аж поки я не переодягся в лісі.

Висидіти на смітнику цілісінький день було нелегко, але зате я досхоchu надивився на ведмедів.

Коли вважати, що кожний ведмідь приходив тільки один раз, то я бачив понад сорок ведмедів. Але це, звісно, було не так, бо ведмеді йшли геть, а потім знову верталися. З певністю я можу твердити, що бачив їх принаймні тринадцять, бо саме стільки я нарахував їх навколо себе за один раз.

Увесь той день я не випускав з рук ні альбома, ні записної книжки. Я занотовував усіх ведмедів, які виходили з лісу, і врешті навчився розрізняти окремих звірів за їхньою вдачею та поведінкою.

Частенько доводиться чути від не дуже спостережливих людей, що всі тварини одного виду схожі між собою. Насправді вони відрізняються одна від однієї так самісінько, як і людські істоти. Інакше як би могла доросла тварина пізнавати свою пару або малюки — свою матір? Адже вони ніколи не помиляються. Ведмеді, що бенкетували на лісовій галявині, були добрим прикладом до цього правила. Кожен мав свою вдачу і свою зовнішність, і жодного з них неможливо було сплутати з іншим.

Мені пощастило виявити ще один цікавий факт: я чув, як стукотіли дятли кроків за сто від моєї схованки, як щебетали синички та сойки, чув навіть, як білка

пробігала по сухому листі, але я зовсім не чув ходи жодного з тих ведмедів. Їхні великі м'які лапи ступали так обережно, що їх не могла зрадити ні суха галузка, ні сухе листя,—от, як засвоїли вони мистецтво ходити в лісі безшумно.

III

Увесь ранок на галяві не вибували ведмеді. Іноді вони проходили зовсім близько від моєї схованки, але мене не помічали. Якщо не рахувати одної чи двох коротких сутічок, нічого цікавого не трапилось. Та десь о третій настало пожвавлення.

На звалищі саме обідали чотири великі ведмеді. Посередині розплатався на всю свою довжину Гладун — безтурботний і щасливий. Іноді він попихкував, висуваючи щоразу далі й далі свого язика, схожого на довгу червону гадюку, в пошуках за ласими шматочками,—аби тільки не рухатися з місця!

Позад нього Довготелесий Джим старанно вивчав анатомію стародавнього омара. Нічого подібного бачити йому досі не доводилось, але в країні ведмедів завжди керуються правилом: «Якщо не знаєш — покуштуй». Це правило й допомогло йому впоратись із омаром.

Ще два ведмеді з дивовижною спритністю вилизували бляшанки з-під консервованих фруктів. Придержуючи бляшанку однією лапою, вони раз у раз посилали свої довгі язики у вузький отвір, обминаючи гострі краї й вилизуючи її начисто.

Ця мирна сцена тривала досить довго, щоб я міг її змалювати, але скінчилася дуже несподівано.

Я помітив якийсь рух на вершечку горба в тій стороні, звідки приходили ведмеді. За мить на галявину вийшла велика чорна ведмедиця з маленьким ведме-

жатком. Це була Грампі та її синок — маленький Джонні.

Стара ведмедиця попрямувала до звалища, де саме йшов бенкет. За нею шкутильгав Джонні. Він скавулів, ідучи за матір'ю, а та турботливо поглядала на нього, наче квочка на своє єдине курча. Кроків за тридцять від звалища Грампі обернулась до свого синочка і сказала йому приблизно таке: «Джонні, дитинко моя, мені здається, що тобі краще почекати тут, доки я порозганяю тих гультаїв».

Джонні слухняно зупинився. Але йому хотілось бачити, що буде далі, отож він присів на задні лапи, витріщив оченята й насторожив вуха.

Грампі наблизилась до чотирьох ведмедів величною ходою і погрозливо загарчала. Але ті були надто захоплені своїм ділом і не звернули на неї уваги. Що з того, коли ще один ведмідь приєднається до їхнього бенкету? За кілька кроків од звалища Грампі видала цілу низку гучних звуків, схожих на кашель, і кинулася в атаку. Дивно, що ведмеді навіть не подумали оборонятись. Тільки вони побачили, з ким мають справу, як кинулися врозтіч і чкурнули до лісу.

Довготелесому Джімові дуже стали в пригоді його довгі лапи. Два інші ведмеді не відставали од нього. Тільки бідний Гладун, сопучи й перевалюючись, як усі гладуни, біг надто повільно, та ще й подався на своє лихо, простісінько туди, де сидів Джонні. Грампі за кілька стрибків наздогнала його й разів зо два дошкульно ляснула по кульшах. Це, правда, не прискорило його бігу, але зате примусило заревти й змінити напрям. Лише в такий спосіб він урятувався від розправи.

Одержавши в своє повне розпорядження увесь бенкетний стіл, Грампі обернулась до свого мазунчика й видала уже знайомий мені жалібний поклик: «Ир-р-р,

ир-р-р, ир-р-р». Джонні одразу ж кинувся до неї скоком на своїх трьох здорових лапах. Опинившись разом з матір'ю на купі ласих наїдків, він навіть перестав скавуліти.

Мабуть, він уже бував передніше на звалищі, бо чудово розбирався в консервах. Можна було подумати, що він розпізнавав їх за етикетками, бо зовсім не звертав уваги на бляшанки з-під омарів, коли міг знайти хоч одну з-під варення. Деякі бляшанки завдавали йому немало клопоту, бо він був надто жадібний і не досить повороткий, щоб уникнути гострих країв.

Одна приваблива бляшанка з-під фруктів мала такий широкий отвір, що йому пощастило засунути в неї голову, і кілька хвилин він просто-таки розкошував, вилизуючи всі її куточки. Коли ж Джонні спробував витягти голову, виявилось, що він у неволі. Тоді Джонні почав шкрябати бляшанку і верещати, точнісінько як усяка розпечена дитина, і дуже стурбував матір, яка, очевидно, не знала, чим допомогти йому. Звільнивши кінець кінцем голову, він вирішив помститись і почав молотити бляшанку лапами, аж поки розплескав її на млинець.

Велика бляшанка з-під сиропу надовго вщасливила його. Вона закривалася спеціальною покриткою, і тому отвір у ній був круглий, з гладенькими краями. Але виявилось, що він замалий для голови Джонні, а язик його, дарма що висунутий на всю довжину, не міг досягнути до її скарубів. Проте малий ласун швидко знайшов вихід: засунувши в отвір свою маленьку чорну лапу, він повозив нею по стінках, потім витяг і обливав дочиста. Облизуючи одну лапу, він тим часом стромляв другу й проробляв це знов і знов, аж поки бляшанка стала така чиста всередині, наче щойно вийшла з фабрики.

Потім Джонні зацікавився поламаною мишоловкою. Він міцно затис її передніми лапами і почав досліджувати. Від неї дуже смачно пахло сиром. Однак ця небачена штучка відповіла на удар його лапи ударом, і він не зчинив лементу лише тому, що прикликав на допомогу все своє самовладання.

Після уважного огляду, під час якого він нахилив голову то на один, то на другий бік і округляв губи, Джонні скарив її так само, як раніше неслухняну бляшанку з-під фруктів. Цього разу він дістав несподівану нагороду — шматочок сиру, що таївся в самому серці злочинниці.

Джонні, мабуть, ніколи не доводилось труїтися, бо він їв усе, не перебираючи. Упоравшись із варенням та фруктами, він звернув увагу на бляшанки з-під омарів та сардин. Не злякали його навіть армійські м'ясні консерви. Живіт у нього роздувся, як м'яч, а передні лапи від постійного облизування здавалися тонкими й виліскували, наче одягнуті в чорні шовкові рукавички.

IV

Тепер мені спало на думку, що я в досить небезпечному становищі. Одне діло — зустрітися з ведмедем, у якого немає родинних обов'язків, і зовсім інше — розгнівати draжливу стару ведмедицю, злякавши ненароком її сина.

«Припустимо, — думав я, — що малий пустун забреде на цей край звалища і зазирне в яму. Він одразу ж зіб'є бучу, і мати, звичайно, подумає, що я його скривдив. Не давши мені можливості виправдатись, вона забуде правила доброї поведінки, встановлені в парку, і завдасть мені гарту».

На моє щастя, всі бляшанки з-під варення були на

тому боці звалища. Джонні залишався коло них, а Грампі залишалась коло нього.

Та от раптом йому здалося, що мати знайшла собі кращу бляшанку. Він одразу ж запхикав і побіг одняти її. Але в цю мить він випадково поглянув на горб. Те, що він уздрів там, примусило його сісти на задні лапи і химерно закашляти: «Коф, коф, коф».

Його мати швидко обернулася і теж присіла подивитись, що́ так зацікавило її синочка. Тоді і я поглянув у той бік і побачив — о жах! — величезного сірого ведмедя з породи грізлі. Це було справжнє чудовисько, яке скидалося на одягнутий у шубу омнібус, що їхав поміж деревами.

Джонні заскиглив і сховався за матір. Вона глухо загарчала, і шерсть на її спині настовбурчилась.

У мене теж волосся стало сторч од ляку, але я у своїй схованці сидів тихо, як миша.

Грізлі наближався до нас величною ходою. Його широкі плечі, що випиналися у такт його ході, срібляста шуба, що колихалась, як святкова попона на слоні, створювали враження страшної сили.

Джонні заскиглив голосніше. Тепер я всією душею співчував йому, але поклав за краще мовчати. Трохи повагавшись, Грампі обернулася до свого плаксивого синочка і щось промовила йому. Я почув лише кілька коротких покашлювань: «Коф, коф, коф». Але гадаю, що насправді вона сказала: «Моя дитинко, по-моєму, тобі краще злізти на оте дерево, поки я прожену звідси цього нахабу».

У всякому разі, Джонні зробив саме так, і саме це поклала зробити Грампі.

Але Джонні не хотів пропускати втішне видовище. Йому кортіло побачити, як розгорнуться події. Тим-то він не задовольнився надійною схованкою у густому

сосновому гіллі, а захотів поєднати безпеку з можливістю вести спостереження і забрався на самий верхочок сосни. Він учепився за найвищу гілляку і, різко виділяючись на тлі неба, звивався сюди й туди і гучно верещав од хвилювання. Гілка була така тоненька, що зовсім зігнулась під його вагою, та ще й гойдалась від його метушні, і мені здавалося, що вона от-от трісне. Якби вона зломилася в ту мить, коли Джонні перехилився в мій бік, він напевне упав би просто на мене, і це, можливо, призвело б до непорозуміння між мною та його матір'ю. Але гілка виявилась міцніша, ніж мені здавалось, а може, Джонні був такий вправний,— в усякому разі він не зірвався з гілки, і вона не переломилася.

Тим часом Грампі рушила вперед, назустріч Грізлі. Вона підвелася на увесь свій зріст і вся наїжачилася, ревучи та клацаючи зубами.

Грізлі не звертав на неї ніякої уваги. Він простував до купи так незворушно, наче був у лісі сам. Коли він опинився футів за дванадцять від Грампі, та раптом видала цілу низку уривчастих, схожих на кашель, погрозливих звуків, кинулась на нього і щосили затопила у вухо. Грізлі не чекав нападу. Проте він відповів таким ударом лівої лапи, що вона одлетіла, як лантух сіна. Нітрохи не вгамувавшись, а тільки ще дужче розлютившись, ведмедиця скочила на ноги і знов порвалася до нього.

Вони зчепилися в клубок і почали качатися по землі, бити й товкти одне одного, ревучи й пирхаючи, здіймаючи хмари густої куряви. Але й крізь увесь той шум я добре чув, як маленький Джонні верещав на всю силу свого голосу. Він, мабуть, піддавав духу своїй матері, щоб вона якомога швидше покінчила з Грізлі.

Чому Грізлі не роздер її навпіл, я так і не зрозумів.

Через кілька хвилин, протягом яких я бачив тільки куряву та мелькання лап, ведмеді раптом розійшлися, немовби за взаємною згодою — чи, може, згідно з правилами ведмежої боротьби,— і на якийсь час застигли, люто дивлячись одне на одного. Грампі важко дихала.

Грізлі ладен був облишити цю справу. Він не мав наміру битися. Він і не думав про Джонні. Йому хотілося одного: спокійно пообідати. Але де там!

Ледве він ступив один крок до звалища, тобто, як здавалося Грампі, до Джонні, як вона знов напала на нього. Але тепер Грізлі був готовий до відсічі. Одним ударом він збив її з ніг і пошпурив на грубезний сосновий корч.

Це, нарешті, привело її до тями. Сила удару і негостинний прийом, яке виявило гостре, схоже на оленячі роги коріння, остудили її войовничий запал. Вона звелася на ноги й кинулась навтіки. Але тепер Грізлі розлютився всерйоз. Він вирішив покарати її і почав ганятися за нею навкруг корча. Грампі була проворніша, і весь час виходило так, що корч опинявся поміж нею та Грізлі. Тим часом Джонні, почувавши себе безпечно на дереві, виявляв дуже живе й голосне співчуття матері.

Переконавшись нарешті, що так спіймати її не вдасться, Грізлі присів на задні лапи. Та поки він, очевидно, обмірковував, як перейняти її, стара Грампі скористалась нагодою, щодуху порснула від корча й подралася на дерево, де сидів Джонні.

V

Джонні спустився трохи нижче, щоб зустріти матір, а може, й для того, щоб дерево не надломилось од їхньої ваги.

Сфотографувавши цю мальовничу групу, я поклав за всяку ціну зробити знімок з ближчої відстані. Вперше за цілий день я вискочив з ями. Але біля дерева виявилося, що я зробив велику помилку, бо густе долішне гілля закривало ведмедів, які сиділи вгорі.

Я стояв біля самого стовбура й роздивлявся, як би скористуватися своїм апаратом. Аж тут стара Грампі почала спускатися з дерева, клацаючи зубами й загрозово покашлюючи. Поки я вагався, не знаючи, що робити, десь позаду пролунав голос:

— Ей, містере! Стережіться! Стара ведмедиця збирається напасти на вас!

Я обернувся й побачив пастуха, що пас готельну череду. Він їхав верхи повз галявину й випадково став свідком цих подій.

— Ви знаєте цих ведмедів? — запитав я, коли він під'їхав ближче.

— Звичайно, знаю, — відповів він. — Отой малий вереда вгорі — то Джонні. А ведмедиця — Грампі, вона теж вереда, хоч і велика. У неї взагалі паскудна вдача, а коли Джонні верещить так, як зараз, з нею краще не стрічатися.

— Мені б дуже хотілося сфотографувати її, коли вона злізе додолу, — сказав я.

— Тоді зробимо так: я побуду біля вас на своєму поні, і коли вона нападе, гадаю, що мені пощастить її одігнати, — сказав пастух.

Отож він став поряд зі мною. Тим часом Грампі з погрозовим гарчанням поволі спускалася з гілки на гілку. Але біля землі вона сховалася за стовбур, зсунулась на землю та й дременула до лісу, навіть не подумавши виконати свої страшні погрози. Так Джонні знову опинився сам на дереві. Він забрався на вершечок і знову почав одноманітно пхикати:

— У-е, у-е, у-е! (Ой мамо, ой мамо, ой мамо!)

Я налаштував свій апарат, щоб зняти Джонні в його улюбленій, характерній поставі, яку він прибирав кожного разу, заводячи свою жалібну пісню. Раптом він витягнув шию й заверещав так, як це він робив раніше, коли йшла бійка.

Я обернувся в той бік, куди він наставив свого носа,— і що ж я побачив? Просто на мене йшов Грізлі. Поки що він не виявляв ворожих намірів, але, очевидно, збирався пройти всю відстань, що відокремлювала нас.

— Знаєте ви цього ведмедя? — спитав я свого приятеля-пастуха.

— Аякже! Звичайно, знаю,— відповів він.— Це старий Грізлі, найбільший ведмідь у всьому парку. Взагалі-то він пильнує своїх справ і нікого не займає. Але сьогодні, як бачите, він побився з Грампі, і тому його треба стерегтися.

— Мені хочеться сфотографувати його,— сказав я.— І якщо ви допоможете мені, я спробую.

— Гаразд,— усміхнувся він.— Я буду наготові і, якщо Грізлі нападе на вас, спробую відвернути його увагу. Але я можу зробити це тільки один раз. Так що ви загодя виберіть собі дерево.

Перспектива лізти на дерево мене мало приваблювала, оскільки поблизу було тільки одне — саме те, на якому сидів Джонні. Я уявив собі, як дряпаюся вгору, до Джонні, а слідом за мною дереться його мати, в той час як Грізлі чекає внизу, поки Грампі скине мене додолу.

Грізлі все наближався. Я сфотографував його, коли він був за сорок ярдів, потім ще раз — за двадцять. А він спокійнісінько чимчикував просто на мене. Я присів і почав чекати. Вісімнадцять ярдів, шістнадцять,

дванадцять, вісім. Він усе йшов, і що ближче підходив, то голосніше протестував на своєму дереві Джонні.

Нарешті він зупинився ярдів за п'ять від мене і схилив набік свою здорову бородату голову, щоб роздивитися, хто це так репетує на вершечку дерева. Отож я дістав змогу зняти його в профіль. Коли я клацнув апаратом, він обернувся до мене з громовим ревом. Я увесь похолов і затремтів, думаючи, що настає моя остання хвилина. Секунду він люто дивився на мене, і я помітив, як спалахнули у нього в очах вогники, наче дві зелені електричні лампочки. Потім він одвернувся поволі й підібрав велику бляшанку з-під помідорів.

«Ой лишенько! — подумав я. — Чи не збирається він пожбурити її на мене?»

Але він, без поспіху вилизавши її, впустив додолу і пілняв іншу, вже зовсім не зважаючи ні на мене, ні на Джонні, думаючи, мабуть, що ми не варті його уваги.

Я потихеньку, шанобливо позадкував далі від його королівської величності, полишивши звалище в повне його розпорядження, тим часом як Джонні не перестав верещати на своєму безпечному сідалі.

Що робила Грампі в той день, після зустрічі з Грізлі, мені й досі невідомо.

Поплакавши ще трохи, Джонні зрозумів, що йому ні в кого шукати співчуття. і дуже розсудливо припинив свій лемент. Лишившись без матері, він вирішив діяти самостійно і виявив більше тямовитості, ніж можна було від нього чекати.

З дуже хитрим виразом на своїй маленькій чорній мордочці він почав стежити за Грізлі. Виждавши, поки той відійшов далі від дерева, Джонні нишком зліз на землю, ховаючись поза стовбуром, і — дарма що в нього одна лапа була хвора — побіг, мов заєць, до най-

ближчого дерева. Він не зводив духу доти, поки не опинився на верхній гілляці, бо був глибоко переконаний, що все своє життя Грізлі тільки й думав, як би знищити його, Джонні. До того ж він, мабуть, добре знав, що ворог не вміє лазити по деревах.

Він довгенько спостерігав Грізлі зі свого безпечного сховища, хоч той насправді не звертав на нього ніякісінької уваги. Потім Джонні помчав до іншого дерева, петляючи, щоб збити ворога з пантелику. Так він перебігав від дерева до дерева й залазив щоразу на самий верх, хоч би воно було не далі як за десять футів, аж поки зник у лісі.

Хвилин за десять вітер знов доніс його жалібне скавуніння. Я зрозумів, що він знайшов матір і знову почав чіплятися до неї зі своїми скаргами, силкуючись її розжалобити.

VI

Щоб привчити своїх малят до послуху, ведмеді щедро частують їх шльопанцями. Якби й Грампі вдавалася до того ж засобу, виховуючи Джонні, їм обом довелося б зазнати значно менше всіяких неприємностей.

Того літа, мабуть, не минало жодного дня, щоб Грампі не встряла через свого Джонні у якусь халепу. Але найбільше приниження їй довелося пережити недовзі після сутички з Грізлі.

Вперше я почув про цей випадок від трьох засмаглих горян. Оскільки вони були дуже дражливі люди й не любили, коли їм не йняли віри, та ще й добре стріляли зі своїх револьверів, я повірив кожному їхньому слову. До того ж усе, що вони розповіли мені, підтвердила й адміністрація парку.

З усіх консервних бляшанок, які потрапляли на зва-

лище, Джонні найбільше цінив ті, на яких намальована була велика пурпурова слива. Він уподобав ті сливи після довгого й старанного вивчення найрізноманітніших кухонних решток. Самий їхній запах доводив Джонні до нестями.

Одного разу, коли на кухні готелю пеклася велика партія пирогів із сливами, зрадливий вітерець підхопив звістку про це й поніс у ліс, де вона через ніздрі дійшла до самої душі маленького Джонні.

Як і слід сподіватися, Джонні у той час пхикав. До того ж мати саме «вмивала й розчісувала» малого вереду, і ця обставина подвоювала його досаду. Від пахощів пирогів із сливами Джонні став наче сам не свій. Він скочив на ноги, а коли мати спробувала його придержати, заверещав і навіть укусив її.

Йй слід було б добре одвітрити сина, але вона не зробила цього. Вона тільки несхвально загарчала й пішла слідом, щоб захистити його в разі потреби.

Задерши вгору свого маленького чорного носа, Джонні помчав просто до кухні. Однак для безпечності він час від часу здирався на вершечок якої-небудь сосни, щоб оглянути місцевість, поки Грампі очікувала на нього внизу.

Так вони підійшли до самої кухні, але на останньому дереві заповзятливість маленького Джонні охолола, і він залишився вгорі, сповіщаючи болісним скиглінням, як дуже хочеться йому пирогів із сливами.

Навряд, щоб Грампі знала напевно, чого вимагав синочок. Але, коли вона виявила намір повернутись до лісу, Джонні зняв такий шалений вереск, що Грампі не наважилася покинути його, а він і не думав спускатися з дерева.

Грампі й сама любила сливове варення. Біля готелю пахощі були, звичайно, сильніші й відповідно спокусли-

віші. Отже, Грампі обережно пішла за тими пахощами і опинилася біля дверей кухні.

В цьому не було нічого незвичайного. Правило «живи й давай жити іншим» так укорінилось у парку, що ведмеді частенько навідувались до кухні. Випросивши децицю, вони спокійно повертались до лісу. Поза всяким сумнівом, Джонні та Грампі одержали б кожне по пирогу, якби не сталась одна непередбачена пригода.

Минулого тижня хтось із челяді привіз до готелю кішку зі Східних Штатів. Хоч вона сама була ще майже кошеня, але вже мала своїх кошенят. Коли Грампі підійшла до дверей, вся кошача родина саме грілася на сонечку, розташувавшись на ганку. Кицька здивовано витріщила очі, побачивши перед собою велетенську волохату істоту.

Кішка досі ніколи не бачила ведмедів, адже вона прибула до парку зовсім недавно. Вона взагалі не знала, що таке ведмідь. З собаками вона була знайома, але такого здорового й страшного куцохвостого собаку їй досі не доводилось бачити навіть уві сні.

Перша її думка була — втекти. Та потім вона згадала про кошенят. Вона повинна потурбуватися за них і принаймні дати їм змогу втекти. Отож маленька хоробра мати стала на верхній приступці сходів і, вигнувши спину, випустивши пазури, розпушивши хвіст, пронизливо скомандувала ведмедиці:

СТІЙ!

Хоч наказ той був відданий котячою мовою, але ведмедиця чудово його зрозуміла. Очевидці настійно твердять, що Грампі не тільки зупинилась, але й підняла передні лапи на знак покори, як вимагали того звичай ведмежої країни.

Однак, коли вона подивилася на кішку з висоти свого зросту, та здалася їй зовсім крихітною. Стара Грампі недавно мірялася силою з самим Грізлі — чи до лиця ж їй тепер поступатися перед цим нікчемним хвостатим звіром, якого не вистачило б і на один зуб?

А скигління Джонні нагадало про її святині материнський обов'язок. Відчувши моральну підтримку, вона спустилася на передні лапи, щоб іти далі.

І знову кішка верескнула: «Стій!».

Але Грампі цього разу не послухалася.

Перелякане нявкання кошенят збуджувало кішку, і вона вручила ведмедиці ультиматум. Тим ультиматумом була вона сама. З одчайдушною рішучістю вона пустила в хід усі свої вісімнадцять гострих пазурів та повну пащу міцних зубів і вп'ялась у голий, чутливий ніс Грампі — найвразливіше місце кожного ведмеда, — а потім подерлася їй на спину, куди Грампі не могла досягнути лапами.

Даремно спробувавши скинути з себе розлюченого плямистого звіра, стара Грампі вчинила те, що вчинила б за подібних обставин більшість тварин: кинулася навікача з ворожої території до рідного лісу.

Але бойовий запал кицьки не погас. Їй мало було відбити напад. Вона хотіла завдати нищівної поразки ворогові, остаточно розгромити його. Дарма що Грампі мчала щодуху, кішка сиділа в неї на спині, працюючи пазурами та зубами, наче мале чортеня.

Грампі нетямилась од жаху. Слід її був позначений довгими пасмами шерсті. Подекуди виднілася навіть кров. Честь кішки була врятована, але їй цього було мало. Скажені гони тривали й далі. Ошаліла Грампі ладна була визнати себе переможеною на яких завгодно умовах.

Але кицька не зважала на її жалібне скавуління, і

невідомо, куди б заїхала вона верхи на Грампі, якби Джонні мимохіть не підказав матері новий спосіб порятунку: він щосили залементував з вершечка свого дерева. Тоді Грампі скочила до сосни й подерлася вгору.

Кішка відразу зрозуміла, що опинилася на території ворога, де йому можуть подати допомогу. Вона розсудливо вирішила припинити переслідування — стрибнула на землю і стала, наче вартовий, ходити внизу, навколо дерева, високо задерши хвоста, мовби закликаючи ворога злізти. Кошенята теж підійшли й посідали кружка, тішачись материною перемогою.

Горяни запевняли мене, що ведмеді радше б загинули з голоду, аніж наважилися злізти, якби кухар не покликав кішку, — хоч це твердження, правда, й не дістало підтримки з боку працівників парку.

VII

Востаннє я бачив Джонні в лісі, на вершечку дерева. Як завжди, він оплакував свою нещасливу долю, тим часом як роздратована мати никала поміж соснами, шукаючи кого-небудь — все одно кого, — щоб покарати за сльози свого синочка. Не наважилась би вона зустрітись тепер хіба тільки з великим Грізлі та з кішкою.

Серпень тільки починався, але в настрої старої Грампі вже були помітні деякі зміни. Серед мешканців парку вона завжди вважалась «непевною», і ступінь її прихильності до маленького Джонні, очевидно, теж цілком залежав од її настрою. Тим-то наприкінці місяця Джонні часом просиджував до півдня на вершечку якого-небудь дерева, самотній, нещасний, почувуючи, що він нікому не потрібний.

Ця історія скінчилася тоді, коли я вже виїхав з Єллоустонського парку.

Якось удосвіта він плентався слідом за матір'ю, що тинялася біля готелю. В кухні на цей час поралась Нора, дівчина-ірландка, що недавно найнялася на роботу. Коли вона виглянула у вікно, їй здалося, що до кухні прибудилось теля, і вона вибігла прогнати його. Відчинені двері кухні наганяли на Грампі такий страх, що вона зразу ж кинулась навтіки. Жах її передався Джонні, але він не міг бігати так швидко, як Грампі. Він поспішив до найближчого дерева. На його нещастя, виявилось, що то не дерево, а звичайний стовп. Дуже швидко — занадто швидко — Джонні опинився на його вершечку, всього на сім футів від землі, й заходився оплакувати своє горе, сповнюючи лементом холодне вранішнє повітря, в той час як Грампі необзирці тікала все далі й далі в ліс.

Підійшовши ближче й побачивши, що вона загнала на стовп якусь дику тварину, дівчина злякалась не менше за свою жертву. Але тут надійшли інші кухонні слуги, пізнали плаксуна Джонні й вирішили спіймати його.

Принесли ошийник та ланцюг і після короткої боротьби, під час якої Джонні кількох чоловік подряпав, на нього одягли ошийник, а ланцюг прикували до стовпа.

Коли Джонні побачив, що опинився в неволі, у нього навіть голос одібрало від обурення. Він гриз і дряпав стовп, рвався з ланцюга, поки зовсім знеміг. Тоді він знову заголосив і почав кликати матір. Вона з'явилася кілька разів поодаль, але страх перед кішкою був такий сильний, що вона зникла в лісі й покинула Джонні напризволяще.

Більшу половину того дня він або силкувався віді-

рватись, або плакав. Надвечір він виголодався й радо прийняв їжу, що її принесла Нора. Дівчині здавалося, що вона повинна заступити йому матір, адже саме через неї Джонні залишився сиротою.

Ніч була дуже холодна. Джонні мало не замерз на вершечку свого стовпа і врешті погодився злізти на землю, щоб скористатися приготовленою для нього теплою постілью.

Після того Грампі не раз навідувалась до купи покидьків, але, очевидножки, зовсім забула про сина.

Тепер ним опікувалась Нора, і всю їжу Джонні одержував з її рук. Проте він одержував не тільки їжу. Якось, коли дівчина принесла йому обід, він її цапнув, і за це його як слід одшмагали. Кілька годин після того він дувся на Нору, бо не звик до такого поведження. Але голод зрештою взяв своє, і відтоді він ставився до своєї опікунки з цілковитою пошаною. Вона, з свого боку, стала приділяти ще більше уваги бідолашному сироті, і тижнів за два його вдача почала помітно мінятись. Тепер він менше галасував і хоч і досі заявляв про свій голод жалібним криком «ир-р-р, ир-р-р, ир-р-р», але скавулів рідко, а шалені вибухи невдоволення зовсім припинились.

Особливо помітна зміна зайшла в ньому на третьому тижні вересня.

Остаточо покинутий матір'ю, він щиро прихилився до Нори. Годуючи й караючи його за провини, дівчина виховала ведмежа так, що воно почало поводитися досить пристойно.

Іноді Нора дозволяла йому побігати на волі, але він тепер і не думав тікати в ліс, а забирався на кухню й ходив за дівчиною на задніх лапах.

Він познайомився там із страшною кішкою. Але тепер у Джонні була могутня заступниця, і кішці до-

велоса кінець кінцем примиритися з чорним волохатим зайдою.

В жовтні готель закривався на зиму. Дехто радив випустити маленького Джонні в ліс, інші — надіслати його до Вашингтонського зоологічного саду. Але тут втрутилася Нора.

Коли наприкінці вересня почало приморожувати, у Джонні з'явився сильний кашель. Коли ж оглянули його криву лапу, виявилось, що у нього хвора кульша, а це означало, що здоров'я Джонні дуже ненадійне.

Він не поглядшав восени, як інші ведмеді. Помітно було, що він підупадає на силах. Його кругле черевце втяглося, кашель посилювався, і одного ранку його знайшли дуже хворим. Він лежав у пропасниці на своїй постелі біля стовпа.

Нора внесла його до кухні. Тепло підбадьорило хворого, й віднині кухня стала його домівкою.

На кілька день Джонні ніби покращало, і в нього знову прокинулась цікавість. Особливо приваблювало його полум'я у великій кухонній плиті; коли дверцята відхилялись, він навіть сідав на задні лапи і зосереджено споглядав яскраве диво.

Але за тиждень він перестав цікавитися й полум'ям. Щодень його здоров'я гіршало. Настав час, коли, очевидячки, вже нічого на світі не могло привернути його увагу.

Кашляв він усе частіше і мав дуже нещасний вигляд, аж поки Нора не брала його до себе на коліна. Тоді він задоволено згортався в клубочок і дуже гірко плакав кожного разу, коли їй доводилося класти його в кошик.

За кілька днів до закриття готелю він відмовився від свого щоденного сніданку й цілий ранок тихенько

вищав. Коли Нора взяла його на коліна, він притулився до неї, і його «ир-р, ир-р-р, ир-р-р» чулося все тихше й тихше, аж поки не затихло зовсім.

Через півгодини, коли дівчина поклала його в кошик і взялася до роботи, маленький Джонні назавжди втратив інтерес до всього, що відбувалося на світі.

ЖИТТЯ ВЕДМЕДЯ-ГРІЗЛІ

Частина перша

ДИТИНСТВО

I

Народився він багато років тому в найглухішій частині дикого заходу, там, де біля витоку річки Пай-ні стоїть зараз ферма Палет.

Мати його, така собі звичайна ведмедиця, на прізвисько Сріблянка, любила над усе, як і всі ведмеді, спокійне життя. Думаючи тільки про своїх маленьких, вона найдужче б хотіла, щоб їх ніхто не займав та й годі.

Настав уже липень місяць, коли вона вирішила повести своїх любих малят до річки та показати їм, що то за диво суніці і як їх знаходити.

Хоч як ведмедиця була переконана, що її діти найбільші й найрозумніші, насправді, то були звичайні-сінькі ведмежата. Щоправда, ця сім'я виділялася — рідко яка ведмедиця-грізли могла похвалитися й трьома ведмежатами, а тут їх було аж четверо.

Пухнасті звірята прегарно себе почували, тішачися чудовим літом у горах, де була сила-силенна різних ласощів. Мати піднімала для них кожну колоду, кожен плаский камінь, і вони кидалися під них, наче порсята, вилизуючи там схованих мурашок та черв'яків.

Діти і в голови собі не клали, щоб мати могла не

втримати величезну брилу і впустити її на них саме тоді, коли вони підлізуть під неї. Та про це б і ніхто не подумав, побачивши її могутні плечі й лапи, що напружувалися під пухнастою бурою шкірою. Ні, ні, ця лапа ніколи не могла впустити каменя. Діти мали всі підстави бути спокійними. Штовхаючись один поперед одного, вони кидалися до кожної нової колоди, вищали, лементували, немов ціла зграя поросят, щенят і кошенят разом.

Ведмежата добре знали маленьких рудих мурашок, що їх можна знайти під колодами у горах, але зараз вперше побачили мурашник з великими, гладкими, смачними лісовими мурахами; і ось вони обступили мурашок, що розбігалися на всі боки, й намагаються піймати їх язиком. Та їм довелося незабаром переконатися, що на їхні язики попадає більше кактусових колючок та піску, аніж комах. Нарешті мати їм сказала по-ведмедячому:

— Зараз я вам покажу, що треба робити.

Вона збила верхівку мурашника, потім поклала плазом на неї свою здоровенну лапу, і через кілька секунд, коли розгнівані мурашки обліпили лапу,— злизала їх усіх разом, уже без кактусових колючок, без піску, і заплямкала на увесь рот. Незабаром цього навчилися і ведмежата. Кожне поклало на мурашник обидві свої бурі лапки, сівши тісно навколо мурашника, немов діти, що граються в «тісної баби», і кожне почало облизувати то праву, то ліву лапу, а коли хтось починав лизати чужу лапу, то одержував доброго ляпаса від сусіда. Та незабаром мурашник був спустошений, і ведмежата були ладні почати щось інше.

Мурашки мають кислий смак, і тому ведмежата захотіли пити. Мати повела їх униз, до річки. Нахлюпав-

Ernst St. Seitz

шись удосталь у воді, вони пішли берегом, і тут гострий зір ведмедиці помітив чимало рибок у ямах на дні мілководдя. Поміж ямами вода текла по камінню, і мати сказала своїм маленьким: «Сядьте на березі, а я вам щось покажу».

Спочатку вона підійшла до ями, що була нижче, і підняла з дна цілу купу мулу, яка потяглася вздовж течії. Потім, підкравшись до верхньої ями, щосили з великим шумом кинулася у воду. Рибки від такого нежданого нападу дуже злякалися, кинулися у мутну воду, а тому що серед п'ятдесяти рибинок завжди знайдеться кілька дурних, то й тепер з півдесятка таких впливли з мутної води на мілке, і не встигли й оком змигнути, як уже ведмедиця почала їх викидати на берег. Ведмежата з галасом накинулися на цих смішних, коротеньких гадючок і наминали їх, аж поки їхні животики стали немов барабани.

Сьогодні вони їли багато, як ніколи раніше, сонце припікало, і тому всіх почало хилити на сон. Мати-ведмедиця повела їх у тихий закуток, лягла сама, а навколо неї полягали й діти, які, хоч як було жарко, уткнули свої чорні носики в її хутро, підібгали лапки і відразу ж заснули.

Годину-дві ведмежата поспали, а потім всі, крім Пушинки, почали позіхати, потягатися. Ця ж, найменша, виткнула свого гострого носика на одну секунду, а потім знову зарилася між великі лапи ведмедиці — ця мазуха була материна улюблениця. Найбільше ведмежа, Ваб, лягло горілиць і почало тягти корінь, який виходив із землі. Воно стиха мурмотіло, гризло його, било лапою, а той усе не лягав так, як хотілось малому. Жартівник Лисий почав сіпати Кучерявчика за вухо, і за це той одважив йому доброго ляпаса. Зчепившись у сіро-жовтий клубок, вони почали духопелити

один одного, а потім так і покотилися по траві все далі й далі — аж до річки.

І відразу ж повними жаху голосами почали кликати матір. Було очевидно: їм загрожує якась небезпека.

Лагідна мати негайно перетворилася у справжнього диявола і одним стрибком опинилася біля дітей. І саме вчасно, бо величезний бик уже лагодився кинутися на Кучерявчика, який, мабуть, здався йому жовтим собакою. Ведмедиця заревла і кинулася на бика. Але бик, вожак цілого стада, не злякався. Він грізно мукнув і побіг назустріч ведмедиці. Та тільки він нагнув голову, щоб проколоти її рогами, як ведмедиця щосили ударила його по голові. Ледве він отямився, як вона вже сиділа на ньому і дерла його боки своїми страшними кігтями.

Бик заревів із люті і кидався з ведмедицею то вперед, то назад. Нарешті він скотився з крутого берега в річку, і тільки тоді ведмедиця, рятуючися, залишила його.

І добре, що він догадався плигнути в річку, а то б йому це так не минулося... Він виплив на другому березі і, голосно мукаючи з болю, пішов до свого стада.

II

Полковник Пікет, старий багатий скотар, об'їздив свої володіння. Минулої ночі він помітив, як сходив молодик над горою Пікет. «Минулого разу молодик сходив над горою Френка,— подумав він,— і мені не везло цілий місяць. Але тепер, гадаю, щастя вернеться до мене».

І справді, наступного ранку почалося щастя — надійшов із Вашингтона лист, в якому ввічливо повідом-

ляли, що в його маєтку буде відкрито поштову станцію, і запитували: «Як ви хотіли б її назвати?»

Полковник зняв зі стіни свою нову рушницю, подумав: «Цей місяць принесе мені щастя»,— і поїхав глянути на свій скот.

Ідучи попід горою Рімрок, він почув якийсь рев і подумав, що це б'ються бики. Спочатку він не звернув на це уваги, але, підїхавши ближче, помітив, як худоба реве й рие ногами землю, так наче почула кров. І незабаром він побачив, що сам вожай, найбільший бик, увесь у крові. Спина й боки були подряпані кігтями, а голова побита, наче після бійки з іншим биком.

Полковник добре знав гори і відразу ж здогадався: «Це робота грізлі». Він негайно поїхав свіжими слідами, аж до броду через Грейбул, а потім перебрався верхи на коні на протилежний берег.

Коли голова вершника піднялася над прибережним схилом, його рука схопилася за рушницю: просто перед ним була вся родина грізлі—ведмедиця і четверо ведмежат.

«Тікаймо в лісі!»— гукнула дітям мати, бо знала, що в людей є страшні рушниці. Вона боялася не за себе, а за дорогих діток. Щойно вони рушили до узлісся, як почалася жаклива стрілянина.

Бах!— і серце матері защеміло від страху.

Бах!— і бідна маленька Пушинка покотилася, стогнучи, і замовкла навіки.

Страшенно заревівши, ведмедиця повернулася й кинулася на ворога.

Бах!— і вона впала смертельно поранена. Троє ведмежат, не знаючи, що їм робити, побігли назад до матері.

Бах, бах!— і Лисий з Кучерявчиком упали біля неї,

конаючи. А Ваб, зляканий і здивований, оббіг навколо них, а потім, і сам не знаючи чому, кинувся в ліс.

Та раніше, ніж він зник у гущавині, останній постріл попав йому в задню лапку й перебив її.

Ось чому ця поштова станція дістала назву Чотири Ведмеді. Полковник, здається, був задоволений своїм вчинком, принаймні він усім розповідав про нього.

А маленький кривий ведмедик цілісіньку ніч блукав по лісі, ступаючи на три лапки, — як тільки ставав на четверту, з неї текла кров. Він плакав і стогнав: «Мамо, мамо! Де ж ти, мамо?» Він змерз, зголоднів, у нього дуже боліла лапка. Але мати не приходила, а сам він боявся піти туди, де її залишив.

Раптом він учув запах якихось дивних тварин і почув їхню ходу. Не знаючи, що робити, він здерся на дерево. Табун високих, довгошійх, струнких тварин, вищих за матір, з'явився під деревом. Він бачив їх і раніше, але тоді не боявся, бо з ним була його мати. Тепер же малий принишк на дереві. Дивні тварини зупинилися, перестали пастися, понюхали повітря і потім швидко втекли.

Він просидів на дереві майже до ранку і так змерз, що ледве міг злізти додолу. Але коли зійшло й пригріло сонце, малюк трохи ожив і рушив шукати ягід та мурашок, бо був дуже голодний. А після цього він подався до Пайні і почав змочувати холодною, як крига, водою поранену лапку.

Йому хотілося в гори, але він вирішив спочатку сходити туди, де залишились мати, братики й сестричка. З обіду стало ще тепліше, і Ваб пошкунтильгав униз, а тоді берегом річки до місця, де вчора всі ласували рибками. Він попідбирав риб'ячі голови і жадібно з'їв їх. Звідкись доносився якийсь дивний, неприємний запах, що лякав ведмедика. Коли він дійшов до

того місця, де востаннє бачив матір, цей запах ще збільшився. Злякано виглянувши з-за дерев, він побачив зграю койотів, які щось пожирали. Що воно таке, він не знав, але матері тут не було, а запах ставав усе важчий та важчий, і Ваба аж занудило, тому він стиха пішов до лісу, щоб уже більше сюди не приходити. Йому дуже хотілося побачити свою матір, але хтось наче йому шептав, що хоч шукай її, хоч ні, а вже не знайдеш.

Коли настала холодна ніч, він ще дужче засумував за матір'ю. Гірко плачучи, все далі плентався кривенький осиротілий ведмедик. В нього боліла поранена ніжка, йому дуже хотілося попити материнного молока, якого він уже ніколи не скуштує. Цієї ночі він знайшов повалене дуплаве дерево, заліз у нього і, уявивши себе в обіймах материнних лап, заснув, заколисаний цією приємною гадкою.

III

Ваб ніколи не відзначався веселою вдачею, а лиха недоля зробила його ще сумнішим та похмурішим.

Здавалося, що всі були проти нього. Він намагався не виходити з лісу, вдень вишукував у ньому їжу, а вночі спав у своєму дуплі. Але, повернувшись якимось увечері, ведмедик побачив, що в його дуплі спить дикобраз, такий як і він завбільшки і весь у колючках, наче кактус. Ваб нічого не міг з ним подіяти і пішов шукати собі інше житло.

Одного разу він спустився до річки Грейбул пошукати смачних корінців, що їх йому показувала колись мати. Та тільки взявся він до роботи, як із норі виліз якийсь сірий звір і з бурчанням та шипінням кинувся на нього. Ваб не знав, що це борсук, але звір видав-

ся йому дуже лютим, отож хворий та кривенький ведмедик пошкутильгав геть і дістався аж до перевалу в сусідній каньйон. Тут його побачив койот і почав за ним гнатися, покликавши ще одного койота. Добре, що недалеко росло дерево, і Ваб виліз на нього, койоти ж тільки скакали й гавкали внизу. Проте небавом, рознюхавши добре, вони зрозуміли, що загнали на дерево ведмежа-грізлі, отже, тут десь недалеко повинна бути й мати, а тому їм краще втекти, поки не пізно.

Коли койотів не стало видно, Ваб зліз і пішов до Пайні. Хоч на Грейбулі було більше харчів, але відколи він осиротів, то всі наче змовилися проти нього, а на Пайні його майже ніхто не турбував. Крім того тут було багато дерев, на яких він міг завжди сховатися від ворогів.

Поранена лапка гоїлася повільно, хоч, правду кажучи, вона так ніколи й не стала здоровою. Хоч рана й зажила, біль минув, але підшва зрослася зовсім не так, як на другій лапі, тому Ваб все життя накульгував. Це особливо давалося взнаки, коли йому доводилося лізти на дерево або швидко тікати від ворогів. Ворогів же в нього виявилось без ліку, а друзів жодного: рідна матінка була його єдиним і найкращим другом. Якби вона не загинула, то навчила б його багато чому, про що він тепер мусив дізнаватися з власного досвіду, і захистила б багато від чого,— а так йому довелося скуштувати багато біди, так багато, що й вижив він тільки завдяки своїй природній витривалості.

Цього року рясно вродили кедрові горіхи. При кожному подуві вітру вони сипалися додолу дощем — чудові, спілі. Вабу стало жити трохи легше. З кожним днем він дедалі більшав та сильнішав, і лісові мешканці, яких він зустрічав щодня, вже його не чіпали. Але

якось уранці, коли він ласував кедровими горіхами, з гори спустився величезний чорний ведмідь. «Не сподівайся зустріти в лісі друга», — це правило Ваб уже знав і відразу ж подерся на найближче дерево. Спочатку чорний ведмідь злякався сам, але, побачивши, що це всього лише ведмежатко, посмілішав і, рикаючи, погнався за Вабом. Цей ведмідь лазив по деревах так само добре, як і Ваб, якщо не краще; і хоч як високо виDIRався Ваб, а не міг утекти від ворога. Коли вже лізти далі було нікуди, чорний ведмідь безжально скинув маленького на землю. Побите, напівоглушене ведмежа, стогнучи, покульгало геть. І якби чорний ведмідь не побоювався, що десь тут поблизу може бути ведмедиця, то він напевно догнав би й забив бідолаху. Одним словом, Ваба прогнали з чудових кедрових лісів.

А на берегах Грейбулу тепер було зовсім мало їжі. Ягоди вже відійшли, риби та мурах не стало, і нещасний, одинокий Ваб, щоб чогось попоїсти, мусив плентатися все далі й далі до Мітітсі.

Якось у зарослях шальвії за ним погнався, гавкаючи, койот. Хоч як намагався Ваб утекти, та койот був куди прудкіший. Ставши хоробрим із відчаю, Ваб нараз повернувся й кинувся на ворога. Збентежений койот перелякано гавкнув і втік, підібгавши хвоста. Так Ваб уперше переконався, що миру можна досягти тільки ціною війни.

Але й на новому місці їжі було не досить, і Ваб плентався далі до кедрових лісів в' ущелині річки Мітітсі. Тут він побачив людину, точнісінько таку ж, як і та, що наробила йому стільки горя. Тільки він це подумав, як почув «бах!», і листки шальвії над ним затремтіли й упали додолу. Йому пригадалися запахи і всі небезпеки того минулого дня, і він припустив так тікати, як ніколи раніше.

Незабаром він добіг до яру і по ньому спустився в каньйон. Ваб побачив ущелину між двома скелями і подумав, що вона могла бути чудовим сховищем. Але коли він підійшов ближче, звідти йому назустріч вискочила корова, затрясла на нього головою і погрозила пирхнула.

Ведмедик скакнув на довгу колоду, що лежала поперек річки, але з того боку на нього визвірився дикий кіт, і Вабу довелося вернутися — сперечатися ж було ніколи. Як гірко було Вабу усвідомлювати, що скрізь одні вороги. Він видряпався на скелястий берег і пішов у кедровий ліс, що простягнувся над річкою Мітсісі.

Але його поява тут зовсім була не до душі білкам, які зняли страшенний галас. Вони турбувалися про свої запаси горіхів, якими, вони вже знали, ведмідь схоче поласувати. Тому білки стрибали вслід за Вабом і, кленучи його та лаючи, збили такий шарварок, що міг би зразу привабити якогось ведмежого ворога, на що, власне, вони й розраховували.

Хоч ворога ще й не було видно, але Ваб занепокоївся і якомога швидше подався на узлісся, де було мало харчів, але мало й ворогів.

Тут він міг нарешті спокійно відпочити.

IV

Ваб ніколи не визначався такою лагідною вдачею, як його сестричка, а від переслідування ворогів він ставав усе лихіший. І чого це його, нещасного, ніхто не хоче залишити в спокої? Чого всі проти нього? О, якби могла вернутися його мати! О, якби він міг убити отого чорного ведмедя, який прогнав його з рідного лісу! Він і не здогадувався, що незабаром стане вели-

ким і сильним. Навіть дикий кіт і той прогнав його, а мисливець хотів його застрелити. Ні, він не забув жодного із своїх ворогів і всіх їх ненавидів.

Цього разу йому пощастило: нова місцина виявилася досить непогана. Горіхів тут уродило вдосталь. Недаремно його боялися білки: він навчився знаходити їхні зимові запаси. Звичайно, його наскоки завдавали чимало горя білкам, але Ваб був щасливий, бо горіхи — дуже смачна їжа. Коли дні почали меншати, а ночами вдарили заморозки, він зробився гладким і погарнішав.

Тепер він бродив по всьому каньйону, але жив переважно у лісах на горі, хоч деколи спускався в пошуках їжі аж до річки. Якось уночі, йдучи берегом, він учув якийсь надзвичайно приємний запах. Ваб підступив до самої води. Запах ішов від зануреної в воду колоди. Ваб поліз на неї, як раптом клацнуло, і одна його лапа опинилася в міцній сталевій бобровій пастці.

Ваб заверещав і щосили рвонувся назад, витягши кілочок, до якого була прикріплена пастка. Спочатку він намагався струсити її з лапи, потім поволік за собою між куці. І там почав кусати її зубами, але холодна міцна стальна пастка не здвинулася, вона спокійно висіла на лапі ведмедика. Щомиті він зупинявся, кусав залізо зубами, дряпав лапами, бив ним об землю. Він закопав був пастку в землю, злавив з нею на дерево, але ніяк не міг її спекатися — пастка міцно тримала його. Тоді Ваб пішов у ліс, сів і почав думати, що ж робити далі. Він ніяк не міг зрозуміти, що це таке, а його зелено-брунатні очі світилися і болем, і страхом, і люттю до цього нового ворога.

Він ліг під кущем і, збираючись розгризти пастку, затис один кінець її лапою, а другий — зубами. І раптом сталіні щелепи пастки розкрилися і звільнили Ва-

бову лапу. Це сталося, звичайно, цілком випадково, коли він натис одночасно на обидві пружини. Він не зрозумів, як воно вийшло, але вся ця історія з пасткою міцно йому запам'яталася, і в нього склалося приблизно таке уявлення: «Серед усіх ворогів є один невеликий, але страшний, який ховається біля води і там на тебе чатує. Цей ворог дуже дивно пахне. Він хапає за лапу, і його ніяк не можна скинути. Але від нього можна відчепитися, міцно натиснувши».

З тиждень або й більше у маленького грізлі боліла лапа, що побувала в пастці. Але вона боліла дуже тільки тоді, коли він лазив по деревах.

Настала та пора року, коли в горах гучно засурмили лосі. Щоночі чув Ваб їхні поклики. Разів кілька йому доводилося залазити на дерево, рятуючись від великорогих лосів. Тепер у гори почали навідуватися звіролови, а з неба чулися крики диких гусей. У лісі з'явилося також кілька нових запахів. Ваб пішов за одним і опинився біля місця, де було звалено в купу кілька коротких колод. Тут до приємного запаху приєднався і той, який йому був ненависний з того дня, як він втратив матір,— запах людини. Цей запах був не сильний і йшов від передньої колоди, а той приємний запах, заради якого він сюди прийшов,— від кущів позаду. Він обійшов їх кругом, розсунув кущі і побачив м'ясо. Та тільки він його схопив, як колода — бах! — з усієї сили вдарилась об землю.

З несподіванки Ваб підскочив, але все ж таки встиг вибратися живий-здоровий із шматком м'яса в зубах. Але він іще раз переконався, що «коли тхне цей проклятий запах — начувайся біди».

Надворі дедалі холоднішало, і Вабу хотілося спати. Коли брався мороз, він спав тоді цілий день. У нього не було певного місця, де б він спав щодня; кілька

сухих горбочків служили йому під час сонячної погоди, а один-два захистки — коли була негода. Найбільш любив він лежати у зручному гнізді між корчами, і коли якось знявся вітер, почало мести, він заліз у нього, зібгався бубликом і заснув. Буря так і вила надворі. Сніг ішов і йшов без кінця й краю. Він засипав гілки дерев, аж вони гнулися від великої ваги, струшуючи його додолу, а він засипав їх знову. Метелиця гуляла по горах, замітаючи всі долини, видолинки. Над Вабовим барлогом намело цілий замет. Цей замет чудово захищав його від холоду, і ведмідь все спав та спав.

V

Як і годиться ведмедеві, Ваб проспав усю зиму, а коли наступила весна і він прокинувся, то зрозумів, що спав дуже довго. Ваб мало змінився — трохи підріс, трохи схуд. Він був дуже голодний і тому, пробившись крізь товщу снігу над своїм барлогом, відразу ж кинувся шукати щось попоїсти.

Але ж тепер не було ні кедрових горіхів, ні ягід, ні мурашок. Ваб став рознюхуватись і начув ув ущелині мертвого лося, який загинув узимку. Ось тут ведмідь добряче наївся, а рештки сховав на майбутнє.

Щодня Ваб приходив до цієї схованки, аж поки від лося не залишилося ні шматочка. Цілих два місяці йому довелося голодувати, і він став худий, як скіпка. Одного разу він заблукав у долину Вохаус. Було вже сонячно, тепло, і в лісі з'явилася пожива. Коли Ваб забрався в гущавину, до нього долинув запах іншого ведмедя-грізлі. Ваб пішов за цим запахом і прийшов до дерева, що стояло одне-єдине біля ведмежої стежки. Він став на задні лапи і понюхав дерево — від

нього дуже тхнуло ведмедем. Але шерсть була так високо, що він до неї не міг дотягнутися. Мабуть, об це дерево чухався здоровезний ведмідь. Ваба пройняв неспокій — йому так хотілося зустріти когось із грізлі, а тепер, коли трапилась нагода, йому стало раптом страшно.

До цього часу він був самотній і зустрічався з одними ворогами; тож невідомо, як поведеться з ним цей величезний грізлі. Поки він стояв, роздумуючи, що робити, на схилі гори з'явився і сам старий ведмідь: він, похнюпившись, сунув уперед, раз за разом зупиняючись, щоб вирвати ріпу або солодовий корінь.

Це було справжнє здоровило. Ваб інстинктивно відчув небезпеку і пробрався поміж дерев до виступу скелі, звідки й почав стежити за ведмедем.

Ось той наткнувся на сліди Ваба, сердито рикнув і по слідах дійшов до дерева. Тут він став на задні лапи й почав здирати кору набагато вище, ніж діставав Ваб. Потім швидко подався слідами Ваба. Ведмедик не став чекати на нього, а чимдуж побіг в каньйон Мітітсі, зміркувавши своєю ведмедячою думкою, що там мало поживи, а тому здоровило туди не піде.

Коли настало літо, Ваб почав линяти. Шкіра його дуже свербіла, і він з величезним задоволенням залазив у грязюку, а потім чухався об яке-небудь дерево. Дертися на дерево він зараз не міг: у нього виростили дуже довгі кігті, а передні лапи, великі й дужі, втратили ту гнучкість, яку мають молоді грізлі і всі чорні ведмеді. Зараз у нього ввійшло у звичку, чухаючись об дерево, діставати носом якомога вище й робити таким чином позначку своєї висоти.

Мабуть, Ваб і сам не помічав, що, чухаючись об одне й те ж дерево через тиждень-два, він діставав носом усе вище й вище. Тепер він швидко ріс і дужчав.

Ваб блукав то в одній частині своєї території, то в іншій і скрізь почував себе господарем. Він чухався об різні дерева і таким чином залишав свої позначки, які свідчили, що увесь ліс належить йому.

Якось під кінець літа Ваб помітив у своїх володіннях чорного ведмедя з лискучою шкірою і дуже розсердився. Коли чорний ведмідь надійшов ближче, Ваб виразно побачив його червонястий писок, білу цятку на грудях, розірване вухо, а при подуві вітру почув і його запах. Так, це був, без сумніву, той самий запах, Ваб спіткав того негідника, що колись давно прогнав його з Пайні. Але ж який він зараз малий! Тоді він скидався був на велетня, а тепер Ваб міг розчавити його однією лапою. Помста — дуже приємна річ, і Ваб попростував назустріч чужинцю. Але той, немов білка, скочив на невелике дерево. Ваб хотів і собі подратися за ним, але не міг. Він не знав, що йому робити, зрештою вирішив піти геть, хоча чорний ведмідь насмішливо кахикав і змушував його кілька разів повертатися. А коли під вечір Ваб прийшов до цього дерева, то від червононосого уже не було й сліду.

Находив кінець літа, в горах поживи поменшало, тож однієї ночі Ваб вирішив пошукати їжі внизу й спустився до річки Мітітсі. Вітер доніс до нього якийсь приємний запах, і, йдучи по ньому, Ваб наткнувся на тушу бика. Недалеко від неї сиділи декілька койотів, зовсім невеликих, як порівняти з тими, яких він зустрічав колись. Один койот був біля самої туші, він чомусь стрибав по-дурному на одному місці. Здавалось, що він не може звідти піти. У Ваба прокинулась давня зненависть, він кинувся на койота й одним ударом лапи розплющив його на кудлату ганчірку й потрощив щелепами. Як гарно було відчутти смак свіжої крові!

Виявляється, койот спіймався у пастку. Ваб нена-

видів запах заліза і обережно перейшов на другий бік туші, де не так сильно пахло, і тільки заходився їсти як — клац! — і його лапа опинилась у вовчій пастці.

Проте він пригадав, як колись звільнився з капкана, натискуючи на нього лапами. Тож Ваб і тепер поставив задні лапи на пружини, щосили натис і звільнив спійману ногу. Скрізь тут було чути людський запах. Ваб пішов за водою, але запах було чути й тут. Тоді він повернув і подався у свої кедрові ліси.

Частина друга

ЗМУЖНІННЯ

I

На третій рік життя Ваб став видаватися дорослим ведмедем, хоч справжньої ведмежої сили в нього ще й не було. Хутро його дуже посвітліло, ось чому індіанин-мисливець Спават з Шошонських гір і назвав його Вабом, тобто світлошкірим.

Спават був чудовий мисливець, і як тільки він побачив у верхів'ї Мітітсі дерево, об яке чухався Ваб, то відразу ж здогадався, що тут водиться великий грізлі. Багато днів никав він по долині, коли, нарешті, вислідивши здобич, вистрелив по ній; але цього разу він тільки поранив Ваба в плече. Ведмідь страшно заревів з болю, але войовничий його настрій пропав. Він подерся на гору, минув передгір'я, знайшов собі затишне місце й заліг.

Інстинкт підказав йому, як треба лікуватися. Лежачи якомога спокійніше, він почав лизати рану і шерсть вкругом неї. Цим самим він вичистив її від бруду, а на-

мочена слиною шерсть злиплася, і на рані утворилася наче пов'язка, так що туди тепер не могли потрапити повітря, пилюка та мікроби. Кращого лікування годі було й придумати.

Але тим часом індіанин ішов його слідами. Ваб почув запах ворога і подерся ще вище. Проте скоро й там він відчув, що ворог наближається. Вабові довелося відступати далі й далі, аж поки пролунав другий постріл, завдавши йому ще одної рани. Тут уже Ваб розлютився. З того дня, як загинула його мати, він нічого так не боявся, як цього жахливого запаху людини, заліза і рушниці, але тепер усякий страх у нього наче рукою зняло. Переборюючи біль, він піднявся ще вище на гору, пройшов під прискалкою футів на шість заввишки, а потім повернувся і заліг, причаївшись на прискалкові. Небавом з'явився індіанин з рушницею й ножем у руках. Він радісно роздивлявся криваві ведмежі сліди, простуючи схилом, засіяним гострими каменюками. Упертий мисливець піднімався все вище, пильно розглядаючи криваві плями долі і ні разу не поглянувши вгору, де, ледве втримуючи біль і лють, притаївся ведмідь. Ваб бачив, як до нього підходить індіанин, що ніс йому смерть, чув неприємний людський запах. Він сперся на поранену тремтячу лапу, а здорову підвів, очікуючи слушної миті. І коли індіанин порівнявся з ним, Ваб так його вдарив, що той покотився без жодного звуку. У цьому ударі поєдналися природна сила ведмеда з його лютою ненавистю до переслідувача. А потім Ваб устав і пішов шукати спокійного закутка, щоб загоїти свої рани. Відтоді він уже ніколи не зустрічався з цим індіанцем і міг спокійно спочивати й видужувати. Так він переконався, що коли хочеш миру, спокою, то треба боротися, воювати.

II

Роки все минали й минали, і Ваб тепер уже спав не так міцно, і кожної весни прокидався дедалі раніше. Він став тепер величезним ведмедем-грізлі, і було все менше й менше ворогів, які наважилися б зустрітися з ним віч-на-віч. За шість років з нього вдався здоровий, дужий, понурий ведмідь, що не знав ні кохання, ні дружби, відколи загинула його мати.

Ніхто ніколи не чув, щоб у Ваба була подруга. Інші ведмеді парувалися з року в рік, а він залишався самотнім, як і колись у юності. А для ведмеда у всіх відношеннях не добре залишатися одному. Його похмурість збільшувалася так само, як і його сила. Тепер кожен, кому доводилося з ним зустрітись, бачив, що це вельми небезпечний ведмідь.

Потрапивши змалечку в долину Мітітсі, Ваб так і залишився там жити, і вдача його стала ще лютіша після численних пригод з пастками та сутичок з іншими дикими звірами. Щоправда, тепер йому вже ніхто не був страшний. Не боявся він і пасток, бо навчився чудово розпізнавати гострий запах людини й заліза, особливо після того випадку, що стався на шостому році його життя.

Якось своїм чутливим носом він почув, що в лісі лежить мертвий лось.

Він пішов на запах і побачив, що найкраща частина туші розідрана. Правда, тут ледь-ледь учувався запах людини і заліза, такий страшний для нього, але надто ласе було це м'ясиво. Він обійшов навколо туші, став на задні лапи і з своєї восьмифутової висоти уважно розглянув її. Потім обережно рушив уперед. Аж раптом його ліва лапа потрапила у здоровий ведмедачий капкан. Він страшно заревів з болю і люто

став кидатися на всі боки. Але це вже був не бобрівий капкан, а великий, у сорок фунтів вагою.

Ваб люто накинувся на капкан і почав його гризти так, що з рота пішла піна. Він спробував застосувати свій давній спосіб: став задніми ногами на обидві пружини й натиснув на них усією своєю вагою. Але цього було не досить. Тоді він витяг кілок і з гуркотом потяг капкан за собою на гору. Знову і знову намагався він звільнити лапу, та все даремно. Раптом Ваб побачив недалеко товсте дерево, яке лежало впоперек дороги, і йому майнула щаслива думка. Підійшовши до дерева, він натиснув задніми лапами на пружини пастки, а сам щосили уперся своїми могутніми плечима об дерево. Цього разу капкан не витримав, його щелепи розкрилися, і Ваб витяг свою лапу. Він знову був вільний, хоч і позбувся великого пальця, який залишився в пастці.

Знову Вабу довелося лікувати болючу рану, а що він був лівша,— коли йому треба було перекинути камінь, він ставав на праву лапу, а перекидав лівою,— то тепер він уже не міг добувати ті ласощі, які заховаються під камінням або трухлими стовбурами дерев. Нарешті рана загоїлася, але він ніколи не міг забути цього випадку, і відтепер різкий запах людини або заліза, не кажучи вже про порохований дим, доводив його до страшної люті.

Багаторазовий досвід навчив його, що, почувши мисливця здалеку, краще якнайшвидше тікати, а коли вже тікати пізно, то треба відразу ж кидатися в запеклий бій. Незабаром усі пастухи довідалися, що у верхів'ях живе ведмідь, з яким краще не зустрічатися.

Якось Ваб прийшов у горішню частину своїх володінь, де вже давно не бував, і здивовано побачив дерев'яний барліг, в якому звичайно живуть люди. Обійшовши його, він почув відразу ж ненависний запах людини й рушниці, який завжди лютив його. Раптом почулося голосне «бах!» — і гострий біль пройняв йому задню ліву лапу, яка ще змалечку була скалічена. Ваб повернувся й побачив людину, що бігла до недавно збудованої хатки. Якби Ваба поранили в плече, він був би безсилий, але мисливець поцілів тільки в лапу.

Могутні лапи Ваба могли кидати соснові колоди, наче палички, одним ударом цих лап він міг убити найбільшого гірського бика, його кігті могли відривати величезні шматки каменю від скелі, — то що була для них навіть смертоносна рушниця?

Коли ввечері повернувся додому товариш цього мисливця, то на закривавленій долівці він побачив мертве тіло. Криваві сліди знадвору і кілька слів, надряпаних тремтячою рукою на звороті книжки, розповіли йому, що тут сталося:

На мене напав Ваб. Я його побачив коло річки і поранив його.

Хотів утекти в хату, але він мене догнав. Боже, як мені боляче. Д ж е к.

Все було ясно. У Вабові володіння прийшла людина, хотіла вбити ведмедя, а ведмідь убив цю людину. І все ж Джеків товариш поклявся помститися.

По слідах ведмедя він пішов у каньйон і чатував там на ворога не один день і не два. Розкидав принади, ставив пастки... Аж ось якось він почув торохняву,

гуркіт — і побачив, як величезна брила покотилася згори, перелякавши двох оленів, що помчали геть, як на крилах. Спочатку Міллер подумав, що стався обвал; але незабаром зрозумів, що брилу перекинув Ваб, аби злизнути зісподу двох-трьох мурашок.

Вітер дув від Ваба до мисливця, і Міллер добре роздивився ведмедя, залишаючися непоміченим. Величезний ведмідь шукав собі їжу, шкутильгаючи на задню лапу, і час від часу глухо рикав, коли необережний рух викликав раптову біль. Міллер подумав: «Або я його вб'ю, або схиблю, і тоді — біда». Він різко свиснув, ведмідь зупинився, нашорошив вуха, і Міллер вистрелив йому в голову.

Але в цю мить ведмідь повернув свою величезну кошлату голову, і куля тільки подряпала її. По диму Ваб здогадався, де його ворог, і, страшенно розлючений, помчав щосили туди.

Міллер кинув рушницю додолю, а сам виліз на єдине високе дерево, що росло поблизу. Даремно Ваб лютився вниз, здираючи кору з дерева зубами й кігтями, — він ніяк не міг дістатися до Міллера. Цілих чотири години не відходив ведмідь, потім повільно зник у кущах. Міллер ще посидів на дереві з годину, щоб переконатися, що Ваб пішов-таки звідси. Потім зліз додолю, взяв рушницю і попростував додому. Але Ваб схитрував: він тільки вдав, що пішов геть, а насправді повернувся і сховався в кущах. Як тільки мисливець відійшов від дерева так, що не міг уже до нього добігти, Ваб кинувся на нього. Хоч і поранений, він біг швидше, ніж Міллер, і через чверть милі він зробив з мисливця те саме, що мисливець поклявся зробити з ним.

Лише згодом, знайшовши рушницю та рештки, його друзі здогадалися, що з ним сталося.

Хатинка в долині Мітітсі розвалилася. В ній ніхто не захотів жити — і місцевість була малопринадна, і жахливий грізлі наганяв на всіх смертельного жаху.

IV

Пізніше у верхів'ї Мітітсі знайшли золото. З'явилися золотокопачі, все по двоє, і почали блукати посеред гір, рити землю та забруднювати струмки. Переважно це були підстаркуваті люди, що почали вже сивіти. Вони жили весь час у горах і дуже скидалися на ведмедів. Як і грізлі, вони скрізь копали і рились, але не заради смачних, корисних корінців, а заради блискучого жовтого піску, якого не можна їсти. Як і грізлі, вони нічого так не хотіли, як того, щоб їм не заважали ритися в землі.

Здавалося, що вони розуміли Ваба. Коли Ваб уперше зустрів їх, то став на задні лапи і його маленькі очі засвітилися недобрим зеленим вогнем. Старший чоловік сказав товаришеві:

— Не чіпай його, і він нас не зачепить.

— Але який він здоровило, правда ж? — стривожено мовив той.

Ваб уже готовий був кинутися на них, проте щось його стримувало — щось йому самому незрозуміле, щось таке, що і в людині, і в ведмеді важить більше навіть за його розум, даючи можливість знаходити правильне рішення навіть у найскладніших життєвих обставинах.

Звичайно, Ваб не зрозумів, про що балакали поміж собою ці люди, але відчув у них щось інше, не таке, як завжди. Запах людини й заліза був і тут, але цей запах був не такий гострий, і тому Ваб не лютував так, як раніше.

Люди не рухалися, Ваб глухо зарикав, опустився на всі чотири лапи і зник.

Під кінець цього року Ваб знову зустрівся з чорним ведмедем. Та який він став тепер маленький! Ваб міг його одним ударом перекинути через Грейбул.

Але чорний ведмідь не став цього чекати. Він швидко, хоч і задихаючися, виліз на дерево. Це був товстий, гладкий ведмідь. Ваб підійшов до дерева, став біля нього на задні лапи, сягнувши висоти в дев'ять футів. Своїми здоровенними кігтями він зірвав усю кору з дерева. Від кожного удару його лап дерево тряслося, а чорний ведмідь на ньому тремтів і скрикував із жаху.

Що пригадав Ваб, побачивши чорного ведмедя? Може, давно забуту рідну річку Пайні, тамтешні ліси, в яких так багато різної їжі?

Ваб залишив переляканого ведмедя на самісінькому вершечку дерева, а сам, не довго думаючи, почимчикував уздовж Мітітсі до Грейбулу, обминув гору Рімрок і через кілька годин уже був у рідному лісі нижнього Пайні, де було, як і колись, у далекому дитинстві, чимало ягід та мурах.

Він уже й забув, які чудові ліси на Пайні: вдосталь їжі, жодного золотошукача, який би забруднював струмки, жодного тобі мисливця, навіть нема комарів та мух, а зате чимало прекрасних галявинок у лісі, захищених горами від зимових вітрів.

Більше того, там не було жодного грізли, а на чорних ведмедів він міг і не зважати.

Ваб був дуже задоволений. Перш за все він викупався у калюжі, а потім підійшов до дерева, яке стояло саме там, де зливалися Пайні й Грейбул, і на висоті восьми футів залишив свою позначку.

З кожним днем наш Ваб ішов усе далі й далі між

скелястими відногами Шошонських гір, освоюючи все нові й нові місця. Коли він знаходив позначки чорних ведмедів на сухих деревах, то своєю могутньою лапою так бив по них, що вони з тріском падали на землю.

Якщо ж ці позначки були на зелених деревах, тоді він над ними робив свою власну позначку, закріплюючи її глибокими подряпинами своїх здоровених кігтів.

Тут, у верхів'ях Пайні, до цього часу панували чорні ведмеді, які поїдали запаси білок у дуплах, і білки почали влаштовувати свої склади в щілинах під плоскими каменями, які Ваб тепер легко перевертав. Під кожним четвертим чи п'ятим каменем він знаходив запас горіхів білки або бурундука. Деколи там був і маленький господар, тоді Ваб без усякого душив його своєю лапою і з'їдав замість приправи до його ж власних горіхів.

Хоч куди йшов Ваб, скрізь він залишав свої об'яви: «Зайди, начувайтесь!»

Ці попередження були видряпані якомога вище, і кожен звір, почувши запах і вгледівши шерсть, відразу розумів, що тут поселився величезний ведмідь-грізлі.

Якби у Ваба була жива мати, то вона його б навчила, що там, де добре навесні, дуже погано влітку. А так йому довелося учитися на власному досвіді, який підказав йому, що домівку треба змінювати зі зміною пори року. Напровесні добра пожива там, де звичайно пасеться худоба і водяться лосі — взимку чимало тварин гине, і можна харчуватися їхніми тушами. Раннього літа найкраще діставати їжу на зігрітих сонцем схилах горбів, де можна наїстися дикої ріпи або якогось солодкого коріння. Під кінець літа досягають ягоди на кущах в річкових долинах, а восени в соснових лісах завжди вдосталь їжі, і там можна добре відгодуватися на зиму. Щороку його володіння все

більшало. Він не тільки прогнав усіх чорних ведмедів з басейнів річок Пайні та Мітітсі, але й убив того ведмедя, який прогнав його колись з долини Вохаус. Ваб умів не тільки розширювати своє володіння, воювати за нього: якимось у середній течії річки Мітітсі поселилися люди, що шукали місця для ферми. Він розігнав їхніх коней і сплюндрував табір. Таким чином усі, і тварини, і люди, тепер знали, що вся місцевість від піку Франка до Шошонських гір належить такому господарю, який уміє захищати свої володіння, і що господар — Ваб із Мітітсі.

Ніхто не міг тепер помірятися з Вабом силою. Його вороги хотіли б занапастити його підступами, але Ваб ніколи не забував свого колишнього знайомства з пастками. Він мав за правило — ніколи й близько не підходити туди, де пахне людиною або залізом, і тому вже ніколи не попадався.

Отак і провадив Ваб своє самотнє життя, тиняючись по горах у пошуках поживи. Великі брили він шпурляв так, наче це були камінці, а здоровенні дерева ламав, наче сірники. Всі звірі в горах і долинах знали тепер Ваба і тікали від цього велетня, що колись був безпомічним загнаним ведмежем. А скількох чорних ведмедів він убив за те, що колись один з них так жорстоко з ним повівся! Дикі коти, побачивши його, відразу ж дерлися на дерево, але коли дерево було сухе, то Ваб і його й ката нищив до цурки. Навіть гордовитий жеребець, що водив табун мустангів, і той звертав Вабу з дороги. Великі сірі вовки та пуми залишали свою здобич і тікали геть, забачивши його. Злякані антилопи мчали, мов на крилах, коли він простував по зарослій шальвією долині. Якщо ж Ваб зустрічався з якимсь биком, занадто нерозумним через молодість і занадто великим, щоб злякатися, то одним

ударом величезної лапи він розбивав йому череп, чинячи з ним так, як багато років тому збиралася вчинити з малим Вабом одна корова.

Природа-мати завжди частує всіх з двох однакових чаш: в одній — гіркий трунок, а в другій — солодкий. І кожен мусить випити з обох порівну. Хоч як було важко Вабові змалечку, зате тепер він став наймогутніший. Ніяких радощів у житті, що їх мали інші грізлі, він не зазнав, але зате міг пишатися своєю надзвичайною силою.

Так минали роки, а Ваб жив без подруги, без товаришів. Завжди похмурий, нерадінний, безстрашний, він щодня був готовий до бою, але найбільш хотів одного — щоб його ніхто не турбував. У нього була тільки одна-єдина втіха — усвідомлення своєї величезної сили, радісний дроз від того, що переможений ворог ко-

титься йому під ноги, або від того, що зрушає з місця й котиться величезна брила, на якій він випробовував свою силу.

V

Для тих, у кого добрий нюх, кожнісінька річ має свій запах. Усе своє життя Ваб вивчав різні запахи і тепер чудово розумів значення майже всіх запахів, які трапляються в горах. Кожнісінька річ мала для нього свій голос, який звучав гучніше, аніж той голос, що чуємо ми, бо само собою зрозуміло,— добрий нюх вартий зору та слуху, разом узятих. І кожний з безлічі цих голосів кричав: «Ось хто я!»

Ягоди ялівцю, шипшини, суниць ніжним, приємним голосом співали: «Ось ми, ягоди, ягоди!»

Великі шпилькові ліси гучно виспівували: «Ось ми, кедр!» А коли Ваб підходив ближче до цих лісів, то чув ніжне: «Ось ми, кедрові горіхи!»

Там, де росло солодке коріння, вітер доносив йому в травні цілий хор голосів: «Солодке коріння, солодке коріння!»

Коли він добирався до цього коріння, то кожен корінець розповідав його носові про себе: «Ось я, великий корінець, спільний, смачний!» або різким, тоненьким голосом: «Ось я, поганенький, волокнистий корінець».

Голосно озивалися восени широкі соковиті гриби: «Ось я, чудовий гриб-сироїжка!», а отруйні гриби попереджали: «Я поганка, не чіпай мене, бо захворієш». На схилах ущелин чути було пісню дзвіночків, тонку, як їхні стебельця, ніжну, як їхній голубий колір. Але голоси квітів не цікавили Ваба, він їх навіть не помічав.

Таким чином кожна істота, кожна квітка, кожна скеля чи камінь розповідали про себе Вабовому носові. Вдень і вночі, в ясну й туманну годину великий воло-

гий ведмедів ніс розповідав йому так багато про те, що йому треба було знати, і спокійно минав те, без чого йому можна обійтися. Ваб усе більше й більше покладався на свій ніс. Якщо очі й вуха казали йому про щось, він їм не вірив, аж поки ніс підтверджував: «Так, це правда».

Але людина цього не може зрозуміти, міське життя майже зовсім зіпсувало її колись гострий нюх.

Сотні запахів були приємні Вабові, на тисячі він не звертав ніякісінької уваги, чимало було й неприємних, але деякі просто його розлютовували.

Коли Ваб заходив у верхів'я Пайні, то вітер, бувало, деколи доносив сюди із заходу якийсь дивний, не знайомий йому запах. Деколи він не звертав на нього ніякої уваги, деколи цей запах здавався йому гидким. І він ніколи не йшов до нього. Якось північним вітром з верхнього водорозділу донісся дуже гидкий запах, не схожий ні на один із відомих Вабові. Так і хотілося якнайшвидше втекти від нього.

Ваб уже був у літах, і в нього дедалі частіше боліла задня, колись кілька разів ранена лапа. Після холодної ночі або в мокру погоду він ледве міг ступити на неї. І ось якось, коли в нього знову розболілася нога і він шкутильгав, західний вітер знову доніс до нього цей дивний запах. Ваб не розумів цього запаху, але якийсь внутрішній голос немов наказував йому: «Іди!» Запах їжі принадує голодного звіра, хоч ситому він і не подобається. Отже, кожне бажання залежить від потреби організму. Мабуть, з цієї причини цей гидкий колись Вабові запах почав надити його до себе, і він пошкутильгав угору по стежці, порикуючи час від часу і люто відбиваючись від гілок, які ляскали його по голові.

Цей запах дедалі дужчав і привів Ваба туди, де він ніколи раніше не бував.

Це був схил гори, вкритий білим піском, де під при- скалком виднілася яма, звідки дзюркотів потік, а з ями так і парувало. Ваб підозріло принюхався — який див- ний запах! І поплентався вниз по схилу.

По піску звивалася змія. Ваб розчавив її лапою, так гупнувши, що аж дерева затремтіли, а один валун, який звисав, покотився вниз. При цьому грізлі так гарикнув, що луна пішла, наче грім.

Потім він підійшов до повитої паром ями. Вона бу- ла цілком заповнена водою, що струменіла й парувала. Ваб умочив у воду лапу, вода була тепла, приємна на дотик. Тоді він вліз у яму обома задніми лапами і по- волі став занурюватися у воду. Нарешті й увесь опи- нився у теплій воді, яка полилася через краї ями. Він грівся в зеленавій воді, що пахла сіркою, а вітер куйов- див пару над його головою.

Хоч у скелястих горах є багато таких сірчаних дже- рел, але в місцевості, де жив Ваб, це було єдине. І він лежав у ньому більше години, потім, відчувши, що вже накупався, виліз на берег. У нього зовсім не боліла задня лапа, і взагалі він почував себе чудово.

Ваб струсив воду зі свого кудлатого хутра і ліг на залитому сонцем прискалку, щоб висохнути. Потім ді- стався до найближчого дерева і залишив на ньому свою позначку. Біля цього джерела було чимало слідів і ін- ших тварин, які тут лікувалися, але що з того? Відте- пер це дерево мало на собі напис, виведений грязюкою, волоссям і запахом. Цей напис усіх попереджував: «Моя ванна. Геть звідси! Ваб».

Ваб полежав, доки висохла спина, потім ліг на спи- ну й повертався з боку на бік, поки висох увесь. Він остаточно переконався, що відчуває себе тепер дуже добре. Він не міг сказати, звичайно: «У мене погана хво- роба — ревматизм, і сірчані ванни мені дуже допома-

гають». Але він твердо знав: «Мені було дуже недобре: після того, як я викупався в цій смердючій ямі, біль минув». З тих пір, як тільки починала боліти його нога, він приходив сюди лікуватися, і біль завжди зникав.

Частина третя

СТАРІСТЬ

I

А роки все минали. Ваб уже не ріс,— у цьому не було потреби,— але ставав усе світліший, усе зліший та небезпечніший. Володіння його тепер були справді величезні. Щовесни він обходив свої землі і відновлював позначки, стерті взимку бурями. Власне кажучи, ці його весняні мандрівки викликалися голодом. До того ж весною скрізь бувало багато ям з глиною, а у Ваба саме линяло хутро і вся шкіра дуже свербіла, отож йому було дуже приємно повалятися в холодній вологій глині, а потім почухатися об дерево — це було таке задоволення, більшого за яке він і не знав. Таким чином і це призводило до того, що Вабові позначки на деревах щовесни поновлювалися.

Та ось у пониззі річки Пайні виросла ферма Палет, і всі, хто на ній жив, познайомилися з цим «старим страховиськом». Пастухи, що таврують худобу, коли тільки його побачили, зразу сказали, що не хочуть мати ніякого діла з ведмедями, а з цим грізлі краще не зустрічатися й дати йому спокій.

Вони не часто його бачили, хоч його сліди й позначки були повсюди. Господар ферми, природжений мисли-

вещь, дуже зацікавився Вабом. Дещо про цього старого ведмедя йому розповів полковник Пікет, а ще більше він довідався сам.

Він дізнався, що Вабові володіння простягаються на півдні до верхнього Віггінсу, на півночі до Смердючого джерела, і від Мітітсі до Шошонських гір.

Він узнав, що у ведмежих пастках Ваб розуміється краще, ніж багато хто з мисливців: він або минає їх, або витягає принаду, не торкаючись пастки. А деколи йому навіть вдається спустити капкан колодою, і тоді він спокійно з'їдає принаду. І ще цей власник ферми дізнався, що Ваб зникає з цієї місцевості під сильну спеку — його ніде не видно, як і під час зимового сну.

II

Вже чимало років тому уряд зробив добре діло — перетворив верхів'я річки Єллоустон у заповідник. Тут, у цій чудовій країні, було створене ідеальне життя для диких тварин: їм ніхто не загрожував, і вони не мали кого боятися. Ані птиці, ні звірі не знали тут ніякого насильства, дрімучі ліси не чули звуку сокири, заводи й копальні не забруднювали струмків. Все збереглося тут так, як було споконвіку на дикому Заході до того, як сюди прийшла перша біла людина.

Дикі тварини швидко про все це дізналися. Вони вивчили кордони цього необгородженого парку, і, як міг помітити кожний, у них змінилася навіть вдача. Вони не бояться зустрічатися з людиною і ніколи на людину не нападають, та навіть і в стосунках поміж собою вони стали миролюбніші.

Знаходячи в цьому парку спокій і вдосталь їжі, дики тварини збиралися тут у такій кількості, як ніде інде.

Ведмеді дуже полюбили приходити до готелю «Фонтан». За чверть милі від нього, в лісі, була рівна галявина, куди офіціант щодня приносив недоїдки для ведмежого бенкету, за що його навіть прозвали ведмежачим добродійцем. Щодня тут усе готове для бенкету, і щороку сюди приходило дедалі більше ведмедів. Майже завжди тут можна було побачити добрий десяток ведмедів різних порід: чорних, бурих, брунатних, сірих, сріблястих, і малих, і великих. Вони приходили сюди і сім'ями, й поодинокі. Всі вони чудово розуміли, що в паркові не можна чинити насильства, і навіть найлютіші поводитися не так, як поза його межами. І хоч навколо цього готелю бродили десятки ведмедів і навіть іноді гарикали один на одного, але на людей ні один з них не нападав.

З року в рік ведмеді приходили в цей парк. Люди, що працювали в готелі, вже добре усіх їх знали. Вони з'являлись тут влітку тоді, коли готель працював, і зникали, коли готель закривався. Ніхто так і не знав, звідки вони з'являлися і куди зникали.

Якось у Єллоустонський парк потрапив власник ферми Палет. Він зупинився у готелі «Фонтан» і побачив, як недалеко від нього справляли бенкет чорні ведмеді. Раптом всі вони поспішно розбіглися — під вечір сюди наближався сріблястий грізлі.

— Це,— сказав йому гід,— найбільший ведмідь-грізлі у нашому парку. Добре, що він удався такий спокійний, а то не знаю, що й було б.

— Що ви кажете? — здивовано вигукнув фермер, придивляючись до грізлі, який сунув, немов копиця сіна, посеред галявини.— Не може бути! Клянусь, що це наш Ваб з Мітітсі — найнебезпечніший з усіх ведмедів, які живуть чи жили в наших горах.

— Мабуть, ви помиляєтесь,— сказав гід.— Він бу-

ває в нас щороку в липні й серпні, і навряд, щоб він приходив з такого далекого краю.

— Ну, то це безперечно він,— відмовив фермер.— Саме в липні й серпні він зникає з наших лісів. Придивіться, як він накульгує на задню лапу, а на передній лівій лапі в нього немає кігтя. Так ось де він літує щороку! Але ніхто б не повірив, що цей старий негідник може поводитись так добре в гостях.

Велетень-грізлі став місцевою знаменитістю. Лиш один раз Ваб повівся тут не гаразд, але це було ще тоді, коли він уперше сюди потрапив і ще не знав місцевих порядків.

Одного разу він причимчикував до готелю і зайшов у парадні двері. У вестибюлі він став на задні лапи, і всі пожильці, побачивши восьмифутового ведмедя, дуже полякалися й повтікали. Ваб пішов далі, в контору. Клерк, кажучи: «Гаразд, сідай на мое місце, коли хочеш», перескочив через стіл і зачинився в сусідній телеграфній кімнаті. Звідти він зателеграфував завідувачеві парку: «В конторі сидить старий грізлі. Мабуть, хоче керувати готелем. Чи можна стріляти?»

«У парку стріляти не дозволяється,— відповів телеграфом завідувач.— Проженіть водою з пожежного шланга».

Так і зробили. Для Ваба це була цілковита несподіванка, і він кинувся тікати з контори. Важко тупаючи ногами, стукочучи по підлозі кігтями, він побіг у другий бік і, минаючи кухню, прихопив з собою чверть туші бика.

Оце й була його єдина провина в парку, хоч, кажучи правду, він ще раз порушив тут спокій, уже мимохить. Винна була чорна ведмедиця, що вславилася недобрими вчинками. У неї було кволе, слабке ведмежа, яким вона дуже пишалася і пробачала йому всі його

каверзи. А воно, як і всі печені діти, завдавало їй чимало клопоту. Ведмедиця була така велика й дужа, що її боялися всі інші чорні ведмеді. Але коли вона спробувала якось прогнати й старого Ваба, то він так луснув її, що вона відскочила, неначе футбольний м'яч. Ваб погнався за нею і, мабуть, убив би її за те, що вона порушила мир у парку, але ведмедиця врятувалася, щодуху вилізши на дерево. На тому ж дереві, на самій його вершині, уже сидів її мазунчик і щосили верещав. На цьому конфлікт і закінчився. Відтоді ведмедиця звертала Вабові з дороги, і він прославився як дуже сумирний, лагідний ведмідь. Багато хто навіть думав, що він прибув сюди з дуже далеких лісів, де ще нема ні мисливців, ні пасток, які могли б його зробити похмурим та мстивим.

III

Всі знають, що ведмеді-грізлі з Біттеруту визначаються дуже злостивою вдачею. Хребет Біттерут міститься в найглухішій частині гір. Місцевість там помережана глибокими ярами і заросла густим, непрохідним чагарником.

Проїхати верхи там зовсім неможливо, пройти мисливцям теж важко, а їжі для ведмедів завжди є в досталь. Тому там так багато і ведмедів, і мисливців.

Кудлаї, як звать біттерутських ведмедів, дуже хитрі й сміливі тварини. Старий кудлай знається на пастках краще, ніж десяток мисливців, що ті пастки ставлять, а в рослинах і коріннях тямить більше, ніж цілий ботанічний інститут. Він достеменно знає, де й коли водиться будь-яка порода черв'яків або личинок. За цілу милью він чує нюхом мисливця і навіть те, з чим той іде на нього — з рушницею, отрутою, собаками, паст-

кою чи всім цим разом. Кудлай завжди дотримується одного правила, дуже неприємного для мисливців: «Коли щось робиш — то роби швидко і доводь справу до кінця». Тому коли кудлай зустрічає мисливця, то спочатку намагається якомога швидше втекти, але коли кинеться на людину, то б'ється вже до кінця.

Ведмеді-грізлі з Бедленду робили не так: вони звичайно величаво ставали на задні лапи й рикали громовим голосом, а тим часом мисливець пускав свою смертельну блискавку. А блискавка завжди небезпечніша за грім. Люди звикли до громового рикання ведмедів, ведмеді ж не могли звикнути до куль з м'якою головою. Ось чому майже всі ведмеді у Бедленді винищені.

Хоч мисливці й не могли вгадати, на що зважиться кудлай — буде він тікати чи нападати, але добре знали, що він усе робитиме дуже швидко.

Взагалі біттерутські ведмеді дуже добре призвичаїлися до умов життя, і, незважаючи на те, що в тих місцях чимало людей, їх зараз там не менше, а ще більше, ніж було раніше.

Але кожна місцевість, звичайно, може прогудувати не більше певної кількості ведмедів, а решта повинні йти шукати собі поживи деінде, ось чому один молодий, прудкий кудлай, побачивши, що йому годі лишатися там, де він народився, вирішив піти в світ пошукати щастя.

Це був не дуже великий ведмідь, але він пройшов добру школу і був досить хитрий, щоб добре влаштуватися де завгодно.

Ми вже не будемо розповідати про те, як він дійшов до гір біля річки Селмон і там йому не сподобалось; як потрапив у дротяні загороди Зміїної рівнини й ледве вибрався звідти; як мало не потрапив до Єллоустонського парку, де б він міг відпочити; як він ходив

до гір Зміїної річки, але там мисливців виявилось більше, ніж ягід: як перебрався в Тетонські гори, але там йому не сподобалася багатолюдна колонія Джексон-Хол. Під кінець цих мандрівок кудлай перетнув пасмо Грос Вентр і вийшов до витоку річки Грейбул — тобто несподівано втрутився у володіння й життя нашого грізлі.

З того часу, як кудлай залишив колонію Джексон-Хол, він ні разу не зустрічав людини, а до того ж тут, на новому місці, було вдосталь їжі. Він од пуза ласував різними слясними наїдками і раптом наткнувся на Вабову позначку: «Зайди, начувайтесь!»

Кудлай сперся на дерево, задравши голову вгору.

«Ого! Оце так ведмідь!» — здивувався кудлай. Вабова помітка була на цілу голову й шию вище того місця, до якого він міг дотягтися. Інший ведмідь, побачивши таку помітку, пішов би геть, але кудлай подумав, що в цих горах йому було б дуже добре, якби тільки не цей ведмідь-здоровило. Він обнюхав місце, подивився кругом, чи нема поблизу того ведмедя, і спокійно заходився знову шукати поживу.

Кроків за два від позначеного дерева лежав старий сосновий пеньок. У себе, в Біттеруті, він часто знаходив під такими пеньками мишачі гнізда. Тепер він теж перекинув пенька, але там нічого не було. Пеньок покотився до дерева з Вабовою позначкою. В хитрій голові кудлая виник відразу ж новий план. Він подивився праворуч, потім ліворуч, поглянув свинячими оченятами на пеньок і на позначку. Тоді виліз на пеньок, став спиною до дерева і зробив свою власну позначку — на цілу голову вище від Вабової. Кудлай довго терся об дерево, а потім знайшов калюжу, вивалявся в ній, знову зліз на пеньок і зробив ще одну величезну помітку та ще й підкреслив її глибокими подряпинами на корі.

Ця помітка викликала старого господаря цих розкішних місць на смертельний бій.

Хтозна, випадково чи ні, але, скочивши додола, кудлай відкотив пеньок на попереднє місце. Потому він подався каньйоном, придивляючись, чи ніде немає ворога.

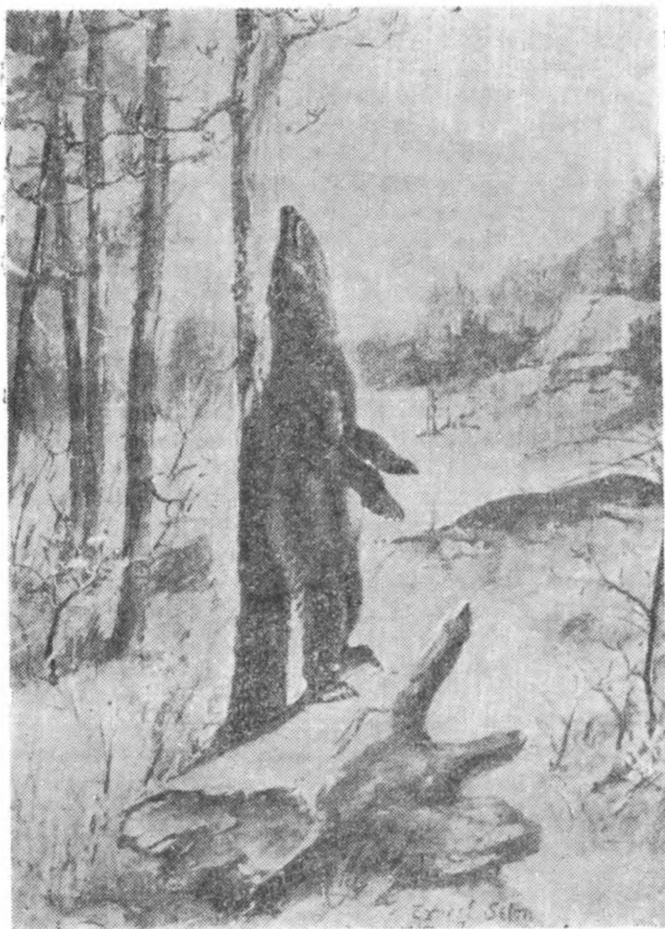
Ваб скоро виявив у своїх володіннях сліди чужого ведмедя, і відразу ж його охопила страшна лють.

Раз по раз він шукав зайду, йдучи його слідами. Але кудлай був швидконогий і хитрий, тож йому пощастило не потрапитися на очі Вабові. Він підходив до кожного дерева, де була Вабова позначка, ставив свою позначку якомога вище. Коли ж біля цього дерева не було ніякої приступки, він вибирав поблизу якесь інше, біля якого лежала колода чи камінь.

Незабаром Ваб побачив на багатьох деревах над своїми позначками позначки якогось величезного ведмедя, такого величезного, що він уже не був певний, чи зможе його подужати. Але Ваб був не боязкої вдачі і ладнався до бою. Щодня висліджував він чужинця, часто чув його запах, але ні разу не бачив його самого. За останні роки зір старого грізлі послабнув, і далекі предмети вже зливалися в його очах. Постійна небезпека давалася йому взнаки: він постарів, зуби й кігті його стерлися й затупилися. Його все частіше непокоїли давні рани, й хоча, коли б виникла потреба, він міг би ще поборотися з яким завгодно та ще й не одним грізлі, та все ж це постійне напруження й чекання ворога дуже погано діяли на самопочуття і навіть на здоров'я Ваба.

IV

Життя кудлая стало теж дуже неспокійне: він залутував свої сліди і завжди був готовий до втечі, знаючи, що зустріч з Вабом загрожує йому негайною смер-

тю. Дуже часто він, сховавшись де-небудь, спостерігав за велетнем-ведмедем, боячися, щоб вітер не доніс його запаху до Ваба. Кілька разів він був на крок від загибелі, і його рятувало тільки нахабство. Якось він врятувався тільки тим, що видряпався на скелю по такій вузькій стежці, якою не міг протиснутися Ваб. Але він і далі вперто ставив свої позначки.

Якось кудлай почув запах сірчаного джерела і пішов до нього. Він не розумів, що це таке, і його зовсім сюди не тягло. Але він звернув увагу на Вабові сліди. Відразу ж він закидав джерело грязюкою, а тоді, побачивши дерево, об яке чухався Ваб, виліз на виступ скелі і зробив свою позначку на п'ять футів вище Вабової. Потім скочив униз і почав бігати, забруднюючи джерело, водночас не забуваючи пильно стежити за околицею. Раптом із лісу почувся шум, і кудлай так і завмер на місці. Шум дедалі ближчав та ближчав, незабаром вітер доніс і запах Ваба. Тоді кудлай злякано побіг у протилежний бік і сховався в лісі.

Це був і справді Ваб. Він підупав на здоров'ї за останній час, його давні рани знову почали ятритися, а до того ж боліло й праве плече, де й досі сиділи дві кулі. Він відчував себе дуже погано і йшов, накульгуючи на хвору ногу. Підійшовши до знайомого берега, Ваб раптом учув запах ворога. Побачив він і сліди на землі — здавалося, сліди невеликого ведмеда, але очі його вже недобачали, а ніс, який ніколи не помилявся, переконував: «Ці сліди належать ведмедеві-велетню». А потім він помітив дерево з своєю позначкою, а над нею яскраво було видно позначку цього велетня. Тут уже і ніс, і очі свідчили одне й те ж, більше того, з усього було видно, що цей ведмідь тут недалеко і може ось-ось з'явитися.

Вабові нездужалося, він ослаб від болю. Йому зовсім

не хотілося зараз битися. Тому, навіть не покупавшись у ванні, він повернувся і поплентався у протилежний від кудлая бік — таким чином він уперше за увесь час, відколи став дорослий, відступив перед ворогом.

Це й вирішило долю нашого Ваба. Якби він пройшов хоч п'ятдесят ярдів по слідах чужинця, то побачив би, як той тремтить напівмертвий з жаху, скоцюрбившись біля пенька на оточеній скелями галявинці, що являла собою природну пастку. Звідси кудлай не зміг би втекти, і Ваб задушив би його в одну мить. Якби він хоч покупався у своїй ванні, до нього повернувся б колишній сила й хоробрість,— і отже, якщо не зараз, то пізніше він порухувався б зі своїм ворогом. Але Ваб пішов геть. Уперше в житті він не знав, що йому робити.

Накульгуючи, він плентався вздовж Шошонських гір і незабаром почув страшенний сморід. Цей запах він чув уже не один рік, але й досі не знав, що він означає. Тепер цей запах стояв просто на його дорозі, і цього разу Ваб помітив, що він іде з невеликої голої ущелини, на дні якої лежали кістяки й падло: звідти линув важкий задушливий запах мертвечини. Через тріщину в скелі у верхньому краї ущелини виходив смертоносний газ. Цей газ, невидимий, але отруйний, розтікався по всій ущелині і в нижньому кінці витікав з неї. Ваб знав, що від цього смороду болить голова, хилить на сон, а тому якомога швидше минув це місце і зрадів, коли вийшов у сосняк з чистим запашним повітрям.

Коли Ваб вирішив відступити раз, то він зробив так і вдруге, і втретє,— а цим самим накликав на себе нещастя. Бо, віддавши чужинцеві сірчане джерело, Ваб уже не смів туди поткнутись, а його ревматизм дедалі дужче дошкуляв йому без лікування, з кожним днем

Ваб ставав уже менш та менш спроможний не тільки до боротьби, а й до втечі. Деколи, натрапивши на слід ворога, він знову відчував приплив відваги. Тоді він, як і колись, громоподібно гарикав і, переборюючи біль та накульгуючи, біг по сліду, щоб доконати чужинця. Але йому ніколи не вдавалося наздогнати таємничого велетня.

Деколи Ваб відчував присутність ворога там, де йому незручно було вступати в боротьбу. Тоді він відкладав битву до наступного разу. А коли все сприяло для битви, кудлая не було й близько, і таким чином кудлай завжди вигравав.

Бували дні, коли Ваб почував себе так погано, що й мови не могло бути про те, щоб битися, а коли йому легшало — ворог ховався від нього.

Незабаром Ваб помітив, що сліди ворога найчастіше можна зустріти на Вохаус і західних схилах Пайні — місцях, найбагатших на харчі. І коли Ваб почував себе неспроможним упоратися з ворогом, а це бувало тепер дуже часто, він туди не заходив, віддавши таким чином найкращу частину своїх володінь цьому зайді.

Минав тиждень за тижнем. Ваб усе збирався сходити покупатись, та так ніколи й не зібрався. Йому ставало щодалі гірше. У нього тепер, крім задньої лапи, боліло ще й праве плече.

Довге напружене чекання битви викликало в ньому постійну тривогу, і мужність його підупала. Тепер він тільки й думав, щоб не зустрітися із зайдою, поки йому не покращає.

Отак перша невелика поступка Ваба призвела до остаточного відступу. Ваб відходив усе далі й далі вздовж Пайні, щоб не зустрічатися з кудлаєм. Він усе менше й менше знаходив харчів і від голодування почав слабнути.

Тепер він жив у нижній течії Пайні — там, де гуляв колись з матір'ю, сестрою та братами. І теперішнє життя його багато в чому нагадувало те, яке він провадив після смерті матері. Може, й причини для цього були одні і ті ж. Коли б у нього зараз була своя сім'я, то, можливо, все б пішло зовсім інакше. Якось осіннього ранку Ваб ішов, накульгуючи, осиковим гаєм. Він шукав корінців або червувих ягід чорниці, яких не їли навіть білки та тетерваки. Раптом він почув, як недалеко загуркотів, падаючи, камінь, а трохи згодом вітер доніс до нього огидний запах ворога. Ваб швидко перебрів через холоднучу воду Пайні, — колись він її перескакував, — і ця вода викликала в його ногах невимовний біль. Він відступав усе далі й далі — куди ж саме? Здавалось, у нього залишилась одна дорога — до недавно заселеної ферми.

Але там стояв шум-гам. І його ніс, найпевніший його друг, казав йому: «Вертайся, вертайся». Ваб так і зробив — повернувся назад, ризикуючи зустрітися з страшним ворогом. Він пошкутильгав понад північним берегом Пайні, ховаючись поміж деревами. Він спробував вилізти на скелю, на яку колись видирався так легко, але на середині раптом посунувся вниз. Можна було дістатися туди й обхідною дорогою. Але задля чого? Він зрозумів, що доведеться, мабуть, віддати всі свої володіння страшному зайді.

Так, той ведмідь занадто сильний, він його не подолає. І Ваб відчув, що його переможено й вигнано з власної домівки. Старий грізлі повернув на захід, назавжди полишаючи свої володіння. Його могутні ноги не мали тепер колишньої сили й швидкості, і він змушений був йти втричі повільніше, ніж колись. Час від часу він оглядався назад, чи його ніхто не переслідує. В далечині перед ним виднілися Шошонські гори. В цих не-

доступних горах немає ворогів, а за ними — Єллоустонський парк. Отже, вперед, вперед!

Та коли Ваб почав уже підніматися вгору непевними кроками, західний вітер доніс до нього сморід із долини Смерті, з тієї улоговини, де все було мертво, де й саме повітря несло в собі смерть. Звичайно Ваб і близько сюди не підходив, але тепер його наче щось сюди тягло. Це місце було саме на його дорозі, і він повільно наблизився до яруги й зазирнув через край. Там, унизу, на цілій незайманій туші сидів гриф, засипаючи смертельним сном. Ваб підняв угору свій сірий пісок з білою бородою, яку розвівав вітер. Цей колись неприємний запах здався йому дуже принадним, — він обіцяв довгий, солодкий сон. А його тіло тепер тільки цього й бажало.

А далеко внизу, скільки сягало око, праворуч і ліворуч, простягався неозорий край, який колись належав йому, де він панував стільки років і ніхто не смів переступити йому дорогу. В усьому світі не було нічого кращого за ці землі. Але Ваб думав зараз не про їхню красу, а про те, що всі вони колись належали йому, зараз же він їх втратив, бо сила його зникла, і йому треба шукати такого місця, де б він міг спокійно відпочити.

Там, за Шошонськими горами, справді є таке місце — парк, але ж він так далеко звідси, так страшенно далеко. Та навіщо йти так далеко? Адже тут, в цій улоговині, теж можна знайти те, чого йому треба, — спокій і сон. Він це знав, його ніс, той ніс, що ніколи не помилявся, шептав: «Тут, тільки тут!»

Ваб на одну мить зупинився біля входу, думаючи, і поки він стояв, на нього війнуло смертоносними випарами, які відразу почали свою підступну роботу. Всі п'ять його почуттів, вірних його охоронців, почали за-

синати. Він ще постояв якусь мить, сумніваючись. Його почуття уже зовсім перестали йому служити. Ваб відчував тільки одне — щось його манить і манить у долину.

Раптом у кошлатих Вабових грудях прокинулася колишня мужність. Він кинувся в улоговину. Задушливі випари відразу ж почали діяти, заповнивши його величезні груди. Спокійно ліг він на кам'янисту, голу землю і тихо заснув. А засинаючи, почував себе так гарно, так затишно, як колись на материній лопі у Грейбулі.

А Р Н О

Життєпис домашнього голуба

Ми відчинили хвіртку й опинились у великій стайні, розташованій на Західній Дев'ятнадцятій вулиці Нью-Йорка. Ледь чутний дух чистенького стійла тонував у духмяних пахошах сіна. Ми вилізли драбиною на довге горище. Південний край горища був відгороджений, і туркання голубів свідчило, що там голубник.

Тутешні голуби прославилися на все місто, і саме сьогодні п'ятдесят наймолодших із них мали змагатися в перегонах.

Господар голубника попросив мене, як людину безсторонню, бути суддею цих перегонів.

Молоді голуби вже не раз тренувались у перельотах. Разів зо два їх відносили разом з батьками за місто, і вони поверталися звідти до голубника. На цей раз уперше вони мали летіти без старих голубів. Старт їм призначили в містечку Єлізабет, що в штаті Нью-Джерсі,—досить далеко для першого самостійного перельоту.

— В такий спосіб,—сказав тренер,—ми збуваємо теплів. Повертаються тільки найздібніші, а саме вони нам і потрібні.

Багато хто цікавився перегонами з ось якої причи-

ни. Всі, хто працював у голубнику, а також чимало аматорів голубиноного спорту забилися об заклад,— котрий з голубів прилетить перший. Я мав визначити переможця, уболівальники якого одержать по тому виграш. Переможцем вважався не той голуб, який прилетить перший, а той, що перший залетить у голубник, бо яка користь з голуба-листоноші, коли він, повернувшись, не сяде зразу на сідало.

Голуб-листоноша привчений за всяких умов і завжди повертатися додому. Ці голуби не визначаються ані особливим кольором, ані чудернацькими прикрасами, які б відрізняли їх від інших голубів. Їх розводять не заради краси, а тому, що вони швидкокрилі й кмітливі. Вони вірні своєму голубникові і здатні відшукати його без помилки. Немає іншого створіння, що вміло б так швидко зорієнтуватися і вибрати потрібний напрямок, як добрий поштовий голуб. Од інших голубів він відрізняється хіба що великими виступами над очима і міцними крилами.

Отож сьогодні молоді голуби мали показати, чоґо вони варті.

Хоча було багато свідків, я вирішив зачинити всі вічка голубника, крім одного, яке буде відчинене, аж доки всередину залетить перший голуб.

Я ніколи не забуду тих вражень, що їх мені довелося пережити цього дня. Мене попередили: вони вилетять о дванадцятій і прилетять сюди о пів на першу; але будьте насторожі, вони летять як вихор. Не встигнете їх угледіти, як вони вже влетіли до голубника.

Ми стояли на горищі, виглядаючи в шпарки чи ледь прочинені вічка, пильно вдивляючись у південно-східний край неба. Аж раптом хтось вигукнув:

— Дивіться, он вони летять!

З'явившись на обрії білою хмаринкою, голуби промчали над дахами міста, шугнули повз високий димар і за дві секунди були вже тут. Білий спалах, лет стрімких крил — все сталося так несподівано, швидко, що я, хоч і готувався, був захоплений зненацька. Я стояв біля єдиного відкритого вічка. Раптом крізь вічко промайнула блакитна стріла, вдаривши мене крилом по обличчю. Я ледве встиг зачинити вічко, хтось з-поміж нас загукав:

— Арно! Арно! Я ж казав вам, що він переможе. Ох ти ж, любчику мій! Тобі лише три місяці — і вже виграв приз!

І власник Арно затанцював, більше з радощів за свого улюбленця, аніж тішачись виграшем.

Всі присіли навпочіпки, шанобливо стежачи за тим, як він жадібно напився, потім стрибнув до кормушки.

— Подивіться на його очі, на крила, чи ви бачили коли-небудь такі груди? Еге ж, такому голубові ціни немає! — без угаву вихвалявся його власник, звертаючись до знайомих, які мовчки переживали невдачу своїх птахів.

Це була перша перемога Арно. Він виявився найкращий із своїх перевесників, що їх виростили у відомому голубиному розпліднику. Перед ним відкривалося блискуче майбутнє. На лапку йому одягли срібне кільце Нью-Йоркського клубу любителів голубів. Він дістав номер 2590 С — номер, який і досі зберігають у пам'яті всі аматори голубиного спорту.

Під час цих перегонів додому повернулося тільки сорок голубів. Так воно й мало бути за всіма правилами. Слабші птахи повідставали, нетямущі — заблудилися. Таким простим способом вирізняють нездібних і покращують голубину породу. Із десяти голубів, що не прилетіли, п'ятеро щезли навіки, а інші п'ятеро повер-

нулися пізніше в той же день, не всі разом, а один по одному; останнім прилетів здоровий вайлуватий вороний голуб. Робітник голубника сказав:

— Ось він нарешті, той телепень Вороний, на якого ставив Джекі. Я не сподівався, що він повернеться. З таким волом далеко не полетиш.

Великий Вороний, також прозваний Кутовим, бо народився в кутовому гнізді, ще змалечку визначався неабиякою силою. Хоч усі молоді голуби були приблизно одного віку, він став куди більший за інших і набагато гарніший. Проте аматори голубиноного спорту не дуже-то цінують красу голубів. Вороний, очевидячки, розумів свою перевагу і ще змалечку почав сікатися до своїх слабкіших товаришів. Його власник пророкував йому велике майбутнє, але Біллі, робітник голубника, мав щодо цього великі сумніви, зважаючи на його довгу шию, здорове воло й великий тулуб.

— Птах не може швидко летіти, несучи такий пухир. Його довгі ноги — тільки зайва вага, і шия теж заважає льоту, — зневажливо бурмотів Біллі, прибираючи вранці голубник.

II

Голубів безнастанно випробовували все в нових і нових перельотах. З кожним разом дистанція перельоту зростала на двадцять п'ять — тридцять миль, а напрямок змінювався до тих пір, поки голуби вивчили всю місцевість на сто п'ятдесят миль навколо Нью-Йорка. Із п'ятдесяти птахів залишилось тільки двадцять, тому що під час важкого тренування відсіювалися не тільки слабкі й недорозвинені, а також і ті, хто випадково занедужав, став жертвою нещасного випадку або переїв перед польотом. Серед голубів, що залишились, було багато гарних птахів, широкогрудих,

яснооких, довгокрилих, створених для швидкого польоту. Здебільшого вони були білої, вороної та брунатної масті, відрізняючись один від одного своїм забарвленням, всі вони мали блискучі очі й чутливий слух, і найкращий, найздібніший, найперший серед них був маленький Арно. В голубнику він не дуже відрізнявся від інших,— всі тепер мали срібне кільце на ніжці,— але у повітрі Арно зразу показував, чого він вартий. Як тільки відкривали кошик, Арно вилітав перший, здіймався у висоту, щоб бачити якнайдалі, визначав напрям і летів, ніколи не зупиняючись, щоб напитися, попоїсти чи погуляти.

Незважаючи на похмурі віщування Білла, Вороний з кутка теж залишився між двадцяти тих, що витримали іспити. Жодного разу він не повернувся перший, часто запізнювався, прилетівши, не кидався на їжу, не звертав уваги на воду, і це свідчило, що дорогою він підживляється. Але все ж таки Вороний щоразу повертався, і тепер у нього на нозі, як і у всіх інших, красувалося срібне кільце. Захоплюючись Арно, Білл зневажав Вороного, але власник його раз по раз повторював:

— Не поспішай з висновками. Ранній овоч раніше і згниває. Я завжди помічав, що найпрудкіший птах показує свої здібності не зразу, а згодом.

Не минуло й року, як маленький Арно встановив справжній рекорд. Голубові найважче летіти над морем, тому що там немає орієнтирів, а особливо важко в туман, коли не видно навіть сонця. В таких випадках пам'ять, зір і слух не можуть стати у пригоді, й доводиться керуватися природним почуттям напрямку. Але страх може пересилити це почуття, і тому треба, щоб між шляхетними крилами билося відважне сердечко.

Арно і ще двох голубів, як це передбачалося курсом тренування, посадили на океанський пароплав, що плыв

у Європу. Їх мали випустити, коли земля зникне за обрієм, але саме ліг густий туман, і було вирішено відправити голубів назад із зустрічним кораблем. Та через десять годин зіпсувався судовий двигун, туман ще більш згустився і пароплав, безпомічний, як колода, ліг у дрейф. Він кликав на допомогу своїми гудками, але океан був пустинний. Тоді згадали про голубів. Першого вибрали голуба з цяткою на спині № 2592 С. Записка на непромокальному папері була скатана в дудочку й прив'язана до хвоста голуба. Його підкинули у повітря, і за мить він зник. Через півгодини з таким самим листом вислали Вороного № 2600 С. Він злетів, але негайно повернувся і переляканий сів на палубу. Його піймали і з презирством кинули в клітку. Зрештою, настала черга третього—маленького м'язистого птаха. Поглянувши на кільце, моряки довідалися його ім'я і номер: Арно, 2590 С. Воно нічого їм не говорило. Проте моряк, який тримав його, відчув, що серце голуба калатає не так шалено, як у попереднього птаха. Йому прив'язали записку, зняту з Вороного. Там було написано:

10 годин ранку, вівторок.

За двісті десять миль від Нью-Йорка у нас зламався вал; ми безпомічно дрейфуюмо в тумані. Вишліть якомога швидше буксир. Кожної хвилини ми подаємо сигнал: один короткий і один довгий свисток.

Капітан

Коли Арно підкинули в повітря, він зробив коло над пароплавом, друге коло вже вище, потім ще вище і зник у тумані. Заглушивши всі свої почуття, крім одного, він повністю віддався йому. Як стрілка компасу, що вказує на полюс, спрямував Арно свій лет до рідного голубника, до єдиного в світі місця, де він почував себе затишно.

Того дня по обіді в голубникові чергував Біллі. Раптом він почув свист швидких крил. Повз нього промайнула синя стріла, що кинулася до жолоба з водою. Голуб уже пожадливо тамував спрагу, коли Біллі впізнав його і радісно скрикнув:

— Та це ж ти, мій любчику Арно!

Потім за звичкою досвідченого голубиноного тренера він глянув на годинник і відзначив час: дві години сорок хвилин. Цієї миті він помітив на хвості шворочку. Біллі зачинив двері і швиденько накинув на голову Арно сільце. За хвилину в його руках була записка, а через дві хвилини він уже поспішав до контори пароплавної компанії, де його чекала солідна винагорода. В конторі він довідався, що Арно пролетів двісті десять миль в тумані над морем за чотири години сорок хвилин. Через годину до потерпілого пароплава вже поспішало рятувальне судно.

Двісті десять миль в тумані над морем за чотири години сорок хвилин! Оце то рекорд! Він був належним чином зафіксований у документах Голубиноного клубу. Арно принесли в клуб, де секретар штампом з незмивними чорнилами зафіксував на правому крилі Арно його рекорд, зазначивши дату та реєстраційний номер.

Перший випущений з пароплава голуб додому не повернувся. Напевне, він загинув у морі.

Вороного приставили на буксирі.

III

То був перший рекорд Арно; незабаром він поставив їх ще кілька. Здібний голуб почав привертати загальну увагу, і в стінах старого голубника відбулося чимало цікавих сцен.

Одного разу до голубника підїхала карета, з неї вийшов сивоголовий джентльмен, подався запиленими сходами на горище і весь ранок просидів там, пильно вдвляючися крізь окуляри в небо. Він чекав звістки з одного місця, розташованого за сорок миль від Нью-Йорка,— звістки, для нього дуже важливої, звістки, що могла його врятувати або занапастити, звістки, яку він мав отримати швидше, ніж дійде телеграма, бо телеграма чекатиме своєї черги не менш як годину і там і тут. Що могло подолати ті сорок миль швидше за телеграму? В той час перегнати всіх і кожного міг тільки першокласний голуб-листоноша.

Якщо тільки звістка буде сприятлива, він не пошкодує грошей. Але задля цього треба вирядити щонайкращого голуба. Гінцем вибрали Арно, який уже мав сім рекордів. Минула година, друга, пішла третя, коли синій метеор, свистячи крилами, увірвався в голубник. Біллі швиденько зачинив отвір і піймав його. Хутко він зрізав нитки і подав банкіру записку. Старий чоловік зразу зблід, насилу розгорнув її, прочитав, і його обличчя знову порожевіло.

— Дяка богіві! — полегшено мовив він і подався радісний на своє засідання. Маленький Арно врятував його зі скрутного становища.

Старий хотів купити Арно, почувавши, що він має віддячити своєму рятівникові, але Біллі сказав:

— Яка йому з того користь? Ви не можете купити серце голуба. Він житиме у вас в'язнем, от і все. Але ніщо в світі не примусить його покинути старий голубник, де він народився.

Отож Арно залишився в номері 211 на Дев'ятнадцятій Західній вулиці. Проте банкір не забув тієї послуги.

В нашій країні є негідники, які без усякого сорому цілять у летячих голубів. Чимало шляхетних посланців,

що несли звістку, від якої залежало життя чи смерть людини,— чимало їх загинуло від кулі негідників, яким кортіло поласувати голуб'ятиною. Так загинув брат Арно Арнольф. Коли він вправ умираючий до ніг стрільця, того охопило каяття. Він відправив листа, якого ніс Арнольф, а голуба приставив до Голубиноного клубу, кажучи, що «знайшов його». Коли ж стрільця допитали, він признався, що вбив голуба, бо, мовляв, його хворому сусідові закортіло голуб'ятини.

Сльози гніву виступили на очах його власника.

— Мій голубе, мій любий Арнольфе! Двадцять разів він приносив життєві звістки, тричі ставив рекорди, двічі врятував людське життя, і ви вбили його задля м'яса. Я міг би покарати вас за законом, але я не бажаю принизитися до такої помсти. Проте зробіть мені одну ласку: якщо вашому хворому сусідові колись ще закортить голуб'ятини, приходьте до нас, ми дамо вам її безкоштовно. Та коли у вас є хоч трохи людяності, ви ніколи, ніколи не вб'єте і не дозволите іншому вбити жодного голуба.

Під час цієї розмови до голубника саме зайшов банкір. Він був впливова людина і негайно порушив клопотання, завдяки якому в штаті Нью-Йорк прийнято закон, що захищає голубів.

IV

Біллі ніколи не любив Вороного, 2600 С. Хоч той залишився в лавах найкращих листонош, Біллі був певний, що Вороний ні на що не здатен. Випадок на пароплаві показав, що він боягуз. До того ж він виявився страшним забіякою.

Якось уранці Біллі зайшов до голубника і застав там бійку; два голуби, великий і малий, чубилися на

підлозі, здіймаючи куряву. Насилу їх розборонивши, Біллі побачив, що малий — це Арно, а великий — Вороний. Арно бився хоробро, але йому довелося неперевелички, бо Вороний був удвічі тяжчий.

Невдовзі Біллі з'ясував, чого вони завелися. Обом їм подобалась гарненька невеличка голубка. Біллі не мав можливості скрутити шиї Вороному, але зробив усе, що міг, для свого улюбленого Арно. Він посадив Арно з маленькою голубкою в окрему клітку, а Вороного теж замкнув у клітку — з іншою голубкою.

Сталося так, як він і гадав. Через декілька днів обидві пари почали мстити собі гнізда. Але Вороний був дуже великий і гарний. Хизуючись, він раз по раз надимав своє воло, і його шия мінілася проти сонця всіма кольорами веселки, причаровуючи навіть серця найурівноваженіших голубок.

Хоч і зграбний, але маленький тілом Арно не визнавався красою. Одні лиш очі його яскріли прегарним блиском. До того ж йому частенько доводилося кидати домівку, виконуючи важливі справи. А Вороний тільки те й робив, що без діла вештався по голубнику, вихваляючись своїми крилами, на яких не було жодної відзнаки.

Моралісти безмірно захоплюються голубами, вважаючи їх за зразок подружньої вірності. Загалом, вони, звичайно, мають рацію, але, на жаль, скрізь бувають винятки.

Красень Вороний ще віддавна справив на дружину Арно неабияке враження, і одного разу, коли її чоловік був відряджений з черговим дорученням, сталося справжнісіньке лихо.

Повернувшись з Бостона, Арно побачив, що його гніздо захопив Вороний. Знову почалася відчайдушна бійка. Їхні дружини, єдині глядачі цього бою, байдуже

споглядали поєдинок. Арно бився своїми славними крилами, які носили свідчення про дванадцять перемог. Його дзьоб і ноги були малі, а сміливе серце не могло компенсувати відсутність ваги. Вороний перемагав. Дружина Арно спокійно сиділа в гнізді, неначебто це її зовсім не обходило. Ще трохи — й Арно був би кінець, якби не надійшов Біллі. Він так розгнівався, що ладен був убити Вороного, але той вчасно втік з голубника. Біллі ніжно доглядав Арно декілька днів. На кінець тижня той видужав, а через десять днів знову вирушив у політ. Очевидячки, він пробачив свою невірну дружину і жив з нею, наче нічого й не було.

Того ж місяця Арно встановив два нових рекорди, пролетівши з листом десять миль за вісім хвилин і поклавши відстань від Бостона до Нью-Йорка за чотири години. Та дома його чекало сумне видовище: його дружина знову милувалася з Вороним. Хоч як Арно був втомлений, розпочалася бійка, і знову закінчилася вона тільки після втручання Біллі. Він розборонив голубів, замкнув Вороного в клітку, вирішивши позбутися його в будь-який спосіб.

Саме настав час великого змагання — переліт на дев'ятсот миль з Чікаго в Нью-Йорк.

Голубів привезли до Чікаго потягом. Там їх випустили одного по одному. Останнім стартував Арно. Птахи не гаiali часу. Поштовий голуб, керуючись природним почуттям напрямку, може летіти до свого голубника по прямій лінії, але, натрапивши на знайому дорогу, якою літав раніше, він притримується її. Більшість птахів літали в Нью-Йорк з міст Колумбія та Буффало. Арно також знав дорогу з Колумбії, але він знав і дорогу з Детройта. Тож, минувши озеро Мічіган, він взяв напрямок на Детройт. У такий спосіб він міг виграти чимало часу. Детройт, Буффало, Рочестер з

їхніми знайомими вежами та димарями залишилися позаду, ось-ось уже й Сіракузи. Йшлося до вечора. За дванадцять годин Арно пролетів шістсот миль і, без сумніву, вів перед у змаганні. Раптом йому захотілося пити. Пролітаючи над дахами міста, він побачив голубник і шугнув униз, щоб напитися. Господар голубника помітив чужого птаха. Він підійшов ближче, щоб роздивитися гостя. Один з його власних голубів виявив до незнайомця ворожі наміри, і Арно, відбиваючись, розгорнув крило й показав довгий список своїх перемог. Чоловік був пристрасний аматор голубів. Він потягнув мотузок, прив'язаний до дверей, і Арно став його бранцем.

Лиходій розправив крила з написами, прочитав їх. Потім на срібному кільці — воно було коштовніше за золоте — прочитав ім'я: Арно.

— Арно! Арно! — вигукнув він. — О, я чув про тебе, маленький красню, і дуже радий, що ти мені попався.

Він зняв записку з хвоста голуба, розгорнув її і прочитав:

Арно бере участь у змаганнях. Він вилетів з Чікаго до Нью-Йорка о четвертій годині ранку.

Шістсот миль за дванадцять годин! Сили небесні, це абсолютний чемпіон. І лиходій ніжно, навіть шанобливо посадив птаха в клітку.

— Я чудово знаю, — мовив він, — що своєю волею ти нізащо тут не залишишся. Але я можу спарувати тебе і дістати від тебе потомство.

Отож Арно опинився у великому зручному приміщенні, де сиділо ще кілька таких самих в'язнів. Господар, хоч і злодій, широко любив голубів і задля них нічого не шкодував. Три місяці Арно сидів у клітці, день у день він безнастанно ходив уздовж дротяної сітки, видивляючись, куди б утекти. На четвертому місяці він,

здавалося, залишив свої спроби, і обережний тюремник приступив до другої частини своєї програми. Він підсадив до Арно молоду голубку. Та Арно не звертав на неї ніякої уваги. Через деякий час тюремник забрав голубку і залишив Арно одного ще на місяць. Потім він по черзі підсаджував йому то одну, то іншу голубку, але знову марно. Арно або грубо відштовхував їх, або ставився з презирливою байдужістю. Часом давній потяг, що кликав його додому, трохи наче слабшав, але скоро вертався з подвоєною силою, і тоді Арно мався перед дротяною сіткою або з усієї сили бився об неї.

Коли овіяні славою крила почали линяти, його тюремник підбирав і зберігав пір'їни як дорогоцінність, а коли виростало нове перо, він відновлював на ньому запис.

Так поволі минули два роки. Тюремник переселив Арно у новий голубник і підсадив до нього ще одну голубку. Випадково вона виявилася дуже схожа на його невірну дружину. Одного разу тюремникові здалося, що Арно приділяє голубці деяку увагу, а через деякий час він побачив, що голубка почала будувати гніздо. Впевнившись, що вони повністю порозумілися, тюремник відчинив дверцята голубника. Арно не вагався ані жодної хвилини. Як тільки дверцята відчинилися, він майнув кризь них, розправив свої дивні крила і, ні секунди не думаючи про свою нову дружину, кинувся геть від осоружної в'язниці — що далі, то швидше й швидше.

V

Ми не можемо зиркнути в мозок голуба й пересвідчитися, що там робиться; ми можемо помилитися, визнаючи глибину його пам'яті й любові до рідної до-

мівки. Але навряд чи ми переоцінимо той дивний, породжений природою і вихований людиною дар — потяг до свого дому, — що негасимо палає в цьому шляхетному птахові. Називайте його, як вам подобається: просто інстинктом, вихованим людиною для її власних егоїстичних потреб; пояснюйте його, як ви бажаєте, — а все ж він там є, дужий і вічний, він живе, поки б'ється маленьке сміливе сердечко і рухаються крила.

Дім, дім, милий рідний дім! Ніхто не любив своєї домівки так дуже, як Арно. Забуто всі лихі пригоди й прикрожі, що йому довелося зазнати в старому голубникові. Ні роки ув'язнення, ні пізніше кохання, ні страх смерті не змогли подолати цей потяг. І якби Арно вмів співати, він заспівав би героїчну пісню, гордо прямуючи у височінь. Його славні крила корилися одному-єдиному імпульсові, що кликав його вперед і вище. Стрілою мчав Арно на південь—південний схід.

Унизу димів швидкий потяг. Він був далеко спереду, але Арно наздогнав і перегнав його, як дика качка переганяє в своєму леті пливучу ондатру. А голуб мчав усе далі й далі, над горами Ченанго.

Із свого гнізда на дубі вилетів яструб. Ширяючи в високості, він помітив Арно і вирішив його перейняти. Арно не звернув ні праворуч, ані ліворуч, ні вгору, ані вниз, анітрохи не сповільнив лету. Яструб чигав в ущелині, але Арно промчав повз нього, як олень у розквіті сил мчить повз ведмедя. Його гнала пекуча спонука: додому, додому!

Мах, мах, мах! — шурхотіли швидкі крила, несучи його тепер уже знайомою дорогою. Арно відчув приплив нових сил. Ось і гірське пасмо Кетскілу.

Раптом із гребеня гори зірвався сокіл, швидкокрилий розбійник, пишаючися своєю силою, пишаючися

своїми крилами. Він зрадив жаданій здобичі. Оглянься, Арно! Рятуйся, обійди небезпечні гори!

Чи звернув голуб зі своєї дороги? Де там! Адже це був Арно! Додому, додому, додому! — була його єдина думка. Він тільки надав швидкості, і сокіл зостався позаду. Внизу — мила його серцю долина Гудзону, добре знайомий шлях, якого він не бачив ось уже два роки. Подув полуденний вітер, і Арно спустився нижче. Додому, додому! Ось уже внизу з'явилися вежі міста. Додому, додому, повз ажурний міст уздовж берега річки.

Низько спустився Арно, занадто низько. Яка зла сила спокусила стрільця сісти в засаду на цьому горбі? О, Арно, літаючи низько, не забувай про стрільців. Занадто низько ти летиш над цим пагорбком.

Ба-бах! — подих смерті торкнувся його, — торкнувся, але не збив. Із швидких крил додолу полетіли пера, на яких були написані його перемоги. «Нуль» з його морського рекорду випав, і не 210, а 21 миля було тепер зазначено на крилі. О, безсовісний браконьєр!

Темна пляма з'явилась у нього на грудях, але Арно тримався. Додому, додому, будь-що додому. І він прямував додому, але дивовижна швидкість тепер зменшилась, і вітер свистів у його пошарпаних крилах. Додому, додому! — і біль у грудях ущухала. Ось високі скелі Джерсі. Своім далекозорим оком він угледів високі вежі рідного міста. Вперед, вперед — хоч слабкішають крила, очі застилає туман, і тільки любов до рідного дому стає щохвилини дужча.

Він пролетів попід високими скелями, щоб захиститися від вітру, над самою водою, під соколиним гніздом — розбійничим замком, де сиділи великі люті соколи. Скидаючись на розбійників у чорному, вони очікували голуба. Арно знав їх давно. Багато голубів з листами знайшли тут свій кінець, багато відмічених

перемогами пір'їн вилетіло з їхнього гнізда. Арно вже доводилося з ними зустрічатись, і тепер він безстрашно мчав повз них уперед, мчав швидко — але не так швидко, як колись. Смертоносна рушниця відібрала силу, зменшила його швидкість. Вперед, вперед! А два соколи, сильні, швидкі, як блискавка, гналися за ним, слабким і стомленим.

Навіщо розповідати про це переслідування? Навіщо змальовувати відчай маленького серця, яке так прагнуло до рідного дому? Арно вже бачив його!

За хвилину все було закінчено. Пронизливо репетуючи, соколи летіли до свого гнізда, а в їхніх кігтях було тіло маленького Арно. Там на скелях дзьоби і кігті бандитів закривавилися кров'ю героя. Незрівнянні крила були розірвані на клоччя, і їхнє пір'я розвіялося за вітром. Там воно лежатиме і в сонце, і в дощ, аж поки вбивці зазнають суворої кари, аж поки твердиня їхня буде знищена. І ніхто б не довідався про долю чудового птаха, аби не срібне кільце, яке месник знайшов серед покидьків і сміття піратського гнізда,— кільце з багатозначним написом: «Арно, 2590 С».

КОРОЛІВСЬКА АНАЛОСТАНКА

Життя перше

I

— М'я-я-со! М'я-со! — залящало в провулку Скрімпер.

І зразу всі коти, що мешкали в цій околиці, стрімголов кинулися на закличний голос, в той час як собаки зберігали презирливу байдужість.

— М'ясо! М'ясо! — лунало ближче та ближче, і ось з'явився сам винуватець колотнечі—замизканий обшарпаний маленький чоловік з тачкою, а за ним — зграя котів, що вторували йому пронизливим нявчанням. Кожні п'ятдесят кроків, коли збирався чималий котячий гурт, тачка зупинялася. Власник чародійного голосу витягав рожен із настромленими на нього шматочками вареної печінки, від якої йшов запаморочливий дух. Довгим патином він розкидав ці жадані шматочки. Кожен годованець хапав свій шматок і, прищуливши вуха та загрозливо муркочучи, чимдуж тікав із своєю здобиччю на пошуки затишного куточка.

— М'ясо! М'ясо!

І коти все бігли та бігли. І всіх їх годувальник добре знав. Був тут і смугастий Кастільйоне, і Джонсів чорнобокый, і черепаховий Пралицького, і білий мадам Дантон; а ось крадеться породистий Бленкінсгоффів,

той нахаба, що заліз на тачку, старий оранжевий Біллі належить Соєрові, який нічого за нього не платить. Усіх їх треба пам'ятати і все брати до уваги. Ось за того kota він цілком певний: хазяїн його справно, кожного тижня, дає 10 центів, а той, інший, ненадійний. А хазяїн он того kota, Джон Воші, заборгував за кілька тижнів, тож кіт його одержує щонайменший шматочок. Ось біжить шинкарів щуролов, чепурний, у нашійнику і з бантами; він дістане зайвий шматочок на віддяку за щедроти свого хазяїна; а ось і кіт збирача податків, він теж у великій шані, хоча годувальник не має від збирача жодного цента, а ще й сам сплачує йому чималі гроші. Проте до деяких котів ставлення було зовсім інше.

Ось довірливо підбігла чорна білоноса кицька, але її зразу ж безжально відігнали. Що сталося? Кицька нічого не розуміє. Багато місяців вона регулярно діставала свою пайку, і ось тепер маеш! Чому ж така жорстока зміна? Це було над її розуміння. Та годувальник знав, у чому річ,— її хазяйка перестала за неї платити. І хоч він обходився без записів, та мав добру пам'ять, і вона ще ніколи не схибила.

Слідом за тачкою бігла місцева котяча аристократія; інші ж коти, не внесені до аристократичного реєстру, трималися на певній відстані,— приваблені чудовим духом печінки, вони сподівалися на щасливу випадковість.

Між цими бідними, вічно голодними котами була одна сіра худа кішка, безпритульна бідолаха, що жила на задвірках, харчуючись тим, що де трапиться. Очевидячки, десь у темнім закутку її чекали кошенята. Одним оком вона накидала на щасливих котів, іншим дивилася, чи немає поблизу собаки. Вона бачила, як десятки щасливців дістали свою ласу пайку й подалися

геть, а в неї все ще не було ніякої нагоди пожитися. Аж раптом величезний, такий же безпритульний, як і вона, котяра напав на малого годованця, щоб відняти його шмат. Захищаючись, жертва випустила печінку, а сіренька киця швиденько схопила кусень — та мерщій ходу!

Вона пролізла крізь дірку в паркані, перескочила через стіну, потім сіла на якомусь дворіщі, похапцем з'їла печінку, потому облизалася і, відчувши себе зовсім щасливою, побігла манівцями до смітника, де у старенькій коробці з-під печива її очікувала родина. Раптом вона почула жалісне нявкання. Кицька притьмом метнулася до коробки й побачила, як чорний прездоровий котяра спокійно поїдає її малят. Він був куди більший та дужчий за неї, але вона наскочила на розбійника з такою несамовитою люттю, що він зробив саме те, що роблять здебільшого тварини, відчуваючи свою провину — втік геть. З усіх кошенят залишилось одне-єдине, малесеньке, схоже на матір, тільки виразнішого кольору — сіре з чорними цяточками й білими пляминками на носі, вухах та хвосту. Звичайно, кілька день бідолашна мати була сама не своя з горя. Але зрештою смуток потамувався, і вона зосередила всі свої думки й турботи на єдиній живій дитині. Чорний кіт вчинив кровожерство зовсім не задля доброго діла, проте його злочин довів, що немає лиха без добра, бо одне кошенятко зростити легше, аніж багатьох. Життя йшло по-старому — усе в пошуках поживи. Годувальник рідко коли виправдовував покладені на нього надії, але смітник завжди був на своєму місці і якщо м'яса там годі шукати, то принаймні картопляних лушпайок було цілком достатньо.

Одної ночі кицька-мати почула чудовий запах, що лінув від річки. Новий запах неодмінно треба досліди-

ти, отож кицька побігла до порту, ген від надійних прикристь, під захистом самої тільки ночі.

Аж раптом ззаду пролунав страшений гавкіт, і вона зрозуміла, що дорогу до втечі їй відрізав її давній ворог, собака з причалу. Залишався тільки один рятунок. І вона перескочила з причалу в рибальське судно, звідки линули пахощі. Собака не посмів стрибнути слідом, і коли зранку судно вийшло у море, кицька мимоволі подалася в подорож і відтоді щезла назавжди.

II

Марно чекало матусю маленьке безпритульне кошеня. Ранок настав і минув. Воно страх як зголодніло. Надвечір глибоко прихований інстинкт примусив його шукати поживи. Воно вилізло з рідної коробки і рушило в мандри по смітниках, старанно винюхуючи все, що здавалось їстівним, але нічогосінько не знайшло.

Нарешті воно натрапило на дерев'яні сходинки, що вели в підвал, де містилася пташина крамниця Японця Малі. Двері були прочинені, тож воно й попало в світ різних дивовижних запахів і побачило багато істот, що визирали з кліток. У кутку, на скриньці, сидів негр. Він помітив маленьку гостю і почав за нею стежити. Кошеня минуло клітку з кролями, які не звернули на нього ніякої уваги. Тоді воно підійшло до великої клітки, де сидів лис. Пишнохвостий добродій саме спочивав у далекому закуті. Очі його хижо сяйнули. Він припав до землі, готовий стрибнути. Кошеня підступило, принюхуючись, до самісіньких ґрат, встромило голівку всередину, ще раз понюхало й потяглося до мисочки з їжею,— і ту ж мить лис ухопив його. Воно тільки жалісно нявкнуло, і тут настав би кінець усім дев'яти життям, що, як кажуть, має кожна кицька, та на допо-

могу прийшов негр. У нього не було ніякої зброї, і відчинити клітку він не міг, але він так завзято чвиркнув просто в морду лисові, що той зразу пустив кошеня й сховався в свій закут, злякано моргаючи очима.

Негр витяг кошенятко. Воно було ціле, тільки йому забило памороки. Та помалу воно очуняло і за кілька хвилин уже спокійно муркотіло на колінах рятівника, мабуть, почувавши себе не гірше, аніж перед тією пригодою. Тим часом у лавку повернувся сам Японець Малі.

Цей Японець був ніякий не японець, а звичайнісінький лондонець, проте він мав на своєму плескатому, кругловидому обличчі такі косі вузькі очиці, що всі прозивали його Японцем, а справжнього імені ніхто й згадати не міг. Він непогано ставився до птахів і звірів, якими торгував, але намагався пильнувати своєї вигоди і добре знав, чого йому треба. Йому не треба було прибудних кошенят. Отож негр нагодував маленьку гостю донесхочу, заніс її подалі й залишив у дворі залізного складу.

III

Одного добрячого обіду вистачає на два й на три дні. Тож не дивно, що, наївшись, кошеня страх яке було жваве та веселе. Воно обійшло купи сміття, з цікавістю поглядаючи на клітки з канарками, що висіли високо-превисоко за вікнами, зазирнуло через паркан, побачило здорового собаку, тихенько злізло і, знайшовши затишне місце на осонні, проспало цілу годину. Розбудило його пирхання; перед ним стояв здоровенний чорний кіт, побликуючи зеленими іскристими очима; він мав товсту шию, могутні щелепи, на одній щоці його виднівся шрам, а ліве вухо було надірване. Дивився

він аж ніяк не приязно; вуха його прищулились, хвіст сіпався, у горлянці його клекотів приглушений рик. Кошеня не пізнало кровожерця й довірливо потьопало до нього. Чорний кіт почухався об стовпа, поважно повернувся й зник. Наостанок кошеня побачило кінчик його хвоста, що сіпався туди й сюди, і йому навіть на думку не спало, що воно знову пройшло так само близько від смерті, як і тоді, коли попало в клітку до лиса.

Настала ніч. Кошеня захотіло їсти. Воно старанно винюхувало довгі незримі струмені, з яких складається вітер. Воно відібрало найцікавіший потік, і пішло назустріч йому, керуючися вказівками носа. В одному закуті дворища стояла скринька з покидьками. Кошеняті пощастило там відшукати дещо більш-менш їстівне, тому воно задовольнило спрагу з відра, що стояло під краном.

Цю ніч воно обстежувало двір, винюхуючи всі закутки, а наступний день знову проспало на осонні. Ось так минав час. Інколи воно знаходило на смітнику добрячу поживу, інколи зовсім нічого не знаходило. Одного разу воно вгледіло там чорного kota, але тихенько подалося геть, перш ніж він помітив його. Відро з водою майже завжди стояло на своєму місці, якщо ж його й не було, то натомість залишалися каламутні калюшки між камінцями. Але скринька з покидьками була дуже ненадійна. Одного разу вона залишила кошеня без поживи на цілих три дні. Воно довго блукало під парканом і, зрештою, знайшовши дірку, опинилося на вулиці. Перед ним постав новий незпаний світ, та перш ніж воно ступило крок, щось затупотіло й кинулося до нього — то був великий собака. Кошеня ледь встигло шуснути назад у двір. Воно так зголоділо, що зраділо, знайшовши картопляні лущайки, які хоч трошки потамували люті муки. Зранку воно не лягло спати, а

знову вирушило на пошуки. У дворі стрибали, цвірінькаючи, горобці. Тепер кошеня поглянуло на них зовсім іншими очима. В ньому прокинувся мисливський інстинкт: горобці стали здобиччю — стали їжею. Керуючися інстинктом, воно припало до землі й почало підкрадатися, але горобці малися на бачності. Не раз, не два воно повторювало свої мисливські спроби, та все марно і зрештою дійшло висновку, що горобці їстівні тільки тоді, як їх спіймаєш.

На п'ятий день свого посту спонукуване голодом кошеня наважилося ще раз вилізти на вулицю. Коли воно вже далеченько відійшло від своєї рятівної дірки, якісь хлопці-шибеники почали шпурляти в нього каміння. Воно кинулося тікати. Тут до гонителів приєднався ще й пес, і кошеня попало в небезпечне становище. Але раптом воно вгледіло перед якимсь будинком залізну огорожу і шмигнуло між штахетів, коли собака вже наздоганяв його. Якась жінка, вихилившись з вікна, гримнула на собаку. Собака втік, а хлопці кинули бідолашному кошеняті шматочок м'яса, такої смакоти воно досі ніколи не їло. Потім кошеня сховалося під ганок і просиділо там, аж поки настала ніч, а з нею й тиша,— тоді воно тінню майнуло на своє подвір'я.

Дні спливали один по одному. Так минуло два місяці. Кошеня виросло, зміцніло й розвідало всі околиці. Воно познайомилося з Дауні-стріт, де щоранку з'являлися ряди смітникових скриньок, по яких воно творило власні уявлення про їхніх хазяїв. Скажімо, цей великий сірий будинок для нього був зовсім не Католицька місія, а місце, де в смітникових скриньках завжди багато риб'ячих голів. Воно познайомилося з годувальником і приєдналось до боязкої зграї, що супроводила тачку на віддалі. Довелося йому зустрітися й з портовим псом, а також з іншими подібними до нього страховищами.

Воно вже спізнало їхню люту вдачу і навчилося їх уникати.

Незабаром кошеняті пощастило винайти новий промисел. Тисячі котів походжали, марно сподіваючися, навкруг спокусливих бідонів з молоком, котрі щоранку молочник полишав під дверима та на підвіконнях! Щасливим випадком кошеня натрапило якось на бідон з поламаною покришкою, і відтак навчилося піднімати покришки й пити молоко, скільки душа забажає.

Пляшок воно, звичайно, не навчилося відкривати, але йому попадалося чимало бідонів з неприпасованими покришками, і кошеня пильно їх розшукувало. Поступово воно обстежувало дальші й дальші околиці й скоро освоїло сусідній квартал. Сягнувши далі, одного прекрасного дня кошеня опинилося серед бочок та ящиків задвірку Японцевої крамниці.

Двір залізного складу воно ніколи не вважало своїм рідним домом, завжди почувавши себе там чужинцем. А тут кошеня усвідомило себе вдома і зразу ж обурилося, помітивши на рідному задвірку чуже кошеня. Прибравши загрозливого вигляду, воно рішуче наблизилося до зайди.

Обоє почали вже фуркати й шипіти одне на одного, наче дорослі коти, але цієї миті з вікна на них вилили відро води, що зразу охолодила їхній войовничий запал. Вони кинулися навітки — зайда через стіну, а наше кошеня під ту самісіньку коробку з-під печива, де воно колись народилося. На цьому задвірку все було йому рідне й любе, і тут воно полишилося жити. Щоправда, смітники тут виявилися не з кращих, води й зовсім не було, проте сюди учащали приблудні пацюки, а інколи — пресмачні миші. Полюючи на цю живність, кошеня знайшло собі друга.

IV

На той час воно стало вже зовсім доросле й перетворилося на гарну кицьку, що вирізнялася ніжно-сірим хутром, поцяцькованим чорними дятками, а чотири знадливих пляминочки на вухах, носі й кінчику хвоста надавали їй особливої вишуканості.

Хоч вона й чудово навчилася добувати поживу, та все ж таки випадало їй і голодувати, і марно ганятися за горобцями. Так і жила вона зовсім самотня, поки в її життя увійшла нова сила.

Одного серпневого дня, коли кицька грілася на сонечку, вона побачила, що до неї прямує великий чорний кіт. Вона відразу пізнала його по рваному вуху, шурхнула до своєї коробки і причаїлась. Чорний кіт, хизуючись, пройшов муром, легко стрибнув на сарай і подався через дах, коли перед ним виріс рудий кіт.

Чорний кіт люто втупився у ворога і завив. Рудий кіт завив і собі. Хвости їхні так і хвиськали з боку на бік. Горлянки виводили загрозливі рулади. Вони зійшлися, прищуливши вуха й напруживши м'язи.

— Яу-яу-ау! — сказав чорний.

— Вау-у-у! — відповів йому басистий рудий.

— Яу-вау-вау-вау! — сказав чорний, підступаючи на півдюйма.

— Яу-у-у! — відповів рудий і, випроставшись на весь свій зріст, він з почуттям власної гідності ступив на цілий дюйм уперед.— Яу-у! — і він ступив ще на один дюйм, хвиськаючи завзято хвостом.

— Яу-вау-яу-у! — верескнув чорний, узявши тоном вище, але відступився на одну восьму дюйма перед широкими непохитними грудьми ворога.

З усіх вікон повисовувались люди, залунали голоси, але котяча сварка тривала.

— Яу-яу-у! — заволав рудий відчаюга, понижуючи свій голос в міру того, як голос чорного підвищувався.— Яу! — і він ступив ще один крок.

Тепер їхні носи були за три дюйми один від одного. Вони стояли боком, ладні кинутися в бій, але кожен вичікував, сподіваючися, що його ворог заведеться перший. Хвилин зо три вони пекли один одного очима, мовчазні й непорушні, як муровані, і тільки хвости їм которгались.

Потім рудий почав знову.

— М'яу-ау-ау! — низько-низько.

— Я-а-а-а! — нестямно заверещав чорний, силкуючися нажахати ворога своїм вереском, але водночас відступаючи на шістнадцяту дюйма. Рудий тим часом підступив на півдюйма. Тепер їхні вуса зіткнулися; ще крок — і вони мало не торкнулися носами.

— Я-у-у! — глухо простогнав рудий.

— Я-а-а-а-а-а! — верескнув чорний, але відступив ще на одну тридцять другу дюйма. І тоді рудий сміливець ринув на ворога і уп'явся в нього, мов несамовитий.

О, як вони перекидалися, кусались, дряпалися і шматували один одного, а особливо рудий!

Як вони крутились, стискали і товкли один одного, особливо рудий!

Ось вони покотилися перевертом, то один угорі, то другий, але частіше рудий, аж поки обидва скотилися з даху під схвальні вигуки глядачів, що визирали з вікон. Та навіть падаючи, вони не згаяли жодної секунди, а дряпалися і шарпали один одного, особливо рудий. І коли вони гупнули додола, зверху, ясна річ, опинився рудий. І коли вони розійшлися, кожному з них так добре перепало, а особливо чорному!

Він видерся на паркан, спливаючи кров'ю і, скиглячи, подався геть, а новина вже летіла з вікна до вік-

на, що нарешті рудий Біллі таки відлупцював чорного Цигана.

Чи то рудий кіт був зугарний шукач, чи то кицька ховалася не так вже й старанно, в кожному разі він знайшов її межи ящиків, і вона не зробила жодної спроби втекти, може, тому, що була свідком бойовиська. Ніщо так не привертає жіночого серця, як бойова звияга.

Тож з того часу рудий кіт і наша кицька здружилися. Хоча разом вони не жили й поживи не ділили, бо коти не мають такого звичаю, але все ж визнавали одне за одним особливі дружні привілеї.

V

Проминув вересень. Настали короткі жовтневі дні, коли в старій коробці з-під печива сталася значна подія. Коли б сюди навідався рудий Біллі, він побачив би п'ятеро кошенят, що горнулися до своєї матері — маленької задвірної кицьки. Яка ж вона була щаслива! Вона відчувала безмірну радість, що її відчуває кожна матір. Вона пестила своїх діточок, вона вилизувала їх з такою ніжністю, яка здивувала б її саму, коли б вона могла це усвідомити.

Її безрадісне життя сповнилось новою радістю, але водночас і ускладнилося новими турботами. Важкий тягар ліг на її плечі. Вона з ніг збилася, добуваючи їжу. А клопоти все зростали, в міру того як зростали котята. Коли маляткам минуло шість тижнів, вони навчилися вилазити з коробки і вибиралися на прогулянку щоразу, коли мати йшла добувати поживу.

На віку горя — море, а радощів і в ложку не збереш, — це добре знають в країні злиднів.

Два дні бідна киця голодувала, пережила сутички

аж з трьома собаками, та ще й негр Японця Малі закидав її камінням.

Потому доля усміхнулася до кицьки. Наступного ж ранку вона натрапила на бідон без покриття, їй пощастило пограбувати одного годованця тачки, а до того ж знайти чималу риб'ячу голову — і все це за якісь там дві години. Сповнена блаженного спокою, що приходить тільки з повним шлунком, вона верталася до свого дворища, коли це побачила невеличку буру істоту. Одразу в ній прокинувся мисливський запал, пригадалися смачні миші, яких їй доводилося ловити, і вона вирішила, що цей звір теж миша, тільки з куцим хвостиком і предовгими вухами. Хижацька осторога кицьки виявилась зайвою: маленьке крольча сиділо собі, цікаво на неї позираючи. Воно й не думало тікати. Кицька схопила бідолаху і потягла до коробки. Вона не була голодна, тому кинула здобич своїм малятам. Ціле й неушкоджене, кролення скоро оговталось й, бачачи, що втекти нема як, приткнулося між кошенятами, а коли ті взялися до вечері, то й воно вирішило приєднатися до гурту. Кицька збентежилась. Мисливський інстинкт наказував їй одне, але вона була наїдена, тож перемогли материнські почуття.

Відтепер крольча стало членом котячої родини: і жило, і їло нарівно з усіма.

Минуло два тижні. Кошенята вистрибували між ящиками у дворі, а крольча нудьгувало в коробці, бо вилізти ніяк не могло. Якось у відсутність кицьки-мами, кошенят угледів Японець Малі і наказав своєму негрові перестріляти чисто усіх, що той і зробив одного ранку. Він постріляв їх з гвинтівки і саме закидував дошками, коли на мурі з'явилася мати кішка, несучи пацюка, якого вона саме спіймала в порту. Негр одразу ж вирішив застрелити і її, та, вгледівши пацюка, змінив

свій намір, бо кицька-щуролов заслуговує на те, щоб жити.

Це був перший пацюк, якого пощастило спіймати нашій кішці, проте він урятував їй життя. Кицька пробралася до своєї коробки, але, на її подив, жодне кошеня не прибігло на поклик, а крольча не бажало їсти пацюка.

Кицька вместилася годувати крольча молоком, а сама все кликала й кликала своїх кошенят. Почувши її голос, негр підкрався до коробки, зазирнув усередину і, безмірно здивований, побачив там кішку, живе крольча і мертвого пацюка!

Мати кішка прищулила вуха і грізно забурчала. Негр відступив. Та через хвилю коробку згори закрила дошка, і котяча оселя разом із її мешканцями, живими й мертвими, була приставлена в пташину крамницю Малі.

— Гей, хазяїне, гляньте-но сюди! Ось воно це крольча, котре було загубилося. А ви нападались на мене, що я буцімто його з'їв.

Кицьку й трусика поселили у велику клітку і кілька день демонстрували як взірець щасливої родини. Та зрештою крольча захворіло й померло.

Киця почувалася дуже нещасною в клітці. Хоч її досхочу годували й поїли, проте вона всією душею жадала волі. І вона б напевно домоглася волі або смерті, але за чотири дні в полоні їй так добре пощастило вилізати своє хутро, що його незвичайний колір привернув увагу Малі, і той вирішив залишити її у себе.

Життя друге

VI

Японець Малі був найпронозуватіший з усіх лондонців, яким доводилося торгувати в підвалі дешевими канарками. Він був дуже бідний, і негр жив з ним тільки тому, що «ганглієць» охоче ділив з ним харч і квартиру, ставлячись до негрів зовсім не так, як американці.

Японець Малі був ідеально чесною людиною, зрозуміло, в міру своїх можливостей. Але справа в тім, що він не мав для цього ніяких можливостей. Усі добре знали, що головний його заробіток складався з продажу й перепродажу крадених котів та собак. А півдесятка канарок було про людське око. Проте Японець свято вірив у свій талан.

— Кажу тобі, Семе, я ще їздитиму власними кінями,— любив похвалитися він, коли бодай нікчемне щастя розпирало гордістю його груди.

Свое честолюбство він тишив, вважаючи себе за неабиякого знавця породистих котів. Одного разу він навіть осмілився послати одну свою кішку на великосвітську виставку котів та інших хатніх тварин, ставлячи перед собою три мети: по-перше, вдовольнити свое самолюбство; по-друге, дістати дармовий квиток на виставку; по-третє: «Ну, знаєте, треба ж придивлятися до породистих котів, коли вже присвятив себе котячій справі».

Проте виставка була великосвітська, кожен її учасник мусив представити рекомендацію, отож його ангорська напівкровка була зневажливо відхилена.

Розгортаючи газету, Японець читав лише оголошення про загублених і знайдених хатніх тварин. Одного разу він вирізав і дбайливо зберіг статтю «Про поліп-

шення котячого хутра». Він причепив її на самому видному місці і під її враженням взявся проробити з нашою кицькою жорстокий дослід.

Спочатку він намочив її брудний смух особливою рідиною, щоб вивести комах. Потім ретельно вимив її з милом у теплій воді, незважаючи на зуби, пазури і несамовиті зойки. Кицька страх як розлютилася. Та коли вона погрілася біля гарячої печі, її смух розпушився, став чистенький і м'якенький. Японець та його помічник були приємно вражені такими наслідками. Та це був тільки початок. Головне ще попереду. «Для поліпшення хутра треба вдосталь годувати kota масною їжею і якомога довше тримати на холоді»,— писалося в газеті.

Зима була вже близенько, тож Японець Малі виставив клітку надвір, захистивши її тільки від дощів та вітру. Він почав годувати кицьку самою макухою та риб'ячими головами. За тиждень настала очевидна переміна.

З кожним днем кицька дедалі ситішала й пухнатишала — з безділля їй залишалося тільки гладшати та викохувати своє хутро. Клітку її держали в чистоті, і природа, відгукнувшись на холод та масний харч, робила її смух дедалі густішим і лискучішим, отож на середину зими наша задвіркова кицька перетворилася на прегарну кішку в розкішній чудовій кожушанці, помережаній на диво красивими цятками. Японець був дуже задоволений з наслідків своєї спроби і вже багатів думкою, мріючи про майбутню славу. Чому б то, справді, не відіслати кицьку на цьогорічну виставку. Та хто на молоці обпікся, той і на воду дме, тож тепер він обмірковував кожну дрібничку.

— Бач, Семе, не годиться виставляти її як кішку без роду й без племені,— сказав Японець негрові.—

Перш за все потрібно дати їй гарне ймення. Нам треба щось «королівське», тяміш, Семе. Нью-йоркське панство велими полюбляє все «королівське». Скажімо, Королівський Дік або Королівський Сем, га? Проте ні, це все ймення для ката, а в нас же киця. Слухай, Семе, як це там зветься той острів, де ти народився?

— Моя батьківщина — острів Аналостан, сер.

— Ото буде хвацько, їй-богу, хвацько—Королівська Аналостанка! Тяміш, Семе, єдина Королівська Аналостанка на цілу виставку, та ще й з атестатом! Ото буде штука! — і обидва потішено захихотіли.

— Але нам доведеться змайструвати родовід!

І вони склали предовгий фальшивий родовід.

Одного хмурого дня Сем у позиченому циліндрі приставив кицьку та її атестат на виставку. Він виступав як представник хазяїна. Йому колись довелося бути цирульником на Шостій Авеню, і він умів себе тримати з такою поважною гордовитістю, що Японцеві годі було з ним порівнятися. Мабуть, це стало однією з причин, завдяки яким Королівську Аналостанку зустріли на виставці вельми шанобливо.

Японця аж розпирало з погорди, що його кішка попала на виставку. Як і кожен лондонський простолюдин, Малі нітився перед аристократами, і, коли у день відкриття він побачив море циліндрів та екіпажів, серце йому закалатало. Швейцар підозріло оглянув Малі, але, побачивши квиток, пропустив, вважаючи його, напевне, за якого-небудь панського машталіра.

У залі перед нескінченними шерегами кліток лежали оксамитові килими. Японець обережно походжав, роздивляючися котів різних порід, зауважуючи їхні блакитні й рожеві стрічки, але не зважувався запитати, де ж його власна кицька, і тремтів від самої думки про те, що скаже це розкішне панство, коли дізнається,

яку він устругнув з ними штуку. Він обійшов усі клітки, що стояли попід стінами, побачив чимало нагороджених котів, але його кицьки ніде не було. Японець вирішив, що сталася помилка, і судді зрештою вирішили не виставляти її. Ну то й хай! Він дістав квиток і може тепер заприятити найкращих персидських та ангорських котів.

У центрі зали містилися коти найвищого класу. Там юрмилося стільки люду, що клітки були загороджені канатами і коло них стояло двоє полісменів. Японець спробував протиснутися і собі. Він був замалий зростом, тож не міг роздивитися через плечі інших, і хоч пишно вбрана публіка сахалася його старого вбогого одягу, але йому так і не пощастило пройти наперед. Одначе, дослухаючись до розмов, він зрозумів, що саме тут і є окраса всієї виставки.

— Ну хіба ж вона не красуня! — мовила одна висока пані.

— І яка вишукана, — почувлося у відповідь.

— Тільки за довгі віки, прожиті у витончених розкошах, можна виробити таку гордовиту поставу.

— О, якби придбати це бездоганне створіння!

— Але яке відчуття власної гідності, який королівський спокій!

— Кажуть, її родовід доходить мало не до фараонів.

І маленький, бідний, замизканий Японець здивувався, як це в нього вистачило сміливості послати задвірну кицьку в таке виборне товариство.

— Перепрошую, пані, — крізь натовп пробирався директор виставки. — Художник «Спортивної газети» має зробити малюнок нашої перлини для негайного опублікування. Будь ласка, відступіть трохи вбік? Ось так, дякую.

— О, пане директор, чом ви не умовите хазяїна продати це неперевершене створіння?

— Гм, не знаю, чи вийде,—відповів директор.— Він людина дуже багата і до нього так просто не досту-пишся. Але я спробую, я спробую, пані. Щоправда, дворецький казав, що він ледь погодився виставляти свій скарб. Послухайте, відійдіть геть! — гримнув пан директор на маленького халамидника, що протиснувся між художником та мостивою кицькою. Але невідомий бажав будь-що запрямити найпородистіших котів.

Він глянув на клітку й побачив табличку. Вона сповіщала: «Блакитна стрічка та Золота медаль Нью-Йоркської виставки котів та інших хатніх тварин присуджуються чистопородній з дійсним родоводом Королівській Аналостанці, яку вивіз і представив відомий знавець-аматор Я. Малі, есквайр¹. (Не продається)». Японець перевів дух і знову уп'явся в позолочену клітку. Там, під охороною чотирьох полісменів, високо на оксамитових подушках лежала, наче намальована, його задвіркова кицька у яскравій чорно-сірій кожушанці і млосно мружила очі. Їй до смерті набрид весь цей гармидер. Вона його зовсім не розуміла, і тому не впо-добляла.

VII

Цілими днями стовбичив Японець під кліткою, купаючись у такій славі, яка йому навіть і не снилася. Проте він зміркував, що краще так і полишатися «невідомим» і хай уже «дворецький» веде справу до кінця.

Дякуючи задвірковій кицьці, виставка мала грандіозний успіх. З кожним днем її ціна зростала в очах

¹ Е с к в а й р — дворянське звання.

Японця Малі. Але він зовсім не знав, які великі гроші часом дають за породисту кішку, і гадав, що йому казково пощастило, коли «дворецький» врешті дав директорові дозвіл продати Аналостанку за сто доларів.

Ось як вийшло, що задвіркова кицька попала з виставки у розкішний особняк на П'ятій авеню. І одразу ж вона виявила незрозумілу дикість! Проте її огиду до пестоців пояснили як аристократичну нелюбов до всілякого панібратства. Її втечу від болонки на стіл саме під час обіду виправдали як помилкове прагнення уникнути оскверняючого дотику. Замахи на улюблену канарку простили, витлумачивши їх, як вияв жорстокості, узвичаєної на її рідному сході. Особливе захоплення викликала її аристократична манера збивати покришки з молочних бідонів. Небажання спати у вимощеному шовком кошику і спроби пробитися крізь шибку пояснили тим, що в своєму королівському палаці вона не звикла до таких простих ліжок і до шибок у вікнах. Вона постійно гдила на килими, бо така вже в неї східна вдача. Марні спроби піймати горобця в огороженому високим муром дворі тільки підтверджували зайвий раз життєву непристосованість, яку дає королівське виховання. Її нестримний потяг до помийниці пояснювали простим дивацтвом високородної особи. Її годували ласощами, її пестили, показували всім гостям і вихваляли, але вона почувалася нещасливою. Її кортіло додому. Вона шарпала свою блакитну стрічку, аж поки її зовсім здерла; вона билася об шибки, бо шукала виходу на волю; вона уникала людей та собак, бо не чекала від них нічого, крім жорстокості й підлоти. Вона годинами дивилася у вікно на дахи та задвірки. От аби вирватися й погуляти там! Але за нею пильно стежили і ніколи не випускали надвір, а покидьками вона тішилася лиш тоді, коли помийницю не

виставляли за поріг. Проте одного березневого вечора, вона таки скористала нагоду, коли ящики із сміттям виносили надвір, шурхнула за двері і гайнула геть.

В домі, безумовно, зчинилась страшна веремія, та киця цього не знала і знати не хотіла. Вона хотіла одного—дістатися додому. Випадково чи ні, але, зрештою, після багатьох дрібних пригод вона таки дійшла до Грамерсі Грейндж Хілу. Та що ж далі? І додому не потрапила і з дому втекла! Їй захотілося їсти, але щасливе піднесення не полишало її. Стомившись, вона перепочила біля садка. Знявся рвучкий східний вітер і приніс їй приємну звістку. Людина назвала б цю звістку смородом, що долинув з порту, але для кицьки це була жадана звістка з дому. Вона потрюхала по довгій вулиці просто на схід, ховаючися в тінь і тримаючися по під штахетами, часом застигаючи на місці, і знову бігла, поки не досягла порту й води. Та місце було незнайоме. Куди йти — на північ чи на південь? Щось підказало їй звернути на південь і, петляючи між котами й колесами, причалами й псами, прямими загорожами й береговими закрутами, десь через дві години опинилась серед рідних місць та пахощів. Ще не зійшло сонце, коли вона, втомлена, позбивавши собі лапки, прослизнула крізь знайому дірку в знайомім паркані, перескочила через мур у задвірок пташиної крамниці й вернулася в ту саму коробку з-під печива, в якій народилась. О, якби тільки родина з П'ятої авеню побачила Королівську Аналостанку на її «рідному Сході»!

Добре відпочивши, кицька обережно попрямувала до підвалу Японця, де колись розживалась була харчами. Двері відчинилися, і звідти визирнув негр. Він крикнув торговцеві:

— Слухайте, хазяїне, йдіть-но сюди! Гляньте, наша Аналостанка тут!

Але коли Японець вийшов, кицька вже перескочила через мур. Вони заходилися щосили гукати, улесливо, лагідно й ніжно:

— Киць-киць-киць! Йди-но сюди, бідна, йди-но, любал!

Та кицька не жалувала їх своєю ласкою і побігла шукати споживку по своїх улюблених закутках.

Королівська Аналостанка була негаданим щастям Японця Малі — джерелом усіляких життєвих догод і засобів для купівлі нових полонених. Ось чому спіймати її величність тепер стало справою надзвичайної ваги. Задля цього він удався до тухлого м'яса та інших чарівних приваб, аж поки зрештою кицька, змучена, як і в давні часи, голодними поневіряннями, наблизилась до великої риб'ячої голови, що лежала в перетвореному на пастку ящику. Негр одразу ж смикнув за мотузок, покритка пастки зачинилась і Королівська Аналостанка знову стала в'язнем Японця Малі.

З того часу він тільки й робив, що вичитував газетні оголошення. Але ось з'явилося й те, якого він сподівався: «25 доларів винагороди тому, хто...» і все таке інше.

Того ж вечора «дворецький» пана Малі приніс утікачку в особняк на П'ятій авеню. «Уклін пана Малі, сер. Королівська Аналостанка повертається до свого хазяїна, сер. Пан Малі дуже щасливий повернути її, сер». Ну, звичайно, пану Малі давати гроші було незручно й нетактовно, та «дворецькому» годилось усе, і він радо дав наздогад, що візьме обіцяну винагороду і не тільки її.

Тепер за кицею пильнували ще дужче, та замість того, щоб радіти спокою та ситості і розчаруватися у задвірках, вона ставала все дикішою та норовистішою.

Весна розквітала так пишно, як тільки можливо в Нью-Йорку. Замурзані маленькі горобці чубилися, зво-

дячи свої рахунки, кішки вили цілими ночами по дворах та підвалах, а родина з П'ятої авеню вже збиралася переїздити на дачу. Вони спакували речі, замкнули дім і рушили у свою літню садибу за п'ятдесят миль від міста. І кицька, ув'язнена в кошику, поїхала з ними.

— Якраз те, чого їй бракувало. Зміна місця й повітря відвернуть її від старих хазяїв, і вона буде щаслива.

Кошик поставили до багажника коляси. Кицька чула все нові звуки та швидкоплинні запахи, які одразу витіснялися новими. Коляса змінила напрямок.

Потім кицька почула тупотіння ніг, кошик заколихався. Коротка зупинка, зміна напрямку, клацання, ляск, різкий свист, дзеленчання, наче перед велетенськими дверима; гуркіт, свист, неприємний запах, огидний запах, осоружний, задушливий, нещадний, смертельний, отруйний сморід та ревіння, що заглушило зойки бідолашної кицьки.

І коли вже несла було терпіти,— прийшов порятунок. Вона почула ляскіт і хряскіт. Заструменіло повітря, заструменіло світло, і чоловічий голос крикнув: «Викласти увесь багаж для Сто двадцять п'ятої вулиці». Хоч, звичайно, для кицьки то був людський крик та й годі.

Гуркіт наче стихнув — справді, вшух. Але через деякий час він поновився з торохтінням та поштовхами, хоч уже й без запаху того страшного газу. Ось щось загуло, долинув приємний запах води, і знову поштовхи, грюкіт, струси, зупинки, цокіт, ляскіт, тріск, нові запахи, великі поштовхи, малі поштовхи — газ, дим, зойк, дзвяк, рев, шум, нові запахи, цокіт, грюкіт, інші запахи — і напрямок лишався той самий.

Нарешті сонячний промінчик замерехтів на стінах

кошика. Королівську кішку перенесли до багажника карети. Невдовзі колеса застукотіли й зарипіли вже в іншому напрямку.

Почулися нові жахливі згуки — гавкотнява собак, великих і малих, та ще й під самим вухом.

Кошик зняли і кицька опинилася на дачі. Всі були страшенно люб'язні. Всі силкувалися догодити їй, і нікому це не вдалося, окрім однієї тільки огрядної кухарки, котру кицька спіткала на кухні. Від цієї товстухи тхнуло чимсь таким, що нагадувало задвірки. Це й підкорило Королівську Аналостанку.

Почувши про те, що всі дуже бояться, чи не втече кицька з дачі, кухарка сказала: «Дідька лисого втече. Коли вона полиже свої лапки, то вже ж, звичайно, залишиться».

Вона спритно впіймала норовисту королівську особу у фартушину й спокійно вчинила страшне блюзнірство: змазала смальцем їй п'яти.

Зрозуміло, киця обурилась, — тут її обурювало все, — але коли, опинившись на підлозі, вона почала речно вилизувати лапки, це завдало їй очевидної втіхи. Вона лизала свої чотири лапи цілу годину, і кухарка урочисто проголосила, що тепер уже кішка обов'язково залишиться. І вона дійсно залишилася, але продемонструвала дивовижну й обурливу схильність до кухні, кухарки та до помийних відер.

Хоча родина й була дещо збентежена тими кициними дивацтвами, та дуже раділа, що Королівська Аналостанка стала більш свійською та поступливою. Через тижнів зо два їй дали більше волі. Її оберігали від найменшої небезпеки. Собак навчили ставитись до неї з належною повагою. Жоден дорослий чи хлопчисько в усій окрузі не смів і подумати про те, щоб жбурнути каменякою в славнозвісну породисту кішку. Їжі

в неї було досхочу, але вона не почувалася щасливою. Чогось їй бракувало для щастя, і вона достеменно не знала чого саме. Вона мала все, крім того, чого їй бажалося. Так, у неї було вдосталь ласих наїдків, але в молока зовсім не той смак, якщо можна підійти й напитися його досхочу з блюдечка. Інша справа викрасти його з бідона, коли тобі аж за печінку тягне з голоду та спраги,— лиш тоді воно смакує по-справжньому.

Щоправда, був тут великий двір, а за ним великий сад, таж він увесь був спаскуджений трояндами. Тут навіть коні та собаки пахли не як годиться. Все навкруги являло собою справжнісіньку пустелю: самі бридкі мертві сади та газони без жодного димаря!

Як люто вона ненавиділа все це! У цім жахливім світі був лише один більш-менш приємний кущик, який тулився в занедбанім дальнім куточку садиби.

Кицька з насолодою скубла його листячко і качалася під ним. І то була єдина для неї втіха. Єдина, бо за весь час свого перебування тут кицька не бачила ні тухлої риб'ячої голови, ані справжнього смітника. Ніколи в житті не стрічала вона такого мерзенного та гидкого місця, як ця садиба. Якби вона мала змогу, то втекла б першої ж ночі. Але воля прийшла набагато пізніше. Поки ж тільки приязнь до кухарки трохи скрашувала її життя. Проте наприкінці літа сталися події, що розбурхали смітникові інстинкти ясновельможного в'язня.

Одного дня з порту привезли великий лантух харчів, і на кицьку війнуло дразливими, принадними, любими запахами задвірків. Все минуле відродилося в її пам'яті з нездоланною силою. Наступного дня куховарку звільнили. Більше ніщо не стримувало кицю. Того ж вечора наймолодший панич, маленький шкідливий аме-

риканець, позбавлений почуття належної шани до королівської крові, наважився прив'язати бляшанку до її шляхетного хвоста. Кицька захистила свою честь лапою, що мала саме на такий випадок п'ять гострих риболовних гачків. Вереск скривдженої Америки обурив американську матусю. Кицька якимсь дивом уникнула книги, пошпуреної з суто жіночою спритністю, і кинулася навтіки,— звичайно, вгору. Бо так уже ведеться: пацюк тікає вниз, собака — навпростець, а кішка — вгору. Наша кицька заховалася на горищі і там пересиділа до ночі. Потому тінню шурхнула по сходах униз і доти тикалася в усі двері, поки знайшла відімкнені і вибігла в чорну серпневу ніч. Чорна, як смола, для людського ока, ця ніч була для неї тільки сірою, і вона звично прокралася між гидкими кущами та клумбами, скубнула наостанок улюблений кущик, свою єдину втіху, і сміливо пустилася назад тією дорогою, якою її привезли сюди навесні.

Як же знайти дорогу, що її вона ніколи не бачила? У кожній тварині живе почуття напрямку. Воно слабке у людей, дуже сильне в коней. В котів воно могутнє. Ось цей таємничий керманич і повів її на захід, вказуючи головний напрям. Шлях був легкий. Вже через годину вона, подолавши дві милі, досягла річки Гудзону. І всякий раз нюх підтверджував, що курс цей правильний. Вона пригадувала запах за запахом. Людина, що проходить незнайомою вулицею, може наче й не помітити жодної з її ознак, але, пройшовши тут удруге, придивиться й пригадає: «Так, я вже був тут колись».

Отже, головним керманичем кицьки було почуття напрямку, а ніс заспокоював її: «Все гаразд, ти йдеш куди слід. Ми проїздили тут минулої весни».

Біля річки була залізниця. А що перепливти Гудзон кицька не могла, то мала вибирати, куди повернути —

на південь чи на північ. І знову керманич підказав: «Йди на південь», і кицька почимчикувала між огорожею та залізничними рейками.

Життя третє

ІХ

Кішка вмє дуже швидко здертися на дерево чи на мур, та коли доводиться довго бігти милою за милою, годину за годину, першість буде не за котячим скоком, а за собачим клусом.

Отож, хоча подорож була приемле, а стежина пряма, минула ціла година, поки втікачка відійшла від того трояндового пекла ще на дві милі. Вона втомилася і позбивала лапи. Але щойно їй закортіло відпочити, коли страшний собачий гавкіт пролунав по той бік паркану, біля самісіньких кициних вушей.

Пойнята жахом, вона щодуху кинулася тікати, інколи зиркаючи назад, чи не зможе собака пролізти крізь паркан. Ні, поки ще ні? Але він гнався понад самісіньким парканом, видаючи страхітливе гарчання, а кицька бігла по іншій його бік. Собачий гавкіт перейшов у придушений рев, у гуркіт — у жахаючий гук. Сяйнув вогонь. Кицька глянула назад і побачила — ні не собаку, — вона побачила здоровезну чорну тварюку з одним-однісіньким палаючим оком, що неслася просто на неї з таким вереском та шипінням, наче двір повний котів. Вона збрала останні сили і побігла так, як ще не бігала ніколи в житті, але переплигнути паркан все ж не наважувалась. Вона бігла скоріше за собаку, вона просто летіла, та велетенський переслідувач наздогнав її, проте схибив у темряві. Задихана кицька причаїлась

під парканом, аж доки тварюка пронеслася повз неї та щезла у ночі. Тепер утікачка була на півмилі ближче до дому, ніж до зустрічі з страшним псом.

Це була її перша сутічка з незнайомим страхіттям. Незнайомим тільки на взір, бо кицьчин ніс упізнав його і розповів їй, що вони вже стрічалися, коли подорожували на дачу.

Її страх перед цими чудовиськами поменшав. Вона пересвідчилася, що вони страшенно дурні,— досить тільки шмигнути під паркан і причаїтися, і вони її ніколи в світі не знайдуть. До ранку вона зустріла чимало цих чудовиськ, але залишилася ціла.

На світанку кицька допленталася до гарненького брудного дворика, де їй пощастило відшукати в купі попелу трохи недоїдків. День вона пересиділа біля стайні, де місцеві пси й хлопчачки мало не порішили її. Все тут нагадувало рідний дім, але вона й не думала залишатися. Давній потяг кликав її все далі, і ввечері вона рушила в путь. Вдень повз неї невпинно гуркотіли одноокі громовики; вона вже зовсім призвичаїлася до них і хоробро бігла на південь цілу ніч. Зранку кицька знайшла притулок у клуні, де їй пощастило спіймати мишу. Наступна ніч відрізнялася від попередньої лише тим, що якийсь собака загнав її далеко назад.

Кілька разів перехрестя збивали її з пантелику, але вона завжди верталася знову до свого постійного південного напрямку. Вдень вона ховалася під коморами від хлопців та собак, а вночі прямувала далі, шкутильгаючи, бо лапи її були зовсім позбивані. Кицька йшла та йшла, мило за милою, на південь, тільки на південь — собаки, хлопчачки, громовики, голод — собаки, хлопчачки, громовики, голод, а вона йшла та йшла. І час од часу ніс підбадьорював її, запевняючи: «Цей запах ми чули, проїжджаючи тут весною».

Х

Так минув тиждень, і кицька, брудна, втомлена, без стрічечки, позбивавши лапи, дісталася до Гарлемського мосту. Хоч від нього йшли чарівні пахи, міст їй не сподобався. Півночі вона тинялася берегом, та не дізналась нічого цікавого, крім того, що тутешні дорослі чоловіки такі ж небезпечні, як і хлопчачки, і що на південь можна дістатися тільки через міст. Тож довелося повернутись до мосту. Не тільки його пахи були їй знайомі, але й глухий гуркіт, що його здіймав одноокий, пробігаючи мостом, вона чула минулої весни.

Темної пізньої ночі кицька скочила на дерев'яні бруси мосту і помчала над річкою. Та не встигла вона подолати й третини дороги, як з протилежного кінця на неї ринув одноокий громовик. Вона дуже злякалася, та знаючи їхнє глупство й сліпоту, притулилась до поруччя і залякла.

Ну, ясна річ, дурне чудовисько схибило й побігло далі. І все б було гаразд, та воно, або таке ж самісіньке, як воно, з'явилося ззаду і погналося за нею, пирхаючи. Киця чимдуж гайнула рейками до рідного берега. Вона б і досягла його, коли б ще одне червонооке страхиття, зловісно гримаючи на неї, не заступило дороги. Вона бігла щодуху, але попала між двох ворогів. Їй нічого більше не залишалось, як стрибнути з мосту в... вона й сама не знала куди. Вниз, вниз, вниз — шубовість у воду, не холодну, бо ж був серпень, але ох, яку бридку. Кашляючи та пирхаючи, кицька виринула на поверхню, глянула, чи не пливуть за нею чудовиська і рушила до берега.

Вона ніколи не вчилася плавати, а все ж пливла з тієї простої причини, що постава й рухи кішки, коли вона плаває, ті ж самі, як і тоді, коли вона ходить.

Кицька попала в таке місце, яке їй не подобалось, тож, природно, що вона намагалася вийти з нього і попливла до берега. Якого берега?

Рідний дім кличе завжди непомильно. Для кицьки існував тільки південний берег, той, що ближче до дому. Мокра як хлюща, вона видерлась на мулкий берег і подалася між купами вугілля та сміття — чорна, замизкана і аж ніяка не королівська, а звичайнісінька задвіркова кицька.

Оговтавшись, королівська задвірниця зігралась і підбаторилася: чи ж не вона обдурила трьох прездорових чудовиськ?

Нюх, пам'ять і почуття напрямку кликали її простувати колією, але там безперестанку шастали громовики, й обережність наказала їй звернути вбік і податися понад річкою, що вабила її своїми різкими запахами, які нагадували їй рідні місця. Так вона уникнула тих жахів, які б їй довелося пережити, проходячи крізь тунель.

Три дні наша кицька вивчала небезпечний берег Іст-ріверу. Одного разу вона помилково скочила на пором і заїхала аж на Лонг-Айленд, але наступним поромом повернулася назад.

Зрештою на третю ніч вона побачила знайомі місця. Звідси йти було вже легко й просто. Кицька знала напевно, куди вона прямує і як туди дістатися. Навіть собаки були їй тепер не страшні. Двірниця радісно прискорила ходу. Скоро, скоро вже вона відпочине на своєму «рідному Сході» — на задвірку. Ще поворот, і вона побачила свій квартал.

Ой, лихо — що це! Його не було. Вона не вірила своїм очам, але довелося повірити. Там, де колись стирчали, кособочились, тулилися будинки, тепер копичилося громаддя цегли, мотлоху, руїн. Кицька огледілась. Колір бруківки та й чуття підказували їй, що вона вдо-

ма, що саме тут жив продавець канарок, що це той самий двір.

Все щезло, щезло назавжди і забрало з собою рідні пахи.

Кицьчине серце болісно стискувалося з повної безнадії та розпачу. Весь цей час лише любов до рідного закутка надавала їй сил. Вона зреклася всього, аби тільки повернутися до дому, якого більше не існувало,— і вперше її відважне сердечко сповнилось відчаю.

Вона обійшла мертві купи сміття і не знайшла ані втіхи, ані їжі. Руїнація охопила квартали аж до самої річки. Це була не пожежа,— киці вже доводилося бачити пожежу,— а наче робота цілої зграї червонооких громовиків. Звичайно, киця не могла знати, що на цьому місці побудують величезний міст.

Сходило сонце, треба було шукати притулку. Вона подалась до сусіднього кварталу, де все лишилося майже без змін. Проте її чекала прикра несподіванка: там і без неї було повним-повнісінько прибудних котів, зігнаних з рідних місць. На кожен смітник їх припадали десятки. А це означало голод, і, потерпівши кілька днів, кицька була змушена піти до свого другого дому — особняка на П'ятій авеню. Він був замкнений. Кицька протинялась біля нього цілісінький день, а ввечері, після сутички з людиною в синій формі, повернула до своїх перенаселених задвірків.

Минув вересень, а за ним жовтень. Чимало котів поздихало з голоду, чимало, знесилившись, загинуло в пазурах своїх одвічних ворогів. А наша киця, молода й дужа, і досі була жива.

Тим часом у зруйнованих кварталах сталися великі зміни. Мовчазні вночі, вдень вони сповнювались галасом та гамом будівельників. Наприкінці жовтня люди вже звели величезний будинок. Якось наша вкрай

зголодніла кицька підкралася до відра, що його полишив негр за дверима нового будинку. На жаль, відро виявилось не помийним, а мити підлогу — у тих місцях річ зовсім досі незнана. Гірко розчарувавшись, кицька, проте, водночас трохи і втішилась: відро зберігало сліди знайомих рук. Поки киця їх досліджувала, вийшов негр, що був тут за ліфтера. Незважаючи на його новеньку синю уніформу, кицька впізнала його по запаху. Вона перебігла на другий бік вулиці. Негр не зводив з неї очей.

— О, та це ж Аналостанка! Чуеш-бо, кицю, а йди-но сюди! Киць-киць-киць! Мабуть, добряче зголодніла?

Зголодніла! Та вона ходить голодна ось уже кілька місяців.

Негр побіг і приніс частку власного сніданку.

— Іж, кицю, їж-бо!

Їй дуже кортіло з'їсти, але вона мала деякі сумніви щодо цієї людини. Зрештою негр поклав м'ясо додолу, а сам одійшов до дверей. Кицька обережно наблизилась, обнюхала шматок, ухопила його і, наче маленька тигриця, помчала в безпечне місце.

Життя четверте

XI

З цього дня для кицьки почалася нова доба. Щоразу, коли припікав голод, вона приходила до дверей нового будинку. Її прихильність до негра все зростала. Колись вона зовсім не розуміла цієї людини. Він завжди здавався їй ворогом, а тепер це був друг, єдиний друг у світі.

Одного разу їй випав казково щасливий тиждень: сім чудових обідів сім день підряд. І на додачу до останнього обіду вона знайшла соковитого мертвого щура — справжнє свято, негаданий дар. Ніколи в житті їй не щастило вполювати жодного дорослого щура, тож тепер вона радо ухопила знахідку і побігла ховати про чорний день. Вона саме перебігала вулицю перед новим будинком, коли з'явився прадавній ворог — портовий пес — і, зрозуміло, киця кинулась до дверей свого друга. Саме тієї миті негр відчинив двері, щоб випустити гарно вдягненого пана. Обидва одразу помітили кицьку та її здобич.

— Оце так кіт!

— Еге ж, сер, це моя кішка. Справжнісінька гроза для пацюків. Усіх переловила, того вона й худа.

— Не давайте їй голодувати, — сказав цей чоловік. за всіма ознаками домовласник. — Ви згодні її годувати?

— Продавець печінки ходить щодня, сер. Чверть долара за тиждень, сер, — одказав негр, мудро зметикуювавши, що має повне право на додаткові п'ятнадцять центів за «ідею».

— Ну то гаразд. Я платитиму.

XII

— М'я-со! М'я-со! — чується принадний, чарівний крик старого годувальника, що котить свою тачку по славетному Скрімперському провулку, і коти, як у добрі давні часи, збігаються зграями, щоб одержати свою належну пайку.

Тут і чорні, й білі, й руді, й сірі — всіх їх треба пам'ятати, а головне — пам'ятати їх власників.

Повернувши за ріг нового будинку, тачка робить незвичайну в минулі часи зупинку.

— Гей, ви, з дороги, жалюгідна потолоч! — кричить годувальник і вимахує своєю чарівною паличкою, прокладаючи дорогу для маленької сірої кицьки з блакитними очима і білим носиком. Їй дістається небачено велика порція, бо негр Сем мудро поділяє прибуток порівну з годувальником.

Кицька біжить зі своїм обідом під захисток великого будинку, до якого вона назавжди приписана.

Її четверте життя принесло їй стільки радощів, що вона про них і не мріяла. Колись усе було проти неї, зараз щастя, здається, саме йде до рук. Не можна сказати, щоб вона помудрішала в мандрах, але вона знала, чого хотіла, і зрештою таки домоглася свого.

Збулася навіть її давня честолобна мрія: вона спіймала не одного, а одразу двох горобців, коли вони саме зійшлися у смертельному двобої у ринві. Хтозна, чи пощастило їй зловити ще хоч одного пацюка, але негр розшукує мертвих шурів де тільки може, і виставляє їх про людське око, аби довести, що кицька не дарма їсть свій харч.

Мертв'як лежить у вестибюлі до появи хазяїна, а тоді негр, перепрошуючи, викидає його геть:

— А щоб її, цю кицьку, вибачте, сер. Це все Королівська Аналостанка. Ну чисто тобі пацюча смерть.

За цей час вона кілька разів приводила кошенят. Негр вважає, що рудий кіт — батько деяких з них, і, певна річ, він має рацію.

Він продавав її безліч разів зі спокійною душею, бо добре знав: за кілька днів Королівська Аналостанка знову буде вдома. Не викликає сумніву, що він збирав гроші, плакаючи якісь шляхетні наміри. Кицька змінила своє неприязне ставлення до ліфта і навіть навчилася підніматись і спускатися в ньому. Негр вперто стверджує, що одного разу, коли вона з горішнього по-

верху почула крики годувальника, то зуміла натиснути сама кнопку ліфта і спустилася вниз.

Кицька знову стала пухнаста й гарна — справжня красуня. Вона не тільки одна з чотирьохсот привілейованих годованок тачки, але й визнається зіркою першої величини. Годувальник ставиться до неї з надзвичайною поштивістю. Навіть вигодувана вершками та курятиною кішка власника ломбарду не користується такою шанною, як Королівська Аналостанка.

А втім, незважаючи на свій достаток, високе громадське становище, королівське звання та підроблений родовід, найбільше щастя для неї втекти з дому й потинятися сутінками по задвір'ях, бо в глибині душі вона була, є і, мабуть, назавжди лишиться брудною маленькою задвірковою кицькою.

ДОМІНО

Життєпис чорно-бурого лиса

Частина перша

ДИТИНСТВО

І. Рідна домівка

Сонце зайшло за Голдерські гори, і м'які сутінки, такі любі всьому живому, вже почали огортати навколишні горби та долини. Навзаході небо пишно палахкотіло, а у видолинах світло було таке слабке, що ледве давало тіні. Вздовж річки Шобан, на високому її березі, ріс невеликий сосняк, де заховувалася затишна галявинка. О тій чудовій весняній порі, коли навколо духмяніли запашні квіти, вона видавалася справжнісіньким райським куточком. І все ж найцікавіша ця галявина була тим, що тут оселилася родина лисиць.

Вхід до нори крився в гущавині. Але зараз, у надвечірній час, уся родина вийшла на галявину погратися й погуляти.

Посередині була мати. Вона сиділа зовсім непорушно, але пильно стежила за всім, що відбувається навколо. А її малі пухнасті м'ячки затіяли грайливу мотанину, нічим не турбуючись: адже для малят найвища сила — мати, а коли ця сила їм віддана, то й увесь світ видається сповненим приязні. Вони безпечно гуляли, вовтузились одне з одним, гаюлися за мухами, жучками, відважно нюхали волохатих джмелів, щосили бігали, ловлячи кінчик материного хвоста, або віднімали

одне в одного якийсь нікому не потрібний недогризок. Одне слово, гралися аби грати і були раді будь-якій причині, щоб знову почати веремію. За м'яча їм правило засохле качаче крило. Багато разів воно переходило від одного до другого. Аж ось його схопило найспритніше лисеня з чорною смугою впоперек писка і почало з ним кружляти, поки іншим не набридло за ним даремно ганятися. Тоді воно й собі кинуло крило, вчепилося за материн хвіст і так заходилося його крутити, що вона, не стерпівши, щосили сіпонула хвоста, аж мале полетіло шкереберть.

У розпалі цих веселощів на галявині майнула чиясь тінь, і мати й діти стенулися, та зараз же й заспокоїлись — це був батько. Він ніс для них їжу, тому всі миттю повернули в той бік очі й носи. Лис поклав додолу здобич — щойно задушену хохулю, і мати схопила її. Розказують, що лисиця ніколи не буде нести до своєї нори здобич, якщо там немає лисенят. І це правда. Лисиця кинула хохулю дітям, і вони накинулися на неї, як зграя вовків. Вони сіпали, тягли її, гарчали й люто витріщалися одне на одного, несамовито тріпаючи головою, щоб одірвати свою частку.

Мати з любов'ю дивилася на цю веселу метушню, не забуваючи озирати поглядом і навколишній ліс. Там могли ховатися страшні вороги: люди з рушницями, хлопці, собаки, орли чи сови, — всі вони залюбки полюють лисенят. Вона завжди на чатах, і пильнувати їй допомагає лис. Хоч він у родині грав другорядну роль (лисиця навіть не пускала його до нори, поки діти були сліпі), але все ж сумлінно постачав їм їжу і завжди стояв на сторожі.

Веселий бенкет лисенят був порушений батьковим «юр-юр-юр-як» — сигналом про те, що наближається небезпека. Коли б лисенята були трохи більші, вони й

самі б зрозуміли, що це означає. Але ж вони були ще дуже малі, і тому мати навчила їх, що робити: погрозило повторила батьків сигнал і загнала їх до півтемної нори, де кожне спокійно доіло свою частку.

Серед ферм одної тільки Нової Англії водиться не менше тисячі пар лисиць. В кожній парі щороку народжуються діти, тому такі сцени, як ця, можуть відбуватися перед будь-якою лисячою норою кожного сонячного весняного або літнього дня. Отже, подібних сцен під самісіньким нашим носом буває не менше ста тисяч на рік, але лисиці такі потаємні, такі хитрі й обережні батьки, що хіба одній людині із ста тисяч пощастить спостерігати це відрядне видовище. Зате як чарує очі та серця такий вияв щирої любові й відданості у цих тварин!

У містечку Голдері таким щасливцем, одним із ста тисяч, виявився Абнер Джюкс — довготелесий, білявий, весь у ластовинні хлопчина, який, замість того щоб пасти корів, лазив по деревах і драв воронячі яйця.

Він дивився вниз на веселу гру лисенят з таким захватом, що можна було відразу сказати: з цього хлопця виросте справжній природолюбець. Він одразу ж помітив лисеня з чорною пасмугою на писку, неначе в масці доміно¹, і, всміхаючися, стежив за його потішними витівками. Хлопець не замишляв проти лисячої родини нічого лихого і навіть не збирався перебивати пустощі малечі, та все ж через нього настав їх кінець, і через нього малятам довелося зазнати сумної долі.

Як і більшість хлопців, Абнер полював на лисиць тільки взимку. Він пишався своїм мисливським соба-

¹ Доміно — маскарадне вбрання у вигляді довгого плаща з каптуром.

кою, який незабаром стане «найкращий в усьому шта-ті». Правда, це був ще не собака, а всього лише щеня, але воно вже мало великі лапи, тонку талію й могутні груди. Голос у нього був дуже гучний і ляскучий, а вдача така люта й понура, що з нього й справді мав вирости презлючий собака. Абнер завжди причиняв його вдома, але зараз щеня вирвалося надвір і відразу ж кинулося шукати свого господаря. Саме воно, біжачи слідами Абнера, й стривожило батька лисенят.

Лисиця-мати, переконавшись, що всі семеро її найдорожчих малят зараз у безпеці, в норі, відразу ж кинулася назустріч ворогові. Вона навмисне побігла так, щоб собака натрапив на її слід, і справді незабаром почувла металеве дзявкання, від якого навіть її мужнє серце закалатало дужче.

Та за себе вона зараз не думала. Їй треба було відвести вбік ненависного собаку. На безпечній віддалі від нори вона легко його позбулася, здвоївши свої сліди, й прибігла додому. Там все було гаразд. Тільки лисеня з чорним писком, що завжди її зустрічало біля входу, тепер принишкло в найглухішому кутку нори, уткнувши носа в пісок.

Воно визирнуло було надвір і почуло жакливий, пронизливий гавкіт собаки. Лисеня так перелякалося, що по всьому його хребту аж до кінця пухнастого хвоста пробігли холодні дрижаки; воно щодуху кинулося в найдальший куток нори й лежало там, скоцюрбившись, хоч небезпека вже давно минула.

Дотепер воно жило у світі любові; віднині в цей світ вдерся страх.

II. Нещастя

Багато хто з мисливців твердо переконаний: лисиця ніколи не залізе до курника, що найближчий до її нори. Вона не має ніякого бажання накликати на себе помсту найближчого сусіда, а тому воліє ходити по здобич на більш віддалені ферми. Може, цим і пояснювалось те, що курник Джюкса зовсім уникнув наскоків, тоді як Бентон щодня не дораховувався якоїсь курки. Старий Бентон взагалі не визначався терплячістю, але коли з його курника зникло більше чверті породистих курей, то він і зовсім розлютився й заявив: якщо сини його не можуть захистити курей, то він це зробить сам...

У неділю сини Бентона, Сай і Бад, проходячи вершиною горба, зачули гавкання Джюксового собаки, який гнався за лисицею. Собака цей був їм не дуже до вподоби, тому вони не схотіли втручатися в його справи. Але вони зупинилися, простежили за гонитвою, що відбувалася внизу, в долині, й побачили, як спритно лисиця обдурила собаку, коли їй набридло втікати. «Цікавий випадок,— подумали вони.— Буде що розказати людям біля пошти, коли б тільки там був хтось із Джюксів».

Але не встигли вони рушити далі, як лисиця показала знову, вже несучи в зубах білосніжну курку. Бентон дуже пишався своїми білими доркінгськими курми, і це ж одну з них вполювала зараз лисиця. Через півгодини хлопці стояли вже біля нори серед купи білого курячого пір'я. Хлопці спробували просунути в нору довгу палицю, але нора була кручена, тож лисенята, хоч і страшенно перелякані, все ж залишилися цілі й неушкоджені. Тим часом батько й мати гасали навколишнім лісом: вони нічим не могли їм допомогти.

Хоч нора й була на Джюксовій землі, діти Бентона вирішили прийти сюди наступного дня і викопати лисенят. Але в лисиці пробудився материнський інстинкт: її оселі загрожувала небезпека. Тому вона відразу стала рити іншу нору, а на світанку почала переносити туди свою родину.

Селянам відомо один дуже простий спосіб відбору: коли їм треба визначити, яке з новонароджених кошенят найкраще, вони користуються таким способом: виносять їх усіх у чисте поле. Кішка незабаром знаходить своїх дітей і починає переносити їх додому. І те кошеня, якого вона візьме першим, і є найкраще. Та й справді ж: найспритніше завжди вилізе на самий верх купи, на нього відразу ж зверне увагу мати і візьме його.

Отак було й тепер. У норі перше зустріло матір те лисеня, яке було найспритніше й найсильніше — Доміно, і його першого перенесла вона в безпечне нове сховище. За другим разом вона взяла найсильнішу його сестру, а за третім — невеликого, але міцного братика. А старий лис чатував на сусідніх горбах. Вже почало сіріти; мати саме переносила третього малого, як раптом батько подав сигнал небезпеки.

Хлопці Бентона прийшли з лопатою й мотикою, щоб розрити нору, і вже почали копати, але за три фути від входу наткнулися на величезний камінь. Що ж робити? Раптом з каменярі в горах долинув гук вибуху, підказавши їм план дій. Один з хлопців сховався до каменярі й приніс динамітний патрон, якого заклали в тріщину. Через хвилину почувся страшенний вибух, і коли спала пилюка, то виявилось, що вибух не розкрив лігва, а, навпаки, засипав його камінням. Лисенята, звичайно, або задихнулися, або їх роздушило. Вибух перетворив житло у могилу, і хлопці пішли додому.

Коли б вони прийшли сюди вночі, то побачили б,

як лисиці, і батько й мати, розгрібали лапами землю, як гризли зубами уламки граніту, щоб дістатися до своєї нори. Наступної ночі вони знову прийшли обоє, третьої ночі приходила вже одна тільки мати, а потім і вона залишила цю безнадійну справу.

ІІІ. Нова домівка

Нова домівка лисиць була за милю від попередньої і вже не на вершині горба, а біля річки Шобан, що саме тут витікає з міжгір'я на просторі луги. Тут, у виярку поміж скелями, де густо сплелося коріння осик та беріз, і була їхня нора. Перед входом до нори лежали дві брили граніту, бо лисиці вірять, що камінь— найкращий для них захист. Попередня нора була на схилі горба в сосняку, а ця — у виярку, що заріс осиками. Сосна весь час шумить, зітхає, осика — тремтить, трепече. А поруч, дзвінко виспівуючи, тече річка. І після того великого нещастя в родині лисиць шум сосен нагадував їм про минуле лихо, а річка й осики, здавалося, співали мирних пісень.

Біля самого входу до нори був густий чагарник, який спускався до тихої річки, що на її берегах розрісся оситняг. Цей зелений схил був місцем розваг трьох лисенят. Не раз і не двічі, а багато десятків разів можна було бачити, як батько-лис приносив їм здобич. Вся трава довкола була витоптана лапками лисенят, що безперервно тут бігали, граючись. Лисенята тепер швидко підросли, але найшвидше росло старше, в якого щодня темнішали і хутро, й маска на писку.

Батько й мати почали їх навчати, як ловити здобич. Мати вже майже не годувала їх молоком, вони їли те, що й дорослі, та ще їй повинні були самі знайти харч, який приносили їм батьки, залишаючи щоразу далі від

нори. Почувши материн поклик, всі лисенята кидалися в ліс і починалася дуже серйозна гра під назвою «не знайдеш — будеш голодний». Як тільки вони ганяли туди й сюди по чагарнику, як петляли схилами горба, роздивляючись і обнюхуючи кожну ямочку! З якою радістю летіли вперед один з-перед одного, коли вітер підказував їм, куди бігти, і як чудово навчилися вони на решті мчати щодуху по батькових та материних слідах просто до схованої їжі!

Отак і навчалися вони справжнього полювання. Батькам здавалося, що всіх лисенят вони годують однаково, але насправді тут, як і повсюди, можна було пересвідчитися в справедливості старого, як світ, правила: «хто має більше, той більше й одержує». Найстарше лисеня було найрозумніше, найсильніше, найспритніше. Воно завжди знаходило їжу перше і хапало найбільші і найкращі шматки. Росло воно швидше за інших, і різниця між ними щодня була все помітніша. Але воно відрізнялося від інших ще одним: його темносіре хутро дедалі чорніло. Коли в брата й сестри почало рости руде й жовте хутро, властиве для їхньої породи, то в нього хутро щодня темніло, а на писку й лапах і зовсім стало чорне.

Був уже кінець липня. Старі лисиці не тільки невтомно діставали дітям їжу на сусідніх фермах, але й пильно оберігали їх від будь-якої небезпеки. Нерідко в їхній долині чути було голосне гавкання собаки, і завжди, почувши його, чорне лисеня тремтіло, але батько чи мати бігли назустріч ворогові і, легко його обдуривши, змушували повернутися додому без нічого. Обдурити собаку серед скель було їм так легко, що лисиці стали зневажати свого незграбного переслідувача і зробилися дуже самовпевнені. І от якось, коли всі троє лисенят галасливо бігали по галявині, шукаючи прине-

сену батьком здобич, на них раптом кинувся плямистий собака. Від страшного рику лисенята кинулися врозтіч, але менший братик заворонився і потрапив у величезні собачі щелепи. Чудовисько-собака приніс це тендітне звірятко на ферму, поклав до ніг господаря і чекав, що той його за це похвалить. Але так і не діждався.

Біда ніколи не приходять одна. Наступного ранку лис-батько біг додому зі спійманою качкою, як раптом спереду почулося собаче гавкання. Він звернув з добре знайомої йому дороги й опинився на стежці, огороженій з обох боків високим плотом, через який він не міг переплигнути, не випустивши качки. Лис побіг стежкою, а собаки за ним. Тоді він шмигнув у перший же двір і — о горе! — натрапив ще на одного собаку: тут він і загинув.

Але його сім'я нічого про це не знала. Просто він не повернувся додому, не приніс здобичі. Мати і двоє лисенят в норі посеред осик трохи поголодували, а потім лисиця-мати відважно взяла на себе всі турботи. Щоправда, їй уже майже й нічого було турбуватись за дітей: у серпні вони вже разом з нею почали виходити на полювання і самі собі здобували їжу. У вересні дочка була вже така завбільшки як і мати, а брат у темному хутрі вдався набагато більший і сильніший за неї.

Стосунки між сестрою і братом, а також між матір'ю й сином тепер дуже змінилися, і обидві лисиці тепер почали уникати зустрічей з цим високим чорним лисом. Мати й дочка продовжували ще жити разом, але якийсь глибинний інстинкт уже порізнив їх навіки. Зустрічаючись випадково з високим чорним лисом, вони поводитися з ним по-дружньому, але всі троє намагалися зустрічатися якомога рідше. Отак швидкий Доміно, навчившись піклуватися сам про себе, покинув старий осиковий гайок і почав жити одинцем.

нори. Почувши материн поклик, всі лисенята кидалися в ліс і починалася дуже серйозна гра під назвою «не знайдеш — будеш голодний». Як тільки вони ганяли туди й сюди по чагарнику, як петляли схилами горба, роздивляючись і обнюхуючи кожну ямочку! З якою радістю летіли вперед один з-перед одного, коли вітер підказував їм, куди бігти, і як чудово навчилися вони на решті мчати щодуху по батькових та материних слідах просто до схованої їжі!

Отак і навчалися вони справжнього полювання. Батькам здавалося, що всіх лисенят вони годують однаково, але насправді тут, як і повсюди, можна було пересвідчитися в справедливості старого, як світ, правила: «хто має більше, той більше й одержує». Найстарше лисеня було найрозумніше, найсильніше, найспритніше. Воно завжди знаходило їжу перше і хапало найбільші і найкращі шматки. Росло воно швидше за інших, і різниця між ними щодня була все помітніша. Але воно відрізнялося від інших ще одним: його темносіре хутро дедалі чорніло. Коли в брата й сестри почало рости руде й жовте хутро, властиве для їхньої породи, то в нього хутро щодня темніло, а на писку й лапах і зовсім стало чорне.

Був уже кінець липня. Старі лисиці не тільки невтомно діставали дітям їжу на сусідніх фермах, але й пильно оберігали їх від будь-якої небезпеки. Нерідко в їхній долині чути було голосне гавкання собаки, і завжди, почувши його, чорне лисеня тремтіло, але батько чи мати бігли назустріч ворогові і, легко його обдуривши, змушували повернутися додому без нічого. Обдурити собаку серед скель було їм так легко, що лисиці стали зневажати свого незграбного переслідувача і зробилися дуже самовпевнені. І от якось, коли всі троє лисенят галасливо бігали по галявині, шукаючи прине-

сену батьком здобич, на них раптом кинувся плямистий собака. Від страшного рику лисенята кинулися врозтіч, але менший братик заворонився і потрапив у величезні собачі щелепи. Чудовисько-собака приніс це тендітне звірятко на ферму, поклав до ніг господаря і чекав, що той його за це похвалить. Але так і не діждався.

Біда ніколи не приходить одна. Наступного ранку лис-батько біг додому зі спійманою качкою, як раптом спереду почулося собаче гавкання. Він звернув з добре знайомої йому дороги й опинився на стежці, огороженій з обох боків високим плотом, через який він не міг переплигнути, не випустивши качки. Лис побіг стежкою, а собаки за ним. Тоді він шмигнув у перший же двір і — о горе! — натрапив ще на одного собаку: тут він і загинув.

Але його сім'я нічого про це не знала. Просто він не повернувся додому, не приніс здобичі. Мати і двоє лисенят в норі посеред осик трохи поголодували, а потім лисиця-мати відважно взяла на себе всі турботи. Щоправда, їй уже майже й нічого було турбуватись за дітей: у серпні вони вже разом з нею почали виходити на полювання і самі собі здобували їжу. У вересні дочка була вже така завбільшки як і мати, а брат у темному хутрі вдався набагато більший і сильніший за неї.

Стосунки між сестрою і братом, а також між матір'ю й сином тепер дуже змінилися, і обидві лисиці тепер почали уникати зустрічей з цим високим чорним лисом. Мати й дочка продовжували ще жити разом, але якийсь глибинний інстинкт уже порізнив їх навіки. Зустрічаючись випадково з високим чорним лисом, вони поводитися з ним по-дружньому, але всі троє намагалися зустрічатися якомога рідше. Отак швидкий Доміно, навчившись піклуватися сам про себе, покинув старий осиковий гайок і почав жити одинцем.

IV. Нове вбрання і нове життя

Тепер Доміно вступив у великий буремний світ, що так відрізнявся від рідної домівки під осиками. Тепер він почав жити самостійно і повинен був розраховувати тільки на власні сили, щоб прогледувати себе й уберегтися від ворога. Щоднини він ставав усе розумніший, обережніший та красивіший.

Невдовзі після того, як він залишив свою нору, йому довелося рятуватися від переслідування і тоді йому вперше довелося пересвідчитися, що розум деколи рятує краще за найшвидші ноги і що в нього у важку хвилину є відданий друг — друг, якого він бачив щодня й раніше, але з яким познайомився тільки тепер.

Якось за Доміно погналося двоє собак, і, рятуючись від них, він до крові зранив свої лапи на скелях. Було дуже жарко, сухо. Доміно щодуху помчав уперед, аби охолодити свої розгарячені, стомлені, скривавлені ноги в річці. Спустившись до води, він подався по мілкому проти течії, тішачися прохолодою. Так він пройшов з чверть милі, коли почув валування собак, що бігли по його сліду до річки. Молодий лис стрибнув на острівець і, сховавшись в кущах, спостерігав, як собаки згубили на березі слід, як вони бігали туди й сюди, намагаючись знову його знайти, і нарешті, нічого не виявивши, зовсім спантеличені попленталися додому.

Може, лис ясно і не розумів, що вода сховала його сліди, але в нього виробилося тверде переконання, що річка — таке місце, де можна втекти від небезпеки. Пізніше цей висновок не раз підтвердився досвідом. А на тім боці річки, нижче по течії, була піщана обмілина, де теж не залишалось жодних слідів і де можна було спекатися від переслідувача. Коли настала зима і річка вкрилася тонким шаром блискучої криги, Доміно по-

мітив, що ця крига чудово витримує його і ламається під важким собакою. Але справжньою знахідкою для нього виявилася скеляста круча над річкою. Під урвищем вилася стежечка, спочатку досить широка, а потім така вузенька, що нею ще міг пройти лис, але ніяк не мисливський собака. Ця стежечка огинала вершину, а далі полого піднімалася на скелю і вела до лісу, куди іншою дорогою було не менше двох миль.

Нарешті Доміно взнав, що коли лови виявилися невдалі, то біля річки завжди можна знайти щось їстівне. Чи то була викинута на берег риба, чи дохла пташка, чи хоча б жаба, а все ж чимсь можна було перебити голод. І він думав: «Яке чудове місце річка! Тут завжди можна чимсь поживитися». Так річка стала йому другом.

Он як помудрішав наш лис! І зовні він теж став зовсім інший, хоч ця зміна вдесятеро збільшила небезпеку для його життя. Бо його хутро щодня ставало все темніше, все густіше, аж поки почорніли всі руді й сірі волосинки. І кожний, хто розуміється на хутрових звірах, сказав би: «А з нього, певно, вийде неабиякий красень. Це молоде лисеня стане справжнім чорно-бурим лисом».

Роздобути хутро чорно-бурої лисиці — найбільше щастя, про яке тільки може мріяти будь-який мисливець. Але цього скарбу пильнують хитрість звірка і його швидкі ноги — тому вполювати чорно-буру шкірку може хіба що тільки щасливець. Ці шкірки не всі однакові, вони так само розрізняються, як і діаманти, по величині і якості, і мисливці розрізняють їх дуже точно.

Чорно-бура лисиця тільки взимку дуже відрізняється від звичайної. Чорно-буре лисеня, поки воно не змінило свого дитячого хутра, може легко видатися за звичайне. Лише з наближенням зими можна помітити

красу, притаманну шляхетній породі. І ось тепер, коли минула осінь і в Голдері настали морозяні ночі, зимове хутро Доміно щодня ставало все гущіше й довше, хвіст з білим кінцем все пухнастіший, а чорна смужка впоперек морди — все чорніша і скидалася на маску посеред сріблястого волосся. Голова й шия теж стали блискучо-чорні. Нарешті, немов зірки вночі на темному небі, з'явилися блискучі білі кінці волосин на фоні чорного, як смола, хутра. Той, хто бачив чорненьке лисеня в липні, ніколи б не пізнав його тепер, у листопаді, у всій пишноті чудового зимового вбрання: Доміно перетворився на прекрасного чорно-бурого лиса.

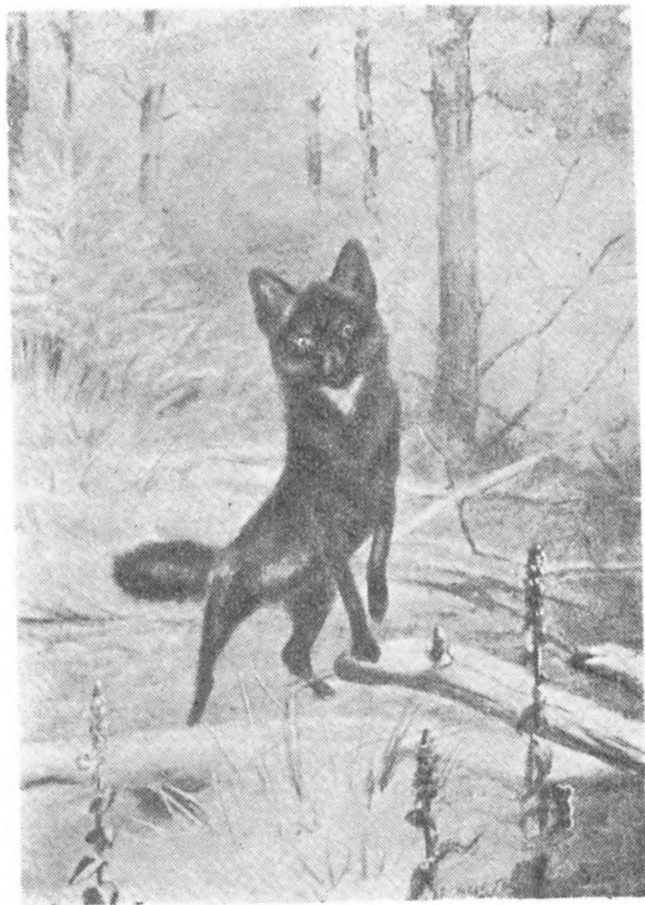
V. Красень і потвора

Незабаром усім стало відомо, що в Голдері з'явився чорно-бурий лис. Люди вже не раз бачили цього красеня, це диво серед хутрових звірів, і дехто навіть гадав, що Джюксова сучка, чорна Гекла, не раз уже ганялася за ним по п'ятах. Так принаймні розповідав сам Джюкс, хоч сусіди й підсміювалися з таких чуток, запевняючи, що чорно-бурий лис просто хотів познущатися з дурного собаки, змушуючи його бігти за ним щодуху, щоб потім спекатися від нього з допомогою одного з своїх незчисленних викрутів.

Гекла мала надзвичайний голос: гучний, дзвінкий і такий сильний, що тихої ночі його можна було чути за кілька миль. Це гавкання скидалося на мимовільне, бо сучка безперервно гавкала при кожному стрибку, навіть коли поверталася додому по власних слідах. Джюксові хлопці вважали, що Гекла — чудовий, зразковий мисливський собака, а сусіди твердили, що це всього лише якийсь покруч лисячої пастки й парової сирени, та до того ще й понура та дика потвора. Безсторонні

люди дотримувалися думки, що Гекла — здорове, швидке, злюче щеня, в якого дійсно особливий незабутній голос. Я вперше почув, як гавкає Гекла, коли її замкнули в повітці, і цей ляскучий, страшний, металевий голос вчувався мені після цього кілька днів.

І ось якось восени, вже при заході сонця, коли я гуляв у лісі біля підніжжя Голдерських горбів, до мене долинув здалека той самий металевий гавкіт. Я відразу впізнав його і здогадався, що Гекла за кимсь женеться. Скоро мені стало все зрозуміло. Я почув, як стиха зашелестіло листя, і через кілька секунд побачив чудового звірка — чорного, наче вугілля, лиса. Він на хвилику зупинився і, ставши передніми лапами на дерево, що лежало долі, оглянувся. Лис був за п'ятдесят ярдів від мене, і я здогадався, що треба зробити: приклавши до губів руку, потяг у себе повітря й голосно цмокнув. Лис відразу ж повернувся і швидко поповз у мій бік. Ось уже між нами не більше двадцяти ярдів. Він став у зграбну позу, підвів голову, злегка підніс угору передню лапу, намагаючись дізнатися, звідки почувся любий йому голос щура або кролика. Яке ж було на ньому чудове хутро! Стояла ще рання осінь, а на тлі чорного, блискучого хутра уже виразно виділялися білі, наче сніг, груди і світлий кінчик хвоста. Жовті очі його горіли, наче вогники, а сріблясте волосся оточувало, наче сяйво, його голову й шию. Здавалося, я ніколи в житті ще не бачив такого дива. Нарешті я здогадався, що це, мабуть, і є отой голдерський чорно-бурий лис. Ми обоє стояли непорушно. Як це часто буває, він не міг зрозуміти, що перед ним людина. Але металеве гавкання було все ближче, тож лис збирався побігти далі. Я цмокнув ще раз, і знову дістав щасливу нагоду спостерігати зграбну позу настороженого звірка. Але ось я зробив необережний рух, і лиса наче вітром здуло.

За десять хвилин з'явилася інша тварина. Гавкаючи через кожні кілька футів, ламаючи все, що не гнулося, з налитими кров'ю очима, ні на що не дивлячись, важка, незграбна, бігла за лисом Гекла, відома всім Гекла, яка хотіла наздогнати найшвидшого на всі Голдерські горби звірка.

Аж страшно було дивитися, як ця потвора, пирхаючи, обнюхувала землю і бігла точнісінько по сліду, ні разу не звернувши з нього. З її лютих очей легко можна було догадатися, що станеться, коли вона дожене лиса. Я запищав кроликом, але Гекла не звернула на це ніякісінької уваги: вона тільки й думала, що про слід. Я сам полюю на лисиць і люблю таке полювання, але того дня це прекрасне створіння, за яким гнався безжалісний Цербер, пагадувало мені чудову співучу пташку, яку душить змія. Я забув давню дружбу людини з собакою і всією душею симпатизував чорно-бурому лису.

VI. Життя Доміно взимку

Настала зима, і сільські хлопчачки почали своє безладне полювання на лисиць. Пустивши вперед двох трьох собак, вони йдуть звичайно за ними зі своїми рушницями. Якось на слід Доміно напала група кінних мисливців із цілою зграєю собак, але Доміно сховався у скелях біля річки. І після кожної успішної втечі він ставав дедалі сильніший, розумніший, дедалі краще міг збивати з пантелику переслідувачів. Він навчився, крім усього іншого, ще й витримки. Страшне гавкання собаки-здоровила лякало його й тепер, але Доміно навчився бороти свій страх і ставав дедалі відважніший та мужніший.

Тепер він жив так, як живуть усі лиси-одинаки. У

нього не було нори,— лисиці рідко живуть взимку в норах,— і він лягав спати на відкритих місцях; від холоду його захищали густе хутро та пухнастий хвіст, а від будь-якої небезпеки чудові нюх і слух.

Спав він майже завжди тільки вдень, на осонні. Це вже такий неписаний закон у лисиць: «Вночі полювати, а вдень — спати». Коли починало смеркати, Доміно інстинктивно вирушав у мандри на пошуки харчу, так само як це робили і всі його предки.

Дехто помилково думає, що дикі тварини можуть бачити і в темряві. Ні, світло потрібне їм теж, хоч і значно менше, ніж людині. Щоправда, тварини краще, ніж людина, можуть пересуватися в темряві помацки. Вони не люблять яскравого світла, що буває опівдні, а любляють ранкові та вечірні сутінки. При місяці або в зоряну зимову ніч, коли блищить сніг, полювати найзручніше. Отже, й Доміно, тільки-но сіло сонце за обрій, вийшов на щоденний промисел. Він біг підтюпцем навпроти вітру, звертав убік, щоб дослідити кожний більш-менш примітний чагарник чи зарослий осокою вибалок, заглядав повсюди, де йому вдавалося колись щось піймати, і підбігав до кожного стовпа, каменя або рогу огорожі понюхати, чи не була там недавно якась лисиця. Бо лисиці, як і собаки та вовки, мають звичку залишати сліди біля кожного каменя чи стовпа. Потім він гасав по вершинах горбів, оглядаючи їх з усіх боків, і принюхувався, чи не почує запаху дичини. Якщо чути було яке-небудь шарудіння — він зупинявся і стояв нерухомо, аж поки переконувався, що небезпеки немає, або підкрадався, немов кішка, ближче — поглянути, що там діється. Деколи він видирився на яке-небудь похилене дерево, щоб оглянути місцевість, а якщо такого дерева не було, то підскакував угору, щоб далі побачити. Під час цих нічних походів він не об-

ходив і фермерських садиб, які охороняли собаки. Цікаво, що, де з'являться нові ферми, там стає більше лисиць,— кожна ферма має одного або й двох постійних утриманців лисячого поріддя.

Отож Доміно, незважаючи на собак, біг від одної ферми до іншої. Коли треба було пересвідчитись, що там робиться, він зупинявся і гавкав — якщо собака вибігав, лис кидався навтіки, а коли ніхто не відзивався, він робив висновок, що собака зачинений, прокрадався у двір і шастав по всіх усядах. Звичайно, він завжди волів би зловити вгодовану курку, яка зразу німіла, щойно він хапав її за горлянку. Але часом йому доводилося задовольнятися усякою всячиною — шматком хліба, викиненого курам, чи навіть дохлим щурем з капкана. Не гордував він і недоїдками з свинячого корита.

Майже щоночі він знаходив щось їстівне; а коли е змога хоч п'ять разів на тиждень наїстися, то цього цілком вистачить, щоб не схуднути й пережити зиму.

VII. Доміно знаходить собі подругу

Жодна дика тварина не блукає по всіх усядах, скрізь де попало. Кожна має окрему ділянку, ловецьке угіддя, яке вважає своєю власністю. За це угіддя вона ладна битися з будь-яким зайдою, що належить до її породи. Спостереження показують, що ловецьке угіддя лисиці звичайно тягнеться на три-чотири милі від нори. Може бути, що ділянка однієї лисиці частково співпадає з ділянками інших. Але вона звекає до таких сусідів. Вивчивши їхню зовнішність і запах їхніх слідів, лисиця не звертає на них уваги. Зовсім інша річ, коли вдирається якийсь чужинець. Тоді починає діяти правило: «Бийся й перемагай або здайся й утікай».

Коли «Сніговий місяць» доходив кінця, Доміно, у

розквіті сил, убраний у чудове хутро, відчув себе дуже самотнім. Часом це незрозуміле бажання знайти собі товариша змушувало його подовгу сидіти на горбі коло якоїсь ферми і слухати гавкання собак або, якщо не було небезпеки, навіть навмисне потрапляти їм на очі, щоб вони за ним ганялися. Деколи ж він сідав на вершині освітленого місяцем горба і протяжно вив. Вчені називають це виття лисячим гавканням, а мисливці тужним плачем:

Яп, яп, яп, яп, юррр-йоу,
Яп, яп, яп, яп, юррр-йоу...

Отак він сидів, виючи, однієї ночі «Голодного місяця» і зовсім не сподівався, що до нього хтось відкликнеться. Що більше Доміно вив, то дужче відчував свою самотність.

«Голодний місяць» — це по-нашому лютий. Зима стала не така вже сувора, повіяв м'який вологий південно-східний вітер, а з ним з'явилося якесь дивне відчуття весни.

Яп, яп, яп, яп, юррр-йоу,
Яп, яп, яп, яп, юррр-йоу,—

завів знову Доміно і, уважно подивившись навколо, помітив якусь тінь, що майнула засніженим полем. Поки він, нашорошивши вуха, слідкував за нею, інша тінь, але вже ближче, пронеслася по снігу, і Доміно відразу ж кинувся за нею.

Людина пізнає своїх сусідів тільки із зовнішності і легко помиляється, коли вони хоч трохи її змінять. Лисиця перевищує людину в цьому відношенні: вона знає сусідів ще й по запаху їхніх слідів та тіла, а запах май-

же не змінюється. За якусь мить Доміно уже нюхав слід другої тині і його ніс відразу підказав йому, що це слід рудого лиса, який живе на Шобані. Він віддав на полював у цьому районі, тому Доміно спокійно побіг далі. Але від сліду другої тині його кров так і закипіла від обурення: цей слід залишив чужак, що забрів на його територію. Доміно помчав щодуху. Але що далі він біг, принохуючись до сліду, то меншав його гнів: інше почуття опановувало його. А ніс, цей чудовий неперевершений проводир, нашіптував: «Поспішай... Це ж та, за ким ти сумував: це лисиця».

Щодуху понісся він уперед і знову натрапив на слід рудого, який біг по першому сліду. Недавно Доміно зовсім спокійно обнюхував його слід, тепер же він запалився невимовним гнівом на свого суперника, аж волосся від вух до хвоста наїжачилося.

Пробігши три-чотири галявинки, Доміно догнав обох лисиць. Те, що він тепер побачив, не було схоже ні на переслідування, ні на бійку і не зрозуміло було — гніваються вони одне на одного чи ні. Чужа лисиця, невелика руда самочка з елегантною білою манишкою, відбігала трохи вперед. Рудий відразу ж доганяв її, і тоді вона поверталася до нього і вищиряла зуби. Він відскакував, але не кусався. Так вони й бігли зигзагами, і Доміно, побачивши їх, відчув, що його охопила ціла буря гніву й жадання. Йому чомусь здавалося, що в нього більше прав на Білянку, і він здивувався, коли вона сахнулася від нього ще дужче, ніж від його суперника. Він оглянувся і грізно загарчав на Рудого. Той підняв догори хвоста, випростався і вищирив свої зубиська.

Кілька секунд вони стояли так один навпроти одного. Білянка тим часом хотіла втекти. Суперники швидко побігли за нею вслід, загрожуючи один одному. Пер-

шим догнав її Доміно. Вона зупинилась і огризнулась, але не дуже сердито. З другого боку підбіг Рудий і побачив, що йому погрожують і Доміно, й Білянка. Суперники кинулися в бійку. Доміно звалив Рудого, але не кусав його. Білянка знову хотіла тікати, і вони побігли за нею, не перестаючи гарчати один на одного.

Але хоробрість і врода Доміно вже покорили серце Білянки. Перебігаючи через поле, вона потроху наближалася до нього. І коли всі троє зупинилися, то виявилося, що тепер уже вони вдвох стоять проти Рудого. Доміно випростався, підняв хвоста, загарчав, показавши свої блискучі зуби, і з рішучим виглядом подався до свого суперника. Той зрозумів, що для нього все пропало, повернувся і понуро побіг геть.

Частина друга

УДВОХ

VIII. Весна

І ось нарешті на Голдер завітала весела весна. Схили горбів потемніли, річки зашуміли, в повітрі тільки й чути лопотіння крил, щебетання пташок, а в ставках без кінця кумкають жаби.

В лісі, ще безлистому, проглядає крізь сніг грушанка і, випроставши свої лискучі листочки, немов каже:

«Ось чого я чекала, аж ось коли будуть у пригоді мої червоні ягоди».

Куріпки, білки і бабаки ласують цим частуванням «Воронячого місяця», і кожний, хто любить диких тварин, мимоволі замислюється, як мудро чинить мати-природа, що в цю голодну пору можна знайти таку

смачну їжу. В лісі й на озері паруються тварини й птахи, а отже незабаром з'являться й новонароджені малята. І гомін весни відлунював також у серцях Білянки та Доміно.

З прадавніх часів тварини відшукували найліпшу форму сім'ї. І найкращою виявилася моногамія. Вона стала законом для вищих тварин. Минає пора кохання — але залишаються інші зв'язки. Так і Доміно та Білянка зробилися не лише подружжям, але й друзями на все життя. Бо так заведено у всіх лисиць.

Щойно по схилах задзюрчали перші струмочки, як ця пара почала шукати місце для нори. Де тільки вони не бігали, де не шукали. Вірніше, шукала сама Білянка, а Доміно слухняно плентався за нею. Так вони обнищпорили піщану рівнину на схід від Голдерських горбів. Але там повсюди були невеликі позначки, що їх залишили інші лисиці, а це їхньою мовою означало: «Чужинцям тут не місце». Потім вони облазили усі балки Голдера. Але там ще не розтанув сніг. Вони повернулися знову до річки і натрапили на осиковий гай — той самий гай, де минуло дитинство Доміно. Тут, здається, пошуки Білянки і закінчилися: вона знайшла те, чого так довго шукала.

Обнюхавши землю в багатьох місцях, вона почала рити землю посеред ліщини. Земля тут була вкрита товстим шаром снігу і торішнього листя, тому не замерзла, а інакше лисиця не змогла б вирити нори. Але якесь незрозуміле для нас відчуття підказало їй рити саме тут. А Доміно, вибравшись на горб, тим часом стояв на варті. За годину лисиця вилізла з ями і її змінив Доміно.

Так вони й рили кілька днів наперемінки, аж поки нора була готова. Це був довгий тунель, який спочатку спускався вниз, потім ішов угору до розширення, від

якого відходив убік інший тунель довжиною в кілька ярдів. Перший же тунель знову повертав угору і закінчувався поки що під замерзлим шаром землі.

Лисиця щодня шкребла замерзлу землю, яка щодали то все більш розтавала. Нарешті було прорито акуратний, круглий вхід. Лисиці замаскували його кущиком торішньої трави, а попередній вхід зарили. Біля нового входу не було виритої землі, і ніхто б його не помітив, навіть стоячи поруч. А трава, яка щодня все піростала, закривала його ще дужче.

Іжі тепер було вдосталь і одного разу, спіймавши необережного бабака, що вийшов поблукати вночі, Білянка зарила його в сухому піску бокової кімнати.

Тепер і лис, і лисиця старалися, щоб їх якомога рідше бачили поблизу нори. Вертаючися додому, Білянка раз по раз брьохала річищем струмочка, щоб не залишати помітних слідів. Доміно часто прилягав за зваленим деревом у траві, поки якийсь хлопчак проходив мимо, і гадки не маючи, що лис так близько. Чорнобурий лис з кожним днем все більше боявся таких зустрічей.

І все ж однієї зустрічі він не уник. Він помітив, що просто на нього йде невелика дівчинка з корзинкою в руці. Він не те щоб дуже злякався, просто відчув неспокій, та й то невеликий, бо подумав: «Вона мені не зробить зла». Встав і, не поспішаючи, попростував до дівчинки-школярки, яка збирала грушівку. Дівчинка теж його не злякалася, їй заманулося погладити його лискуче хутро. І йому хотілося, щоб вона його погладдила. Але тут де не взявся маленький собака, що біг за дівчинкою; він розгавкався на весь ліс, і Доміно мусив тікати. Дівчинка принесла додому ягоди і розповіла про лискучого лиса, що так ласкаво дивився на неї, але ніхто, крім малих та старих, їй не повірив.

ІХ. Подія

Коли за «Воронячим місяцем» настав «Трав'яний», повітря лісів та полів сповнилося чеканням нового життя. Білянка різко змінилася: вона уникала Доміно, не наче свого ворога. Коли він хотів залізти в нору, вона дико гарчала і прогонила його. Він не розумів чому, але слухався, цілими днями не заходив до нори. Під час його відсутності й сталася знаменна подія.

Хто змушує матір-людину любити, пестити, годувати своє немовля? Хто навчає її так дбайливо, так розумно його доглядати, тримати в теплі, оберігати ціною свого життя його спокій? Хто її вчитель? Нема й не було в неї вчителів, крім власного інстинкту: мати-дикунка робить це все не гірше найученішої європейки. Отакий самісінький інстинкт материнства проявився і в Білянки. В неї народилося п'ятеро лисенят, крихітних, безформних, «огидних», як сказали б про них люди, але для неї це були найкращі, найчудовіші створіння в усьому світі. З цієї хвилини вона вся належала тільки їм, їх пестила, охороняла, тремтіла над кожним з них.

Тільки через кілька годин зважилася вона залишити їх самих і то лише для того, щоб вгамувати спрагу прохолодною водою з близького струмочка. Там на березі на неї вже чекав Доміно. Білянка тільки вухами схитнула, але не зронила ні звука, цілком його ігноруючи. Він ліг на торішньому листі, а вона повернулася до нори. В той день їй не хотілося їсти. Наступного дня вона відчула голод, але й не подумала виходити з нори. Навіщо, справді, виходити? Всі лисиці-матері завжди роблять запас їжі в норі, роблять це інстинктивно, ні про що не думаючи. Для цього й Білянка загребла у пісок бабака. І дуже добре зробила.

Через два дні, коли скінчився запас, вона вийшла з нори і недалеко від входу знайшла купку недавно задушених мишей. Може, лис приготував їх для дітей, а не для матері. І справді, вони принесли користь дітям, хоч і з'їла їх мати. З цього часу Білянка щодня знаходила якусь їжу біля нори або сховану десь недалеко в траві.

Дев'ять днів лисенята лишалися сліпі, потім їхні очі розплющились. Тепер вони вже не так пищали, і матери могла виходити з нори спокійніше. Доміно помітив, що зараз вона вже не так проганяє його, як раніше, а ще через кілька днів він і зовсім приєднався до всієї родини.

Це був початок нових для нього обов'язків. Він усім серцем полюбив своїх дітей, і не менш від матері піклувався за них. Мабуть, ніколи ще не було таких щасливих лисенят, як ці на Шобані, що в них матір'ю була Білянка, а батьком чорно-бурий Доміно. Коли їм було близько місяця, то ці маленькі незграби вперше спробували виповзти надвір. Рухалися вони дуже помалу і незграбно: в них не було ні спритності, ні краси, але була чарівність беспорядних малят. І кожний, спостерігаючи їх, відразу б помітив почуття, які беспорядність лисенят викликала у батьків: їм, як і будь-яким іншим батькам, хотілося весь час пестити, голубити цих пухнастих крихіток, і вони завжди були готові захищати своїх діточок від будь-якого, навіть найстрашнішого ворога.

Від того часу все частіше почали повторятися сцени, які відбувалися в дитинстві перед домівкою самого Доміно. Лисенята з кожним днем міцніли й ставали дедалі більше схожі на батьків.

Щасливі настали дні на Шобані, коли і небо було спокійне, і вітер лагідний, коли життя таке приємне, що

всіх хочеться любити. Доміно спокійно розкошував з своєю родиною. Але ми тільки тоді узнаємо, як високо нам пощастило піднятися, коли подивимося униз і побачимо, як низько можемо впасти. Так ведеться у світі, що серед радощів трапляються і прикрості, і щасливий лише той, хто зможе їх обминути.

Х. Давній ворог

Якось Доміно повертався додому із здобиччю. Назустріч йому з нори висунулись п'ять чорних носиків і десять маленьких блискучих оченят утупилися в нього чи, може, в те, що він ніс. Раптом десь недалеко почулося собаче гавкання, і Доміно стривожено вискочив на пеньок, щоб краще дослухатися. Атож, це був знайомий страшний голос давнього ворога. Його нізащо не можна підпустити до нори, і, притлумивши страх, Доміно хоробро кинувся назустріч собаці, а мати тим часом загнала маленьких.

Гекла відразу ж погналася за Доміно, але тепер вона була в розквіті сил, і тікати лисові стало важче. На мить Гекла зупинилась, почувши слід Білянки, але Доміно відважно виглянув із-за кущів, задириливо гавкнув, і вона знову кинулася за ним. Обоє були молоді та сильні і з годину бігали на повну силу. Доміно це нарешті обридло, і він вирішив обдурити собаку, як то робив раніше. Але тепер це було не так легко: Гекла багато чому навчилася і стала добрим гончаком. Ні перша, ні друга спроба не вдалася. Тоді Доміно пригадав вузький карниз вздовж скелястої кручі там, де Шобан витікає з-поміж гір і помчав туди, а за ним і його неблаганний ворог.

Невідомо, чи це була випадковість, чи хитрий задум Доміно, але обоє мчали просто до кручі. Уже розкішне

чорне хутро Доміно завидніло на березі. Він сповільнив свій біг. Здавалося, ще трохи — і Гекла наздожене його: І справді, віддаль між ними зменшилася. Ось вони добігли до широкої стежки. Доміно побіг ще повільніше, і Гекла уже зовсім наступала йому на п'яти. А стежка все вужчала. Собака ж був девний, що ще стрибок — і втомлений лис буде у нього в зубах... Але нараз хитрюга-лис помчав як стріла по вузькому карнизу вздовж скелі. А Гекла, кременна, широкогруда, кинувшись за ним, вдарилась боком об скелю, беркицьнула на каміння і — полетіла вниз, усе вниз, аж у крижану воду річки. Лис же спокійно дивився, як падав і ранився до крові його ворог-собака.

В цьому вузькому місці Шобан навіть улітку тече дуже швидко, навесні ж перетворюється на ревучий вир. Найсильніший собака не наважився б стрибнути в це пекло, і нещасна зранена Гекла докладала всіх сил, аби не загинути. Миль зо дві несло її з ревом за водою, шпурляючи на гостре каміння, перевертаючи на всі боки, аж поки не викинуло на піщану обмілину. Тільки на другий день доповзла вона додому і вже ні навесні, ні влітку не могла ходити на полювання. А п'ятеро носиків, десятеро оченят на пухнастих невинних мордочках щодня визирали з своєї нори, почувачися в безпеці під захистом всемогутнього батька, і їхня рідна долина в осиковому гаю стала долиною миру.

ХІ. Лань

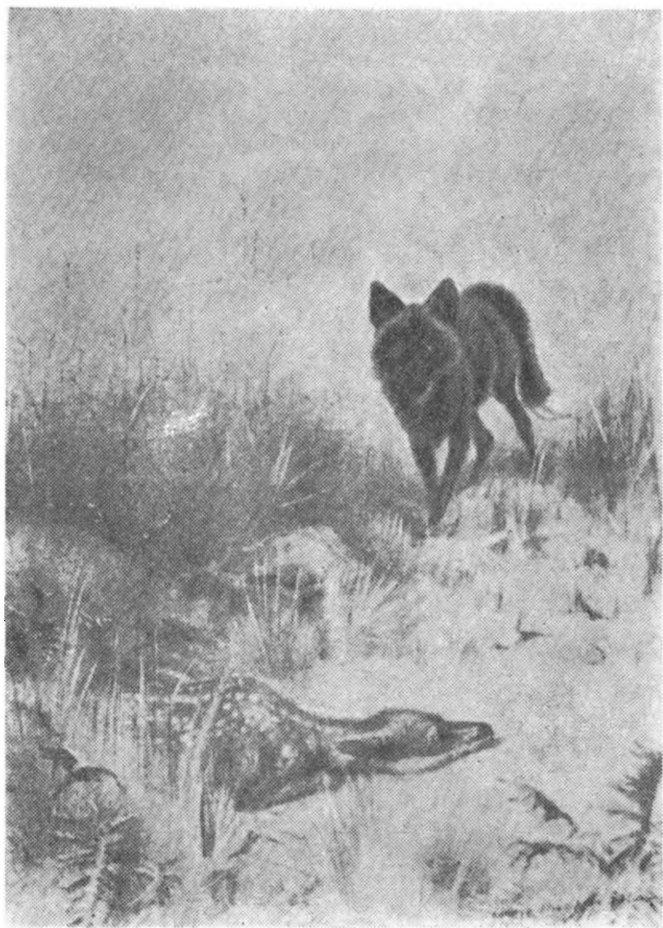
Літо було в повному розквіті і «Трояндовий місяць» бував у всій своїй красі. Лисенята росли надзвичайно швидко. Двоє з них уже мали темно-свинцеве хутро, яке свідчило за їхнє шляхетне походження і було запорукою майбутньої сили. Білянка і Доміно намагалися

тепер приносити додому живу дичину, щоб лисенята могли самі полювати її та задушити.

Шодень малюки переживали все нові пригоди, які давали їм нагоду проявити в них свою спритність та нюх. Кожне полювання навчало лисенят чогось нового, і вони ставали все зграбніші. Заради них Доміно часто йшов на такі ризиковані справи, які для іншого лиса скінчилися б дуже погано, а він тільки ставав усе сильніший, спритніший та хитріший. Якось, шукаючи в зарослях папороті бабаків, Доміно раптом почув дивний запах, а потім побачив, що в траві лежить досить велика тварина, рудувата і вся в білих плямах. «В лісі немає друзів»,— подумав насторожений лис і інстинктивно завмер на місці, щомиті готовий втікати, коли б ця дивна істота кинулась на нього. Але плямиста тварина лежала, поклавши голову на землю, наче нежива, і тільки дивилася на нього великими, круглими, зляканими очима.

Лані — а це було ланеня — дуже рідко зустрічаються на Шобані, то й не дивно, що Доміно ніколи їх ще не бачив і тепер не знав, як йому повестися. Було ясно, що ланеня дужче боїться лиса, аніж лис його. Коли переляк минув, цікавість перемогла, і Доміно наблизився до малого, яке не рухалося і, здавалося, навіть не дихало. Лис ступив ще крок і був тепер за один стрибок від завмерлої тварини. Коли він підійшов упритул і став над цим дивним створінням, воно раптом скочило на свої тонкі довгі ніжки і, застрибавши, жалісно замакло. Доміно високо підскочив і з цікавості подався слідом за ним.

Раптом недалеко почувся тупіт, і за мить прибігла мати-лань. Шерсть на її спині здибилася, очі горіли злочи́м зеленим вогнем, і Доміно відразу зрозумів, що потрапив у біду. Він кинувся щодуху геть, але лань,

пирхаючи, погналася за ним, вистукуючи по землі гострими ратицями. Вона була вдсятеро більша за нього і летіла наче вітер. Догнала його й брикнула передньою ногою,— але йому, на щастя, вдалося уникнути цього удару. Вона знову й знову била його ногою, а Доміно весь час спритно відскакував убік. Розлючена лань переслідувала його й далі, хоч її мале й залишилося ціле й неушкоджене. Вона, певно, вирішила забити ворога, який, на її гадку, хотів заподіяти шкоду її дитині.

Вона переслідувала лиса й далі ще з більшою лютістю. Кущі заважали лису втікати, а для важкої лані це була не перешкода. Якби не ці прокляті кущі, таке переслідування, може, потішило б лиса. А так було зрозуміло, що, вивернувшись з-під її копит сто разів, він може не вивертитися на сто перший, і йому буде кінець. Тому лис вирішив будь-що вибратися на безпечніше місце, і, вибігши з кущів, припустив щодуху через поле до лісу. На узліссі лань мало його не догнала. Він ледве вивернувся від удару передньою ратицею — цей удар дістався товстому дереву.

А серед дерев Доміно міг уже посміятися з розлюченої лані та її дурного ланеняти. Все ж це було для нього пересторогою, і він добре зятив, що чужий — завжди ворог.

ХІІ. Чар

Дехто ставить капкани, щоб ловити хутрового звіра, інші — щоб знищувати шкідливих звірів, а деякі ставлять капкани круглісінський рік, самі не знаючи навіщо. Отак чинили й Бертонів хлопці. Вони погано розумілися на цій справі й завжди допускалися однієї і тієї ж помилки: прив'язували принаду не з того кінця.

І ця й інші помилки призводили до того, що кожна лисиця, в якій була хоч крихітка розуму, просто зневажала їхні капкани. Бо й справді біля них завжди були три ознаки, що насторожували лисиць: запах заліза, запах людських рук і запах людських ніг. Запах ніг, може, скоро й зник би, якби хлопці самі його не повнювали. Запах заліза був постійний і збільшувався після кожного дощу.

Доміно знав усі капкани на своїй території, він міг знайти їх і вдень і вночі куди швидше за їхніх господарів. Проходячи мимо них, він завертав до них, розглядав їх уважно, а потім робив те, що не гірше за людські слова висловлює зневагу до такої нікчемної дурнички. Навіть дурні бабаки та довговухі кролики насміхалися з бентонівських капканів. Доміно ж, подивившись на них, ніколи не забував залишити на найближчому камені або пенькові свій слід.

Саме в цей час Бад Бентон дізнався про новий спосіб ловити капканами. Один старий мисливець з півночі дав йому чарівну суміш з бобрової струмини, анісового сім'я, родія та інших пахучих речовин. Над цією сумішшю треба було ще поворожити і опівночі, дотримуючись певного ритуалу, побризкати нею капкан. Він запевняв, що кількох крапель цього чарівного зілля досить, щоб заманити всіх лисиць, приспати в них обережність і переловити їх будь-якою пасткою.

І от, взявши пляшечку з чарами, юний Бентон вирушив до своїх капканів, щоб усіх їх покропити. Є запах, що людина його майже й не помічає — для неї він немов тихий ледь чутний голос, а для лисиці цей запах — наче цілий оркестр, бо в неї сильний нюх. Запах, неприємний для людини, лисиці може здатися фіміамом, кращим за найпахучіші троянди. Краплини цієї суміші, що потрапили на одягу Бентона, так смерділи, що на-

віть коні пирхали в конюшні, а батько за обідом загадував йому сідати аж на кінець столу. Для тонкого нюху Доміно цей запах, що його доносив вітер, був такий виразний, наче хмара диму від величезного багаття. І він міг так само легко визначити, звідки він доноситься, як і взнати місце сурмача по звуку сурми або водоспаду — по його гуркоту. Цей запах Доміно чув скрізь, але він не викликав у нього ніякої огиди, а навпаки, був йому приємний, притягав його до себе, наче вогник людину, що заблукала глухої ночі, або як чарівна музика могла б заманити якогось мрійника до лісу. Вийшовши ввечері на полювання, Доміно відразу ж задрав догори свого носа і щодуху помчав туди, звідки долинав цей запах.

Пробігши з милу, Доміно потрапив до одного давно відомого йому місця, де завжди тхнуло людськими слідами, пахло залізом і тільки коли-не-коли, немов за ддя пристойності, чувся запах курячої голови, по-дурному прив'язаної до пастки. Це місце завжди викликало в Доміно саму огиду, але що з ним сталося зараз! Немов сонце, що навзаході перетворює грязюку в прекрасне видовище або сірі хмари у чудові пурпурні та золоті гори, так і ця нова чарівна сила, що ще здалеку проникла через ніздрі лиса аж до самісінької його душі, позбавила його самовладання. Отож, витягнувши вперед свого чорного носа, Доміно повільно пішов на запах, який діяв немов наркоз. У вухах аж гуло, тіло солодко затремтіло. Лис наче відчув приємний спочинок після втоми, абс приємне тепло в холоднечу, або скуштував голодний свіжого, ще паруючого м'яса, чи щось таке, чого не відчував раніше. І він, важко дихаючи, напівзаплющившись, з тремтливими ніздрями повільно рушив до цього чарівного запаху, простісінько до схованої пастки. Він знав, що вона там, він її відразу ж

помітив, але так був одурманений дивним запахом, що й не подумав про небезпеку. Йому так хотілося доторкнутися до цього місця, натішитися цими чудовими пахощами. Доміно схилив голову набік і почав тертися своєю прекрасною потилицею об забруднену землю, потім упав на спину й почав качатися, забруднюючи своє чудове хутро пилюкою, що тхнула падлом. Він почував себе, наче в раю, як раптом — клац! — і безжальні залізні щелепи схопили його за спину, впиваючись у його рідкісне сріблясто-чорне хутро. Доміно опам'ятався, і чари ніби вітром здмухнуло: в ньому прокинувся інстинкт переслідуваного звіра. Він скочив на ноги, випростав свою гнучку спину. Залізні скоби пастки, заплутавшись у шерсті, сковзнули по ній — Доміно був вільний. Якби в капкан потрапила не широка спина, а нога — він би загинув. А тепер він уже летів звідси як вітер, широко роздуваючи свої ніздрі.

Зустрічаються дурні лиси, яких цей підступний запах може не раз одурманити й примусити гратися зі смертю. Але Доміно з першого разу зрозумів, що в ньому таїться.

І коли йому доводилось чути принадний запах, він одразу пригадував, як його схопили були залізні щелепи.

ХІІІ. Будяковий мед

Лисиці й далі вчашали до Бентонового, курника. А що хлопці нічого не могли з ними вдіяти, то батько їхній зовсім розсердився. Спочатку він тільки доймав їх своїм кпинами, щоразу їм нагадуючи: «От коли я був хлопцем, то...», а потім вирішив справді згадати молоді літа й сам поклав узятися за лови. Пасток не можна ставити близько від ферми, бо вони тільки ловитимуть курей, калічитимуть собак, котів та свиней. Хлоп-

цям треба було ставити свої пастки де-небудь у лісі, якомога далі від ферми. Батько вирішив піти подивитися в чому там заковика. Він відразу ж вніс кілька істотних змін у ловитву: по-перше, обкурив кожну пастку кедровим димом, щоб не чути було запаху заліза. Потім він вилучив з ужитку пахучі речовини. «Деколи,— казав він,— ці запахи добре діють, але, як працює, вони принадають одних дурнів, а розумні звірі здогадуються, в чому тут річ і уникають їх. Для всіх лисиць був і є тільки один чарівний запах — запах свіжої курячої крові». Він поприймав пастки із забруднених добре відомих місць і зарив їх у пилюці. За п'ять кроків від кожної пастки він розкидав курячі ніжки й голівки, замість сліди кедровою гілкою — і пастка була готова.

Минуло кілька ночей. Доміно пробігав мимо. Ще ярдів за двісті він почув запах курятини, але що ближче підходив, то ставав усе обережніший. Роздувши ніздрі, нашорошившись, підходив він навпроти вітру. Не чути було запаху ані заліза, ані людських слідів. Щоправда, пахло димом, а дим видобуває тільки людина. Може, ці смачні шматки курятини просто згубила інша лисиця. Доміно помітив, що коли підійти збоку, то чути не дим, а тільки курятину. Але він і досі вагався — іти чи ні. Аж ось змінився вітер, диму як не було, зате чистий спокусливий запах курятини став ще сильніший. Доміно наблизився ще на три кроки, зупинився. Повів носом у всі боки, приношуючись. Запаху людських слідів ніде не чути, перед ним була тільки його улюблена їжа — скільки разів він їв її раніше, скільки разів носив її до своєї нори! Все ж коли-не-коли до нього долинав ледь чутний запах диму. Доміно вирішив остерегтися й почав задкувати, обережно переступаючи своїми струнками лапами й намагаючись стави-

ти їх тільки на рівний, твердий ґрунт, як раптом — кляц! — і його спіймала пастка, та ще й на цей раз спіймала не за широку спину, а за ногу. Так, тепер він справді спіймався!

Даремно він стрибав і натужувався, даремно гриз зубами ненависну пастку. Сталеві шелепи не випускали лапи, і всі його зусилля тільки втомлювали його. Минула година, друга, а з його пручання так-таки нічого й не вийшло. Цілий день Доміно то лежав знесилений, випроставшись на землі, то в безсилій люті кусав холодне залізо, виривав зубами молоді деревця навколо себе. Скільки разів страчав будь-яку надію звільнитися і лягав на землю! Він дуже мучився, долаючи страх і біль. Отак, чекаючи й боячись смерті, пережив він довгу, безкінечно довгу ніч.

Рано-вранці Доміно почув, що хтось іде. Ворог чи друг, людина чи, може, Білянка? Хоча б вона — як не порятує, то хоч побуде з ним, і то йому буде легше. Змучений, нещасний лис підвів свою ще недавно таку гарненьку мордочку і з жахом побачив свого запеклого ворога — лань з плямистим ланенням! Доміно лежав, наче мертвий, сподіваючись, що ворог його не помітить. Де там! І зір, і нюх у лані були чудові, вона наїжачилася, форкнула, стала дибки і з зеленими від люті очима кинулася на спійманого звіра. Він відскочив на всю довжину ланцюга, але далі бігти не міг. Вона немов розуміла, що тепер уже ворог від неї не втече. Радіючи з легкої перемоги, лань підскочила так, як підскакують лані, прагнучи роздушити отруйну змію, і з висоти спрямувала всю свою вагу на ненависного ворога. Він кинувся вбік, і ратиця влучила не в нього, а — яке щастя! — в пружину страшної пастки. Залізні шелепи розкрилися, і Доміно був вільний. Щосили шмигнув він

крізь ближню огорожу. Поки лань оббігла її, він уже був на тому боці. Хоч який лис був знесилений, але завдяки огорожі врятувався від лані — ланеня пронизливо закричало, гукаючи матір, і вона побігла до нього, а Доміно, шкутильгаючи, ледь потягся додому.

Дурного біда навчить тільки тоді, коли йому доведеться вскочити в неї кілька разів, а розумному досить і одного-єдиного разу, щоб стати ще розумнішим. Цих двох дошкульних уроків було для Доміно цілком досить. Він на все життя запам'ятав, що треба берегтися не тільки запаху заліза й людини, а взагалі всіх незвичайних запахів — вони ховають у собі смерть.

XIV. Літо і дівчинка

Якось на початку літа Доміно блукав, кульгаючи, на трьох лапах біля ферми, що стояла на високому пагорбі. Це був старий будинок з просторим садком та городом, що тяглися майже до лісу. Тут можна було непомітно підійти аж до житла, і Доміно никав повсюди, принохуючись до всього, що тільки бачив цікавого. Знайшовши курячу лазівку в огорожі, він проліз у город. Там він довго шастав, крадучись поміж картоплинним, а потім поміж густих кущів смородини. Аж раптом він помітив у гушавині щось мале, чорне й блискуче. Він став наче вкопаний і незабаром догадався — та це ж око індички, яка сидить на покладі!

В кожній лисиці в кінці спини, біля самісінького хвоста є невеликий пучок волосся, який при збудженні наїжачується. Звичайно він має якийсь особливий колір, але в сріблястої лисиці — завжди чорний. Тільки з цього наїжаченого пучка можна було здогадатися, як хвилюється Доміно, побачивши таку надзвичайну здобич. Але поки він нерішуче вичікував, як її схопити,

ззаду почувся якийсь звук і, повернувши голову, Доміно побачив дівчинку з корзинкою.

— Та ти, лисичко, мабуть, хочеш шкоду зробити? — з докором сказала вона.

Доміно нічого, звичайно, не зрозумів, але й не злякався. Він повернувся до дівчинки, схиливши вбік голову. Вона спокійно підходила до нього, стиха говорячи ласкаві слова. Лис трохи відступився назад і вбік. Дівчинці заманулося його погладити, але тут, біля дому, він її побоювався. Тоді вона витягла з корзинки якусь крихту й кинула лисові. Він понюхав, переконався, що воно їстівне, взяв його в зуби і безшумно побіг у кущі.

Того ж вечора дівчинка спитала батька:

— Тату, якби в тебе індичка сиділа на покладі в лісі, то як би ти її захистив від лисиць, не роблячи їм шкоди?

— Я б поклав навколо індички кілька залізяк, і ні одна лисиця не підійшла б тоді до неї,— відповів батько.

Після цього дівчинка взяла в садку ланцюг, зламаний леміш та підкову і розклала ці символи дружби, праці й щастя навколо гнізда індички. А через кілька днів Доміно знову прийшов по індичку. Він і в гадці собі не клав, що цим міг зробити неприємність дівчинці: їсти живність — це ж така світова річ. Одначе, раніше ніж індичка встигла підняти тривогу, його нюх і зір попередили його про присутність небезпечних речей, які пахнули залізом. Він відступив і спробував підійти з іншого боку, але й там знайшов один із цих зловісних предметів. Голос розсудливості шепотів: «Назад!» — і Доміно пішов собі геть.

Дівчинка так і не знала б про це ніколи, але наступного дня батько їй сказав:

— А знаєш, доню, сьогодні вранці я бачив у картоплинні свіжі лисячі сліди...

Таким чином дівчинці вдалося обдурити Доміно, і він не чіпав індички, але зате знайшов іншу здобич — курку на гнізді, якій відразу ж перегриз горло і поніс додому. По дорозі він пригадав, що треба ж було забрати й яйця. Він швидко загорнув курку в листя й побіг назад. Сховавши яйця в іншому місці, він позначив їх виділенням із своєї мускусної залози, щоб знайти їх самому й попередити інших лисів, що то його власність. Потім вирив курку й побіг з нею додому.

Ці яйця могли пролежати в схованці скільки завгодно. Але на випадок потреби Доміно міг завжди їх знайти і з'їсти навіть тухлими.

Доміно робив запас не вперше. Деякі лиси не ховають їжі, мабуть, тому, що вони погані мисливці і в них немає чого ховати. Ті ж, яким везе на полюванні, обов'язково це роблять. Через місяць Доміно наткнувся на кущ шипшини, який був наче обсіпаний червоними ягодами. Він пожував і ковтнув одну-дві. Але зараз він не був голодний, і вони йому не сподобалися. Все ж він, підстрибуючи й далі, зривав червоні грона. Спочатку він просто розкидав їх, а потім наскладав цілу купу. Нарешті, інстинкт запасання переміг: він зарив цю купу в листя і залишив мускусну помітку на сусідньому пенькові. Коли виникне потреба, він знайде цю шипшину навіть під снігом.

XV. Нашадок Доміно

Усе літо Доміно був кривий і не міг швидко бігати, але, на щастя, і прудконога Гекла тепер була каліка. Доміно доводилося діставати їжу для своїх дітей, а природа-мати цього року була дуже щедра, і щодня він

приносив додому якусь живність: то жабу, за якою лисенятам треба було попобігати, поки вони її зловлять, то гладку полівку, яка ховалася під листя, і лисенята набирали повні роти трави та піску, аж поки якомусь щасливцю вдавалося її спіймати. А одного разу він приніс дітям для науки особливу здобич.

Никаючи в тумані біля річки, Доміно помітив звірка, що бігав по мілководдю, а потім видрався на колоду й почав вправно відкривати і їсти черепашки. Це була величезна хогуля. Своїми міцними жовтими зубами вона з тріском розгризала ступки черепашок і через це не чула, як підкрився до неї наш мисливець. Мигнуло чорне хутро, і Доміно вже тримав її за шию. Даремно вона звивалася, вищала, скреготіла гострими, наче долото, зубами: він мчав щодуху і через двадцять хвилин був удома.

Почувши батькове добре знайоме пирхання, лисенята прожогом вискочили з нори, і Доміно випустив жертву. Лисенята відразу ж кинулися на неї, але хогуля була жива і почала одчайдушно кусатися. Вона кидалася на всі боки, ранила лисенят, які стрибали біля неї, наче собаки біля ведмедя, і скуштувавши її гострих зубів, верещали й відбігали геть. Тільки один, хоч його вже тричі вкусила хогуля, не залишив її.

Він був не більший за неї, не більший і за інших лисенят, але вродився відважний. І поки інші стояли навколо, він бився й далі. Це був поєдинок не на життя, а на смерть. Лисеня інстинктивно добиралося до голови хогулі і нарешті вчепилося ворогові в горло. Воно тримало хогулю за горло, аж поки вона перестала тріпатися, а тоді вся сім'я почала бенкетувати.

Батько й мати спокійно дивилися на цю боротьбу. Чому ж вони не втручалися і не вбили хогулі самі? Може, нам стане це зрозуміло, коли спитаємо себе: а

чому батько дає синові вирішувати задачу, що легка для нього, але важка для хлопця?

Це лисеня не було найбільше з усіх, але на масть воно було одне з найтемніших. Пізніше цей лис став схожий на свого батька, і цікаві можуть прочитати його історію в літописах верхів'я Шобана.

«Місяць грому» повільно закінчувався, і лисенята вже помітно виросли. Деякі з них були не менші за матір, тому почався неминучий розпад родинних зв'язків. Спочатку найстарший з братів, а потім і сестри стали все частіше полювати самостійно і не приходили додому по декілька днів. Вони все більш і більш відвикали одне від одного, і нарешті наприкінці «Червоного місяця жнив» розійшлися назавжди. В норі залишилися тільки Доміно та Білянка. Вони жили то разом, то нарізно, але завжди були готові допомогти одне одному. Бо такий неписаний закон у лисиць: діти можуть, навіть повинні забути домівку, але батько й мати тримаються її аж до смерті.

На початку осені лапа Доміно загоїлась зовсім, і він знову став найпрудкішим лисом на Голдерських горбах. Як і раніше, він міг втекти від будь-якого собаки. Тепер він знову був у розквіті сил і виявляв найбільший свій хист — прудкість бігу. Не було жодної лисиці в околиці, щоб могла з ним у цьому позмагатися, не було жодного собаки, якого б він боявся. Легені його, здавалося, ніколи не втомлювалися, а ноги були такі ж міцні, як і легені. Він сам непомалу тішився своєю швидкістю.

Частина третя

ВИПРОБУВАННЯ І ТРИУМФ

ХVІ. Дикі гуси

Щороку навесні і восени на Голдерські горби прилітають невгамовні табуни довгошиїх диких гусей. Хоч вони тут залишаються й ненадовго, але вслід за ними завжди з'являються мисливці. Доміно й раніш здогадувався, що гуси смачна здобич, але одного разу йому вдалося переконатися: він знайшов у болоті гусака, що його підстрелив мисливець, і вони вдвох з Білянкою всмак поласували.

Гуси паслися в полі й на болоті. Доміно не один раз намагався підкрастися до них, але вони такі надзвичайно обережні та швидкі, що з таким самісіньким успіхом він міг ловити їх на озері. Але все ж існує спосіб, завдяки якому мисливець може близько підійти до птаха, чи до звіра. Саме цей спосіб і застосував Доміно, полюючи на гусей.

Невеликий табун гусей пасся на голій стерні біля Шобана. Доміно й Білянка полювали разом. Вони підкрадалися до гусей і від річки, і від кущів, і від поля, але звідусюди гусей оберігав відкритий простір, і увесь час, охороняючи табун, хоч одна довгошия голова стирчала вгору, неначе сторожова вежа.

Тоді ці лисиці розпочали гру, яку з давніх-давен застосовують чимало звірів, хоч і не знати, хто її вивчив.

Доміно сховався в кущах з одного кінця поля, а Білянка на другому кінці почала виробляти перед гусьми різні дива: то качалася по землі, то перекидалася в повітрі, то лягала животом на землю і крутила хвостом.

Всі гуси повернули голови до неї, дивуючись, що могла б значити ця дивна вистава...

А лисиця продовжувала й далі свої фокуси. Гуси не вбачали в цьому ніякої собі загрози — вона ж була так далеко від них. Вони тільки зачудовано дивилися на неї, а вона з кожним підстрибом все більше і більше наближалася до них. Завжди підозріливий старий гусак помітив це і потихеньку, без тривоги відійшов трохи назад, а з ним і весь табун. А дурна лисиця й далі качалася по землі, неначе віхоть сіна або перекотиполе. Це справді було дуже кумедно, але старий гусак не піддався на її хитрощі і з кожним підступним кроком лисиці відступав усе далі. Ця гра продовжувалася вже кілька хвилин, і гуси нарешті відійшли майже на самісінький край поля. Вони хотіли вже злетіти, але ступили ще кілька разів до кущів. Тут Доміно, як яструб, кинувся на них, і, перше ніж гусак устиг злетіти, схопив його за горлянку.

Це було найвдаліше спільне полювання Доміно й Білянки. Воно ще більше їх здружило, і вони все частіше стали разом вести боротьбу за життя. Лисячі подружжя, як правило, усі міцні, довговічні, але це було напрочуд міцне.

XVII. Одвічний обряд

«Божевільний місяць» настає для лісових мешканців після місяця листопаду. Отоді починаються серед них дивні блукання. Їх obsідає туга за чимсь дуже бажаним, хоч і незбагненим. Ніхто з них не залишається спокійним. Що далі повнішав місяць у небі, то дужче непокоївся Доміно. Він виходив на вершину якогось горба, піднімав писок догори і заводив: «Яп-яп-яп-юрр-юрр!» З Білянкою творилося те ж саме, але вони уні-

кали одне одного. Якось уночі, коли сповнилася перша чверть місяця, Доміно завив, як ніколи до того, і відразу ж почув виття інших лисиць. Він щодуху кинувся туди, на найвищий пагорб Голдерського кряжа. Там уже було кілька тіней, згодом тихенько надійшли й інші, серед них і Білянка. Вони сіли в кружок, посиділи трохи мовчки, а потім Доміно перший підняв хвоста й завив, кружляючи по колу. Інші робили те, що й він, полегшуючи собі душу. Так вони кружляли по багато разів, аж поки зайшов місяць. Тоді всі розбіглися, кожен подався своєю дорогою. Здавалося, у них не було ніякої причини збиратися до купи; їх не спонукав ані голод, ані кохання — просто вони відчували потребу побути разом. Подеколи така ж загадкова туга опановує не тільки тварин, а навіть і людей.

XVIII. Хто ж душив овець?

Зиму наші лиси пережили щасливіше за інших, бо Доміно приберіг чимало запасів, які врятували їх від голоду, хоч залежані плоди й риба не дуже ласа штука. Час любовців минув, надходила вже весна. І ось якось Доміно, біжачи через горби, став свідком огидного злочину. Тепер він був уже розумним лисом, а розумний лис ніколи не перейде через горба, не подивившись спершу у долину. І ось, піднявши потихеньку голову над однією з вершин, Доміно побачив унизу, в загороді, табун овець, які кидалися на всі боки, наче божевільні. За вівцями ганявся величезний чорний собака, давнішній ворог Доміно — Гекла. Дві чи три вівці валялися задушені і Доміно бачив, як негідник звалив ще одну. Собака хапав вівцю за горло, кидав на землю й гриз, аж поки та переставала тріпатись. Потім заходжувався коло іншої. Не з жаху, а з цікавості та

здивування Доміно не міг відірвати очей від цієї сцени. Гекла уже ганялася за новою вівцею, як пролунав постріл, і куля вдарилася об скелю над головою вбивці. Закривавлена Гекла чудово зрозуміла, що їй може бути за такий злочин. Вона швиденько скакнула в яр і кинулася шодуху тікати. Її ніхто не бачив, а тому ніхто не міг поскаржитися її господареві. Доміно теж побіг через поле, але його помітили. Прибіг вівчар і побачив кільканадцять неживих овець, але слідів собаки не було видно — їх затоптали вівці, що, нажахані, металися по загороді. Всі докази були проти Доміно. А що вівці гинули в подібний спосіб і раніше, то пастух, заклявшися жорстоко помститися, задумав проти лисиць страхітливе діло.

Спочатку мало хто підтримував його план, але ось у березні загинуло ще кілька овець і ягнят. Дехто з людей твердив, що на місці злочину були собачі сліди, але більшість повірили, що це зробив лис, а тому з радістю погодилися брати участь в облаві на чорно-бурого злочинця.

ХІХ. Доміно рятує Білянку

Весь люд, що мешкав на верхів'ї Шобана, заворушився. Організовувалась величезна облава на лисиць. У кого пропадали вівці, ті хотіли помститися лису-лиходію. Молодь цікавилася облавою як своєрідним спортом. Всіх принаджувало ще й дороге хутро чорно-бурого лиса.

— Я знаю, куди подіти гроші, аби вони мені дісталися,— казав один.

— Ото добре було б за один день та заробити грошей на викуп нашої ферми,— докидав другий.

— А я за те хутро хотів би купити пару баских коней,— мріяв третій.

Джюкси не брали участі в цій облаві. По-перше, їхні вівці не пропадали, а крім того вони ще й сварилися з Бентонами. Крім того Абнер Джюкс саме полював на той час у іншому місці, і його Гекла теж була з ним.

Американські фермери полюють на лисиць не полюдськи. У кожного в руках рушниця і кожний намагається застрелити лисицю так, щоб не дуже зіпсувати хутро. Тому чоловік з двадцять мисливців беруть тільки трое-четверо собак. Такий був і цей гурт, що виїшов на полювання одного безезневого ранку.

Звичайно лисиці щороку риють собі нову нору, але іноді не гребують і торішньою, якщо їм там було добре і в них про неї приємні спогади. Доміно і Білянка були дуже обережні, тож ніхто й не знав про їхню нору в осиковій улоговині. В березні вони знову почали готувати її для лисенят, що мали незабаром народитися.

Вирішивши тут знову поселитися, вони робили все, щоб їхнього помешкання не помітили вороги: дуже обережно пробиралися з нори і в нору, полювали якомога далі від домівки. Коли почалася облава, Білянка блукала по долині верхів'я Шобана. Собаки відразу напали на її слід, загавкали і погналися за нею. Звичайно фермери не поспішають за собаками. Вони займають на початку полювання всі високості, звідки їм усе видно, а з гавкання собак визначають, куди може бігти лисиця і тримають під обстрілом всі видолинки, по яких вона напевно тікатиме.

Почувши шалену гавкотню собак, Білянка відразу зрозуміла, до чого йдеться, і кинулася вниз по долині Бентонського струмка. Кілька разів вона перебігала по колодах через струмок то на той, то на цей бік, аби затримати собак, а потім помчала щодуху, щоб якомога

дали втекти від ворогів і щоб охолонув її слід. Якби було сухо, то собаки б не знайшли її сліду, але, на нещастя, саме подував теплий вітер, лежав глибокий сніг і почалася відлига. Струмок перетворився на ревучий потік, сніг став розсипчастий і лисиця раз у раз провалювалася. Собаки бігли по свіжому сліду і завдяки своїм довгим лапам почали її наздоганяти.

Білянка бігла все повільніше, і віддаль між нею та собаками все зменшувалась. Поки що у неї ще не стріляли, але було очевидно, що довго вона не витримає. Сонце все припікало, сніг танув і хвіст її помалу став опускатися. А хвіст лисиці може стати дуже небезпечним супутником, і те, як вона його тримає, свідчить про її силу. Сильна, відважна лисиця, тікаючи, піднімає хвоста високо вгору. Коли ж вона занепадає духом, хвіст падає, а під відлигу намокає, тягнеться по землі, і лисиці незабаром настає кінець. Тому хоробрі виживають довше, а слабкодухі гинуть. Білянка завжди відзначалася хоробрістю, але зараз сніг був мокрий і глибокий, а крім того через кілька днів у неї мали народитися лисенята. Не дивно, що вона нарешті знесилилась і впала у відчай. А до того ж, перебираючись по колоді через струмок, вона послизнулась і впала у воду. Хоч вона й вискочила відразу ж на берег, але хутро її намокло і їй стало зовсім-таки скрутно. Здавалося, вже нічим не зарадиш, і вона, добігши до найближчого горба, щосили загавкала. На відповідь почувся впевнений короткий звук, і Доміно, сильний та відважний, вилетів, наче чорний яструб, їй назустріч. Білянка не могла розказати про своє скрутне становище, та в цьому не було й потреби. Він відразу все зрозумів і зробив так, як може зробити найкращий, найвірніший друг — узяв на себе всю небезпеку і по її слідах побіг назустріч собакам. Це не означає, що він

вирішив пожертвувати собою,— зовсім ні, він просто відчував у собі досить сил, щоб перехопити зграю і повести її вбік, а Білянка тим часом втече у нору.

XX. Випробування мужності

Доміно пробіг назустріч зграї з півмилі і зупинився. Ось уже між ними триста, уже двісті ярдів — собаки все ближче й ближче, а він все стоїть. Нарешті повернувся й побіг по слідах Білянки, все ще не поспішаючи. Задля чого? Може, щоб пересвідчитися, чи вони женуться за ним, а може, щоб собаки його побачили. І ось за півтораєста ярдів вони вгледіли його, побачили, загвалтували, облишили попередній слід і погналися за лисом, який відразу ж зник. На тому місці, де він стояв, вони вчули його запах і відразу ж зрозуміли, що залишають слід самки, а женуться за сильним самцем. Але їхній інстинкт підказав їм, що саме так і треба робити.

Спочатку Доміно тікав нешвидко, щоб переконатися, що собаки біжать по його сліду. Він навіть ще раз показався їм і пересвідчився, що згряя мчить за ним. Тоді він круто звернув убік від тієї дороги, по якій побігла Білянка. Коли Доміно перебігав чисте поле, його побачили в бінокль мисливці, і їхній радості не було меж: аякже, собаки напали на слід чорно-бурого лиса! Мисливці добре знали місцевість, їм були відомі всі стежки й видолінки. Але лиса немов охороняла якась надприродна сила, і він тільки раз зіткнувся з небезпекою — слідкуючи за собаками, він забув про запахи, що їх доносив вітер, раптом бухнув гучний постріл, і одна шротина вдарила його в бік, зробивши неглибоку, але болючу рану. Чорний лис не бачив мисливців, але тепер уже знав, що вони на нього чигають.

Можна було гадати, що Доміно обов'язково перебіжить якийсь видолинок, але він розумів, що цього разу треба будь-що триматися верховин. Промчавши три милі, він круто звернув через поле і миль шість біг по залізниці. Потім з миллю пробіг за стрілку, і, залишивши собак далеко за собою, повернувся назад до стрілки і звідти побіг іншою колією вбік. Заплутавши так сліди, він спокійно завернув додому, втомлений, з болючою раною, але з високо піднятим хвостом, як і личить переможцеві.

Він перетнув усю місцевість у верхів'ї Шобана і, згоднілий, завернув до лісу, щоб знайти схований там запас їжі, як раптом почув звуки, від яких йому стиснулося серце. Оббігши пагорб, він побачив зграю собак, іншу, свіжу зграю собак принаймні з тридцятьоро і кільканадцять вершників-мисливців. Голосне гавкання свідчило, що собаки натрапили на його слід і біжать уже за ним. Іншого разу він, звичайно, втік би й від них, але тепер сили були дуже нерівні.

Він був стомлений і голодний, ноги були натружені довгою біганиною, рана страшно боліла — йому так треба було б відпочити! Добре ще, хоч ці мисливці були без рушниць: це було полювання заради спорту, а не заради хутра. І хто б закинув чорно-бурому лисові, що він хоч і швидко кинувся бігти від переслідувачів, але без того захоплення, з'яким біжить той, хто впевнений у перемозі?

Доміно не знав добре цих горбів — вони були далеко від його домівки, і він ніколи сюди не забігав. Добре йому відомі горби залишились за кілька миль звідси, і там сиділи з рушницями мисливці, дуже раді скористатися допомогою свіжої зграї собак. Ніколи ще, тікаючи від ворога, Доміно не виявляв так мало хитрощів, але й ніколи раніше не натужувався бігти так

швидко, як тепер. Минали години, а він все скакав і скакав з одного горба на інший. А сонце все припікало, і сніг у лісі перетворився на мокре місиво. Всі канали заповнилися холодною, як лід, водою. Всі струмки розлилися. Навіть на кризі утворилися калюжі, і пишаний хвіст лиса — ознака його мужності — був тепер забризканий водою та брудом і став опускатися від власної ваги. Доміно знав, що й тепер він може позмагатися з собаками, як і раніше, але в душі бажав, щоб настала вже ніч. Може, він і не усвідомлював, що якби настала ніч, то від морозу сніг би зашерхнув, і він міг би легко втекти, але був певний, що ніч принесе йому рятунок.

А поки що він пірнав поміж горбами. Він біг тепер вдвічі повільніше, ніж спочатку, але й собаки потомилися. Сніг і струмки набридли й мисливцям. Тільки двоє з них гналися тепер за лисом — господар собак і високий юнак Абнер Джюкс, — бо тільки він один і знав, що вони переслідують не кого-небудь, а самого голдерського чорно-бурого лиса.

Все ж перевага була на боці собак, які щохвилини наближалися. Доміно не міг уже заплутати сліди, він біг і біг тільки вперед. Але біг помаліш і помаліш, дедалі коротшими стрибками — він починав задихатися. Ось він минув одну ферму, другу і раптом біля воріт третьої побачив дівчинку з корзинкою.

Невідомо, що змушує інколи доведену до розпачу дику тварину шукати захисту в людини. Але голдерський лис, знесилений, кинувся до ніг дівчинки й притулився до неї. Вона схопила його на руки, втягла до хати і грюкнула дверима перед самим носом розлючених переслідувачів. Собаки стрибали й гавкали під дверима. Приїхали мисливці, прийшов і господар ферми.

— Лис наш, він належить нашим собакам, вони загнали його сюди,— сказав головний мисливець.

— Він у моїй хаті, отже, він мій,— заперечив фермер, нітрохи не здогадуючись, що цей брудний, забризканий червоною глиною втікач — чорно-бурий лис.

У фермера теж частенько зникали кури, до того ж лис йому був ні до чого, бо хутро, здавалося, зовсім зіпсоване і втратило будь-яку вартість. Тож він зрештою мовив мисливцям:

— Ідїть, забирайте свого лиса.

— Не віддавай його, не віддавай, він мій! — заплакала дівчинка.— Це мій друг, я його раніше знала. А вони його вб'ють!

Фермер завагався.

— Ми зробимо по-чесному,— сказав мисливець.— Ми дамо йому втекти далі, ніж він був від нас, коли забіг сюди.

Фермер заспішив піти геть, щоб нічого більше не бачити. Він міг би й забути бідного, знесиленого звірка, що шукав у його хаті притулку, але не міг забути дитячих криків, що так і різали йому вуха:

— Не беріть! Не беріть! Він мій! Тату, вони його вб'ють! Тату, таточку!

І це дитяче голосіння залишило глибокий слід в серці не тільки одного батька.

XXI. Річка і ніч

Але мисливці все ж забрали лиса, випустили і дозволили відбігти на «законну» чверть милі. Це по-їхньому називалося «зробити по-чесному» — випустити тридцятєро сильних собак на одного знесиленого лиса! Знову по всій долині залунало собаче гавкання. Знову Доміно побіг по глибокому мокрому снігові і спочатку

Йому пощастило відбігти далеко вперед. Він минув довгу долину Бентонського струмка, оббіг горби, перебрався через їхні верхівки і вже летів назад, як раптом з двору однієї ферми вискочила Гекла і приєдналася до собачої зграї. Високий мисливець закричав з радості. Як тепер врятуватися Доміно, коли його вороги дістали третє свіже підкріплення? Залишалася єдина надія на ніч, якщо тільки вона буде з морозом.

Але ввечері вітер ще потеплішав. Шобан, над яким увесь день дув теплий вітер, перетворився в могутню річку, що мчала на захід і з гуркотом несла крижані брили.

Сонце заходило над самою водою, і цей захід був такий прекрасний, немов чудовий кінець шляхетного життя. Але ні собаки, ні мисливці не зупинилися помилуватися ним: вони поспішали все вперед і вперед.

Собаки важко дихали, язики їхні звисали до землі, очі розчервонілися. Далеко спереду всіх мчала Гекла, ненависне чудовисько, а перед нею — чорно-бурий лис. Але тепер розкішне його хутро було забруднене, пишній хвіст намок і волівся по землі, а геть позбивані лапи лишали криваві сліди. Ніколи раніше він так не втомлювався. Йому можна було б зараз втекти на стежку, що вела на скелястий карниз, але стежка йшла повз його нору, а інстинкт завжди підказував йому: «Туди не можна». Нарешті у відчаї він повернув до скелі, бо це був єдиний вихід. Щодуху помчав він уздовж ревучого тепер Шобана. Якийсь час йому вдалося бігти так же швидко, як і раніше, і він врятувався б, якби не отой проклятий величезний собака, що перегнав геть усіх. Коли Доміно вже ось-ось мав добігти до скелі, він почув попереду страшне, металеве гавкання Гекли, і важко сказати, скільки сили й енергії відібрав у нього цей звук. Тепер йому була відрізана дорога до

скелі, і він побіг назад берегом бурхливої річки, яку освітлювало призахідне сонце. Зникла остання надія на порятунок, але Доміно біг і далі, його темна фігурка похитувалася з боку на бік. Хоч ледве живий від утоми, він усе ще боровся за життя.

Високий мисливець, єдиний, що залишився з усіх переслідувачів, під'їхав ближче. Знаючи, що лису вже кінець, він не міг відвести очей від двох темних плям, що рухалися по осяяному сонцем снігові.

О річко, що відбиваєш у собі і червоне, і позолочене небо, що по тобі плине стільки крижин! О річко, що десятки разів рятувала його раніше від неминучої смерті! Порятуй його і на цей раз! За ним женеться тридцять смертей! О річко осикової долини, покарай злочинця, забери його з цього світу!

Але могутня річка безмовно несла далі свої води. Ой, яка вона жорстока! І ніч хтозна-де забарилася! Радісний гавкіт собачої зграї лунав у вухах нещасної жертви. Доміно знесилювався. Розкішний хвіст, його краса і гордість, не маяв уже в повітрі, а волікся по землі, мокрий і важкий, заважаючи йому бігти. Собаки, бачачи близьку перемогу, летіли вперед, як скажені. Змучена істота попереду здавалася їм винагородою за важку гонитву.

Доміно біг тепер по косі, яка півостровом заходила в річку, а отже була для нього пасткою. Рідна річка обдурила його. Собача згряя насадила йому на п'яти. Спереду всіх, глухо, злісно гавкаючи, летіла Гекла, яка перша відрізала йому відступ. Все було видно як на долоні: по прибережній обміліні несуться злючі собаки, по річці плывуть крижини. І ззаду й спереду — певна смерть. Слабкодухий тут відразу б загинув, але сильний духом і далі боровся за життя.

Згряя собак, гавкаючи, добігла вже до коси і мча-

ла по ній. Ревучи, несла бурхливі води річка мимо зарослого осиками берега. Собаки всіяли берег, як крижини річку. Все тісніше громадились крижини і нарешті, збившись в одну суцільну масу, торкнулися берега. Доміно оглянувся на собак і вмить вирішив: краще загинути в річці, яка не раз була йому другом, рятувала з біди. І — скакнув. Опинившись на льоду, він і далі перескакував з крижини на крижину. Але ось затори криги зруйнувалися, і вона, відірвавшись, попливла далі. Між кригою й берегом утворилася смуга чорної води, що все ширшала. На найдальшій крижині, наче на білому сідлі, що вкривало темну спину річки, стояв, зігнувшись, чорний лис. Згряя у безсилій люті зупинилася на березі, але Гекла ринулася на прибережну кригу саме тоді, коли течія відносила її жертву. Невблаганна, грізна річка відірвала від берега і ту крижину, на якій стояв собака. Отак обоє — і переслідований лис і собака-переслідувач — понеслися назустріч своїй загибелі. Вони пливли осяяні пурпуровим призахідним сонцем, а берегом вслід за ними бігли собаки і верхом їхав юнак-мисливець.

Якийсь фермер із іншого мисливського гурту, що саме над'їхав, націлився був у лиса, але юнак вибив з його рук рушницю, ще й вилаяв.

Там, де річка повертала, крижини досягли бистрині — довгої, рівної гладіні води перед тим місцем, де річка спадає униз, утворюючи Гарнейський водоспад. Юнак і собаки зупинилися, дивлячись на захід, що палахкотів червоним кольором, на червону річку, що була вкрита крижинами і несла в ту багряну пожежу дві живі істоти. Туман над ревучою річкою став густіший і останні сонячні промені, що прорвалися крізь нього, позолотили і річку, і кригу, і чорно-бурого лиса, а потім вогняна заграва сонця покрила все. Безстрашний

лис на далекій крижині не подав жодного звуку, але вітер доніс жалісне виття собаки, в якому чулися нотки смертельного жаху.

— Прощай, друже! — сказав мисливець. — Прощай, мій вірний собако! — І голос його затремтів. — Прощай, чорно-бурий лисе! Ти жив переможцем, і ти вмираєш переможцем. Хотів би я врятувати вас обох, але ви загинете славною смертю. Прощайте!

Абнер нічого вже не бачив, а собаки стояли на березі, тремтіли й вили.

Біля протилежного берега утворився широкий вир. У ньому закрутилися крижини — ті, що були біля берега, виносило на середину, а з середини річки прибивало до берега. Скориставшись цим, Доміно зібрав усі свої сили й стрибнув. Він щасливо перескочив через чорний потік і опинився знову на твердій землі. Річка, яка рятувала лиса з біди в юності, врятувала його й тепер.

А там далеко, посеред річки, пролунало протяжливе сумне виття собаки, що бачить свою смерть. Та його виття незабаром заглушив рев водоспаду.

XXII. Місяць троянд

Минуло три роки на Шобані. Наступив чудовий місяць червень, «Місяць троянд». Ніде не знайти кращої долини, ніж долина над цією річкою. Дорога по ній чудова у всі пори року, а цього прекрасного місяця вона здається дорогою до раю.

Двоє закоханих ішли мовчки цією дорогою — високий, з вольовим підборіддям юнак і блакитноока юнка. То були господар Гекли і колишня дівчина з корзинкою. Вони довго милувалися заходом сонця, і їхню душу огортав вечірній спокій.

Аж раптом на квітчастому березі з'явилася лисиця з своїми лисенятами. Розпустивши свою білу манишку, вона гордо дивиться на своїх малят. А в цей час з кущів вийшов лис. Він кинув на траву свою здобич і вистався, цей чудовий чорно-бурий лис.

Юнак пильно придивився, стиснув міцніше руку дівчини, багатозначно глянув на неї і прошепотів: «Це ж він! Живий, живий, а я нічого й не знав про це!»

Мигнув несподівано сонячний промінь, він спалахнув і зник, але зразу звеселив долину, і Шобан заспівав серед осик давню, всім любу пісню миру.

КАЧИНІ МАНДРИ

I

Зеленокрила качка Чирянка звила собі гніздечко в осоці біля одного з ставочків, яких було багато на трав'янистих сонячних схилах гори Райдінг.

Метис, що проїжджав тут на риплячому, запряженому волами возі, бачив звичайнісіньке озерце, облямоване високою травою, за ним смугу верболозу і стару тополю. А для маленької чирянки та її сусідів, дятлів із старої тополі, цей ставок був цілим царством, справжнісіньким раєм, бо він був для них домівкою.

Вже наближався до кінця квітучий «Місяць кохання», надходив «Місяць материнства», що так багато обіцяв кожній родині. Ось-ось мали з'явитися на світ маленькі дятли. І десять яечок чирянки, десять її безцінних скарбів, вже перестали здаватися просто собі гарненькими штучками: у кожному з них прокидалася особистість, тепла, чутлива, пульсуюча, що заявляла про себе мало не вголос.

Маленька чирянка втратила свою пару ще наповесні. В усякому випадку, її друг шез безслідно, а що качиних ворогів тут водилося сила-силенна, то його можна було вважати мертвим. Але всі її думки були тепер про гніздо і про те, як висидіти пташенят.

До кінця червня вона сиділа на яечках дні й ночі, залишаючи їх лише вряди-годи на кілька хвилин, щоб пошукати поживи, а на той час дбайливо закривала гніздо штучною «квочкою», зробленою з пуху, який вона навискубувала з власних грудей.

Одного ранку, коли чирянка вилетіла з гнізда, залишивши замість себе «квочку», до неї з верболозу долинуло зловісне потріскування галузок. Проте вона розсудливо полетіла далі. Коли вона повернулась, її сусіда-дятел все ще подавав сигнал тривоги, а біля її гнізда були свіжі сліди людини. «Квочка» була зрушена з місця, але дивне диво, всі яечка лежали неушкоджені.

Певна річ, ворога, хоч він був і близько, завели в оману її хитроці. З плином часу і з наближенням кінця її великої справи маленька Зеленокрилка відчувала, як зростає в її серці материнська любов до цих десяти маленьких полонеників, що їх вона мала визволити своєю відданістю. Вона відчувала, що це вже не просто яечка, й іноді розмовляла з ними стихлим хрипкватим голосом, і вони, здавалось, відповідали їй зсередини тоненьким попискуванням або, можливо, звуками, для яких немає назви в людській мові, бо вони занадто витончені для людського вуха. Отже, нічого дивного в тому, що коли пташенята вилупилися, то вже знали більшість із тієї невеликої кількості слів, котрі складають мову чирків.

Минуло вже багато небезпек, які повсякчас загрожують матері й пташенятам, але натомість прийшла нова. Весняна пора змінилася посухою. Дощу не було вже давно-давно, а коли наблизився знаменний день, мати з тривогою побачила, що ставок мілішає, швидко мілішає.

Він уже був облямований широкою смугою сухого

намулу, і, якщо найближчим часом не випадуть дощі, з перших своїх кроків малятам доведеться піти в далеку небезпечну подорож.

Прискорити висиджування було так же неможливо, як прикликати дощ. І зрештою її побоювання справдились: ставок таки вихох, і останні кілька днів вона сиділа в гнізді перед площиною, вкритою мулом.

Нарешті вони всі вилупились. Маленькі порцелянові гробнички ламались одна по одній, звільняючи щоразу маленьке чирятко: десять маленьких м'ячиків крапчастого пуху, десять маленьких подушечок із жовтого плюшу, десять маленьких золотих капшучків з оченятами— коштовними камінцями, що в них ряхтіла іскра життя.

Але доля була така сувора. Дістатись до ставка — це було тепер питання життя і смерті. О, чому сонце не дало пташенятам трьох днів, щоб вони звільна поплавали й набралися сил перед початком цієї страшної суходольної подорожі? Мати мусила збороти цю трудність, і збороти її зараз або втратити їх усіх.

Каченята могли не їсти кілька годин потому, як вилупилися. Їхні тільця ще живилися запасами недавно залишеної оселі. Але тільки-но цей запас буде вичерпаний, вони захочуть їсти. Найближчий ставок був за півмилі звідси. Тож постало питання: чи витримають малята так довго? Чи зможуть вони уникнути незліченних небезпек дороги? Бо кожен гончак, сокіл, яструб, лисиця, ласка, койот, ховрашок, бурундук чи змія вважає їх своєю законною здобиччю.

Все це мати відчувала інстинктивно, хоч і не вміла висловити свою думку словами. І відразу ж потому, як вони зігрілися й ожили, вона повела їх у траву. Як же вони тупцями, і попискували, і перекидалились, намагаючися продертись між стеблинками трави, що, ніби зарості бамбука, перетинали їм шлях! Мати мусила слід-

кувати за всіма десятима одним оком, а другим оком— за цілим світом, бо ні у неї, ні у них не було жодного друга окрім самих себе. Незліченні живі істоти навколо були або вороги їм, або байдужі спостерігачі.

II

Після довгої мандрівки крізь трав'яні нетрі вони вибралися на берег і сіли там перепочити. Один малюк, який дорогою докладав усіх сил, щоб не відстати від інших, так ослаб, що, здавалося, він не подужає дістатися до тієї далекої країни щастя, до ставка.

Коли вони відпочили, мати тихо, лагідно крякнула, що, певна річ, означало: «Ходімо, діти»,— і вони рушили далі, продираючись крізь траву, і кожен із них попискував тихенько, якщо йому щастило подолати чергову перепону, або пищав жалібно, якщо заплутувався в заростях.

Нарешті вони вийшли на голе пустище. Йти їм тепер було легко, але тут їх міг угледіти яструб. Мати довго відпочивала на краю заростей і обдивилась геть усе небо перед тим, як вийти на пустище. Потім, переконавшись, що все гаразд, вона повела свою маленьку армію на штурм цієї величезної пустелі майже в сотню ярдів.

Малюки жваво подалися слідом за нею, їхні хвостики були підняті, а маленькі крильця стирчали, як ручки.

Качка намагалася перейти пустище за одним разом, без відпочинку. Але скоро побачила, що це неможливо. Найсильніший з її малят ішов так же швидко, як і вона, але інші тягнулись хто як міг. Качина родина простувала тепер ланцюжком, що розтягнувся більше ніж на двадцять футів, а найслабший малюк ще й відставав од них усіх на десять футів.

Небезпечної стоянки на пустиці тепер не можна було уникнути. Задихані писклята підступили до матері, і вона, стривожена, уклалася поряд із ними й лежала, аж поки вони були в змозі йти далі. Тоді вона знову повела їх, лагідно покрякуючи: «Тримайтеся, любі!»

До ставка залишалася ще більша половина дороги, а каченята вже геть потопилися. Родина знову розтянулася в ланцюжок з найслабшим малюком у кінці його, коли несподівано з'явився велетенський болотяний яструб, що мчав просто над землею.

— Додолу! — стиха гукнула мати Зеленокрилка, і всі малятка, крім останнього, зразу розпласталися долі. Останній малюк був надто далеко для того, щоб почути тихе застереження, і чвалав далі. Величезний яструб налетів, схопив його своїми пазурами і поніс над кущами. Бідолашній матері лишалося тільки дивитися з німим болем на те, як кровожерний пірат безборонно і безкарно несе її дитину. Але ні, не зовсім безкарно. Прямуючи до берега ставка, де було його розбійниче гніздо, в якому піростали молоді пірати, він необережно пролетів над кущем, де мешкав королик, і цей безстрашний маленький воїн вигукнув свій бойовий клич, злітаючи у повітря, щоб кинутися навздогін піратові. Чимдуж мчався пірат, і чимдуж мчався королик; один — здоровий, важкий і блягузливий, другий — маленький, швидкий і безстрашний, як герой; вони летіли все далі й далі, відстань між ними скорочувалася, зрештою вони щезнули з очей, і голос королика стих удаліні.

Горе матері Зеленокрилки, якщо й не так глибоке, як жіноче горе, в усякому разі було дуже щире. Але в неї залишалося ще дев'ятеро дітей. Треба було думати про них. Вона мерщій повела їх до кущів, і там вони всі зітхнули вільніше.

Відтепер вони йшли, ховаючися під зеленими віта-

ми. Минула година; кілька разів вони завмирили, чекаючи небезпеки, багато разів ставали на спочинок. Ставок був уже зовсім близько, але їхні маленькі лапки були подряпані, з них плющала кров. Вони перепочили під останньою тополею перед тим, як рушити в похід через нове пустище — нерівну прогалину між полями.

Вони так ніколи й не довідалися, що тієї миті на них чигала смертельна небезпека. На слід маленького качиноного загону напав рудий лис. Тонкий нюх відразу ж сказав йому, що зовсім близько є ласа пожива: йому треба тільки наздогнати каченят, і вони нікуди від нього не дінуться. Отож він нечутно й швидко скрадався по їхніх чітких слідах. Він уже бачив їх. Гадалося, він зараз схопить їх усіх, і матір і малят, але не завжди трапляється так, як гадається. Він був настільки близько, що міг би перелічити маленьких подорожніх, якщо тільки він умів лічити, аж раптом вітер приніс йому звістку, що змусила його зупинитися, припасти до землі; нюхнувши ще раз повітря, лис негайно ушився, чимдуж дременув, силкуючись утекти непоміченим. І найстрашніша небезпека, яка загрожувала малятам певною смертю, була відведена втручанням невидимої сили, і навіть спостережлива мати качка цього не підозрювала.

III

Малята шкутильгали за матір'ю, що швидко вела їх через прогалину. Її втішало те, що близько вже була довга затока ставка — відразу за прогалиною. Качка простувала прямісінько туди, весело погукуючи: «Ходімо, любі!»

Та ба! Прогалина між деревами виявилася творін-

ням людських рук, що називалося путівцем. По ньому пролягли дві глибокі, нескінченно довгі яруги, що їх люди називають «колії», і до першої з них упало четверо з її вивідка. П'ятьом удалося перебратися, але друга колія була ще глибша й ширша, і п'ятірка опинилася там.

Ой, леле, це було жахливо! Малята були надто кволі для того, щоб вибратись. Колії здавалися нескінченними в обидва боки, і мати не знала, що робити. Усі вони були у відчаї. І поки вона метушилася, закликаючи й умовляючи їх докласти всіх своїх сил, з'явився той, кого вона боялася найбільше, найзапекліший ворог качок, чоловік,— здоровий, високий чоловік.

Мати Зеленокрилка кинулась йому до ніг і впала на траву. Не для того, щоб благати пощади! О, ні! Вона просто намагалась удати з себе поранену, щоб чоловік за нею погнався, і в такий спосіб відвести його якомога далі.

Але чоловік знав ці хитрощі і не збирався за нею ганятися. Натомість він озирнувся і знайшов глибоко в колії дев'ять малят із блискучими оченятами; вони марно намагались схватись.

Він обережно схилився і зібрав їх усіх до капелюха. Бідолашні малюки, як же вони пищали! Бідолашна мати, як гірко вона плакала за своїми дітками! Тепер вона знала, що їм усім заподіють смерть перед її очима, і вона билася грудьми об землю перед цим жахливим велетнем, знемагаючи з туги.

Потім безсердечне страховисько пішло до озера, без сумніву, для того, щоб, з'ївши каченят, напитися води. Воно нахилилося, і за хвилину каченята вільно хлюпалися у воді. Мати підлетіла й сіла на дзеркальну поверхню озера. Вона гукнула, і всі вони покvapливо підпливли до неї. Вона не знала, що цей чоловік справж-

ній друг їй, вона ніколи не знала, що він був тим самим божеством, чияї простої присутності було досить, щоб прогнати лиса і врятувати їх на путівці,— його рід переслідував її рід надто довго, і вона зненавиділа людину навіки.

Качка намагалась відвести своїх дітей якомога далі від чоловіка. Вони випливали просто на середину відкритого ставка. Це була помилка, бо тепер діти з'явилися на очі інших, справжніх ворогів.

Великий болотяний яструб побачив їх і ринувся вниз, певний, що вхопить принаймні двох.

— Тікайте в очерет! — вигукнула мати Зеленокрилка. І вони попливли до очерету, чимдуж гребучи стомленими лапками.

— Тікайте! Тікайте! — кричала мати.

Але яструб був уже зовсім близько. Ще мить, і він їх наздожене. Малята ще не вмiли пірнати. Порятунку, здавалося, не було. Але щойно яструб наскочив на них, як кмітлива мати, з усіх сил махнувши крильми й лапками, оббризкала його водою. Ошелешений яструб злетів угору обтруситися. Мати гукнула малятам, щоб вони швидше плили далі. І вони попливли швидше. Але яструб знову спустився, і знову був відігнаний водограєм бризок. Тричі він спускався, і тричі вона обливала його, доки, нарешті, всі малята досягли привітних очеретів. Тоді розлютований яструб напав на матір, але вона вмiла пірнати, і здійнявши прощальний водограй бризок, зникла під водою.

Вона виринула в густих очеретах і лагідно гукнула:

— Кря! Кря!

До неї припливло дев'ятеро стомлених маляток. І, нарешті, вся родина відпочила, почуваячися в безпеці.

Але це ще було не все. Саме коли вони почали вдосталь ласувати комахами, пролунав далекий, слабкий

писк. Мати Зеленокрилка озвалася материнським покликом:

— Кря-я-я-я!

І крізь очерети, поважно перебираючи лапками, наче тутешній старожил, приплив той, що загубився, той, кого схопив яструб.

Він не був поранений пазурами. Відважний королик перехопив яструба над ставком. Від першого штурхана дзьобом яструб скрикнув і впустив здобич. Каченя впало у воду неушкоджене і сховалося в очеретах. Коли припливли мати й брати, воно приєдналося до них. І всі вони жили щасливо у великому ставку, аж доки маллята вирости й полетіли звідти на власних крилах.

З М І С Т

Вінніпезький вовк. Переклала Надія Боровик	5
Бойовий Коник. Переклав Михайло Малаш	25
Ведмежа Джонні. Переклав Василь Мисик	53
Життя ведмедя-грізлі. Переклав Іван Лещенко	77
Арно. Переклав Вячеслав Прокоф'єв	124
Королівська Аналостанка. Переклали На- таля Бойко та Наталя Лень	140
Доміно. Переклав Іван Лещенко . .	174
Качині мандри. Переклала Ніна Фін- кельштейн	230

ДЛЯ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сетон-Томпсон Ернест
Виннипегский волк. Рассказы
(На украинском языке)

Редактор О. І. Терех

Художній редактор В. Ю. Тернавський

**Технічні редактори В. І. Дмухар,
М. А. Калиш**

**Коректори В. В. Богаєвський,
Т. О. Крижна**

Здано на виробництво 9. І. 1970 р.
Підписано до друку 3. ІІІ. 1970 р.
Формат 70×108¹/₃₂. Папір друкарський № 1. Фіз.-друк. арк. 7,5. Обл.-вид. арк. 9,75. Умовн. друк. арк. 10,5.
Тираж 30 000. Зам. № 49. Ціна 41 коп. Видавництво «Веселка»
Київ, Кірова, 34.

Друкоофсетна фабрика «Атлас» Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР. Львів, Зелена, 20

41 кол.

